

usque sermonem *De ædificatione Domus Dei*, post quem tres alii supra decem sermones ea in editione supersunt sine ullo commentario; quem tamen parasse, etsi descriptus non fuerit, vel saltem animo præcepisse, indicant adnotationes aliquæ, in quibus ad observationes in eisdem postremos quoque sermones lectorem remittit. Hisce autem in adnotationibus et corruptiora quædam loca tentavit emendare, et difficiliore quædam sententias explicare naviter et erudite studuit. Uno codice usus, quem posterius etiam accepisse videtur, alios sæpe desideravit, quibus sinceram lectionem restitueret. Aliquos tractatus suppositiis plane cognovit: at cum vulgatum de Gallieni ætate præjudicium nondum detexisset, hæsit alieni, quominus aliquos additios tractatus alienos crederet, alicubi etiam genuinum Zenonis sermonem, qui ei ætati non congruit, ab eodem abjudicandum putavit: ut ne tamen certum sit an, mutaturus fuisset sententiam, si editioni perficiendæ

A longiorique meditationi tempus superfuisset. Eisi vero id opus imperfectum et veluti ex tempore ac sine præmeditatione lucubratum (unde *αὐτοσχεδιασμα* inscriptum ab auctore fuit) immaturus celeberrimi viri fetus sit; ob multa tamen præclara, quæ continet, in editione nostra haud prætermittendum iudicavimus, ne vel expectatio quamplurimum, quibus illud notum, et in desiderio est, vel vir ille de hac editione bene meritis sua laude fraudetur. Duo tandem advertenda maxime sunt: primo nos hæc animadversiones in nova editionis seriem, Auctoris ordine commutato, duros, quod lectorum commodo necessarius est visum, si quando inter legendos Zenonis tractatus Sparaverii observationes velint consulere: dein vero, sicuti lectionem ab hoc indicatam ab editis nostris diversam invenies, eam Veronensis editionis lectionem esse, quam in adnotationibus a nobis suo loco commemoratam reperire licebit.

FRANCISCI SPARAVERII ADNOTATIONUM

IN B. ZENONIS VERONENSIS SERMONES ΑΥΤΟΣΧΕΔΙΑΣΜΑ.

IN TRACT. I LIB. I DE FIDE.

Pag. 4. *Non ab alio, sed ejus ex voluntate præveniente Spiritus sancti inspiratione, atque ejus adjutorio nascatur, etc.* In ms. est: *Non ab alio commodetur, sed ejus ex voluntate nascatur. Cæterum si, etc.* D. Paulus ad Romanos, cap. x, num. (a) 17. *Fides ex auditu, auditus autem per verbum Dei.* Cyrill. Hierosol. Catech. præm. fol. 6: *δεῖ ἀκοῦειν τὰ περὶ θεοῦ ζῶντος: δεῖ ἀκοῦειν τὰ περὶ χριστοῦ: δεῖ ἀκοῦειν τὰ περὶ Χριστοῦ: δεῖ ἀκοῦειν τὰ περὶ ἀναστάσεως, καὶ πολλὰ, etc.*, repete argumentum ex eodem capite num. 14, ad Romanos.

Pag. 4. *Quod nisi insinuationem legis omni devotione succincta præcedens amplectatur fides, etc.* Non negat didascalice necessitatem, non tollit auditionem, sed requirit Spiritus sancti inspirationem, atque auxilium. Clemens Alexand. Strom. lib. II, 364, ideo fidem gratiam vocavit, quia ἐξ ἀναποδείκτων εἰς τὸ καθόλου ἀναβιβάζοντα τὸ ἀπίστου, ὃ οὔτε σὺν ὕλη ἐστίν, οὔτε ὕλη, οὔτε ὑπὸ ὕλης: *ex indemonstrabilibus ascendere faciat ad incomprehensibile, quod neque cum materia est, neque materia, neque sub materia*: ad hoc autem requiritur θεοθεν anticipata opinio: *πρόληψις*, seu præjudicium, quo rectam opinionem putei, quam de credendis concepit, atque docenti se morigerum præbeat, cum non satis sil audire, sed oporteat eruditionem audire, atque ultro amplecti. Clemens Alexand. Πίστις ἐστὶ πρόληψις ἐκούσιος, *fides est voluntaria anticipatio*; neque male sentiebat Epicurus apud eundem: *Μὴ δύνασθαι μηδὲνα, μήτε ζητῆσαι. μήτε ἀπορῆσαι, μηδὲ μὴν δοῦσσαι, ἀλλ' οὐδὲ ἐλέγχει χωρὶς προλήψεως, neminem posse nec querere, nec dubitare, neque probare, aut redarguere, sine anticipatione.* Eadem in Laertio, 274.

Pag. 5. *Alioquin ista innumerabilis simplicitate sua felicior turba, etc.* Turbam felicem simplicitate sua appellat christianam, hoc cum Martiale vera simplicitate bonam. Christiani ob id apud Ethnicos traducebantur tamquam obtusi, et fatui, quod inter ceteros indicat Arnobius, libro II, 45. quod tamquam imperiti facile adsentirentur. Sed Jesus in Spiritu exsultans Matthæi cap. XI, num. 25, agit Patri gratias, quod abscondiderit mysteria sapientibus et intelligentibus, et revelaverit parvulis, hoc est, ut di-

vus Paulus interpretatur I ad Corinth., cap. XIV, 20. Parvulis malitia, perfectis virtute. Tertull. lib. VI adversus Marcion., cap. 25: *Reos habuit sapientes, atque prudentes, ex ipsis operibus tot ac tantis intelligibilem Deum non requirentes, vel perperam in ipsum philosophantes, et ingenia hereticis subministrantes.*

Pag. 6. *Nam per ipsam Dei voluntas populus intimatur, etc.* Doceatur, nota sit. Ælius Spartian. in Vero versus finem: *Quod quidem contrarium his, quæ de adoptionis penitentiæ per auctores plurimos intimata sunt.* Ammian. Marcell. lib. XXVIII, cap. 3, *vicinarum gentium strepitus nostris ducibus intimarent, et passim in Cod. Theodos.*

Ibidem. *Nunc severa, nunc blanda præmium demonstrat, et gladium, etc.* D. Paulus ad Rom. cap. IV, num. 15, *ὁ γὰρ νόμος ὀργὴν κατεργάζεται, lex iram operatur, hoc est punit qui eam transgrediuntur.* Cæterum, quæ sequuntur, *unicuique quod elegerit tributura, ut jure possit implere, quod gerit, corrupta puto, quibus opem, nec subsidiariam ferre sum potis.*

Pag. 7. *Lex semper manet ex libro genitili; fides autem tenaciter inhæret suo soli proposito, etc.* Leges ἄξουσιν apud Athenienses consignatas, tabulis apud Romanos antiquitus notum fuerit, qui legerit Plutarchum in Solone, Tit. Livium, atque Dionysium in historiis. Sed insecutis temporibus, cum annua Prætorum edicta ex albo ad perpetuum jus deducta fuerint, auctore Juliano J. C. Adriani imperatoris auctoritate, libris exceptæ, uti constat ex lege prima de his, qui not. infam. Has itaque perpetuo easdem manere dicit, quod verum est, donec fuerint abrogatæ, quarum librum genitalem vocat, hoc est originalem, seu archetypum, unde illis fides adstrueretur. Fides contra non alio nititur quam se ipsa, et si solum tibi, non restabilita, interit.

Ibidem. *Lex hominis conscientiam alloqui tantum potest, videre autem non potest, etc.* Potest, quæ faciendæ sint, aut credenda docere; non potest videre, quid homo credat, neque de ejus fide cognoscere.

Ibidem. *Lex partibus et discitur, et docetur, etc.* Lex nimirum dividua quæ, ut subdit, tota nec intelligitur, nec tenetur. At fides individua. Tertull. de

(a) Numerus auctori idem ac versus.

Virg. veland. cap. 1 : *Regula fidei una omnino est, sola immobilis, et irreformabilis.*

Ibidem. *Adde quod ab omnibus appetitur, ut a nullo completur, etc. ; lego et a nullo completur.* Magis servatam volunt, quam servare.

Ibidem. *Adde quod index Dei voluntatis est, non Dei originis, aut naturæ.* Deus ipse legem edixit, eamque D. Paulus ad Romanos, cap. vii, num. 12, ob id vocavit Sanctam, quam nihilominus legem peccati, et mortis appellavit cap. viii, num. 2, et contrapositioni fidei, quam legem dixit spiritus vitæ in Christo : pergit num. 11 : *Εἰ δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἑγείραντος ἡμᾶς ἐκ νεκρῶν οἰκεῖ ἐν ἡμῖν, ὁ ἑγείρας τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ἡμῶν, διὰ τὸ οἰκοῦν αὐτοῦ πνεῦμα ἐν ἡμῖν, Quod si spiritus ejus, qui suscitavit Jesum a mortuis habitat in vobis, qui suscitavit Christum a mortuis, vivificabit mortua corpora vestra, propter inhabitantem spiritum ejus in vobis.* JUSQUINUS martyr Apologia 1, 58 : *Ut ab initio existeremus, non nostrum id fuit, itidem vero, ut delectu adhibito ea sectemur, quæ grata illi sunt, per donatas ab eo rationis virtutes persuasionem ipsius id fit ad fidem nos adducendis.* Huc credo respexisse Zenonem, dum dixit *Dei originis, aut naturæ.*

Pag. 8. *Si tractatum fidei dixerimus, etc.* Hoc epicheremate videtur velle, neque fidem tractari posse, quæ in recto judicio stat, et ut ait Clemens Alexandrinus Stromat. lib. ii, 362, est fundamentum prudentis electionis *θεμελίος ἔμπροσθεν προαιρέσεως*, neque tractatui fidem posse conciliari, quia demonstrationes desunt. Idem ὁ πιστεύσας τοίνυν ταῖς Γραφαῖς ταῖς θείαις, τὴν χριστὸν βεβαίαν ἔχων ἀποδείξει ἀνανεύρητον, τὴν τοῦ τὰς Γραφᾶς δεδορημένου φωνῆν λαμβάνει Θεοῦ. *Qui divinis credidit Scripturis, firmum habens judicium, cui contradici nequit, demonstrationem, ejus qui Scripturas dedit vocem accipit.* Ad quam rem dicebat Ambrosius : *Aufer argumenta, ubi fides queritur.* In ipsis gymnasiis suis jam dialectica lateat : piscatoribus creditur, non dialecticis : sicut et Augustinus : *Noli intelligere, ut credas, sed crede ut intelligas : intellectus merces fidei est.* Sed indiget fides cognitione. Theodoritus, sermone 1, *περὶ θεραπειῶν*. 479, δέεται μὲν τοι ἡ πίστις τῆς γνώσεως, καθάπερ αὖ ἡ γνώσις τῆς πιστεύσεως : οὔτε γὰρ ἄνευ γνώσεως πίστις, οὔτε γνώσις δίχα πιστεύσεως γίνετο ἄν. *Indiget autem fides cognitione, sicut et cognitio fide indiget ; neque enim posse potest fides sine cognitione, neque cognitio sine fide.* Neque minus indiget tractatu. Clemens Alexand., Stromat. lib. i, 286, *ἀλλὰ καθάπερ καὶ ἅντι γραμμάτων πιστὸν εἶναι δυνατόν φαμεν οὕτως συνείναι τὰ ἐν τῇ πίστει λεγόμενα οὐχ' ὁνοῦνται, μὴ μολύβητα ὁμολογοῦσιν : quemadmodum vel sine litteris fidelem posse esse dicimus, ita quæ in fide dicuntur, non posse intelligere eum, qui non didicit, confitemur.*

Pag. 8. *Video præterea, sicut adsertorum indicant nomina, quæ si auferas nulla fortassis, etc.,* scilicet hæreticorum, qui corpus Christi Ecclesiam impiis sectis laniarant.

Pag. 9. *Multos fuisse tractatus, etc.* Tractatus sunt disputationes, quibus opinionem suam suavam ibant ; labore enim, et favore captabant, quibus persuaderent, et quibus veros Christianos seducerent. Tertull. *de Resurrect. carn.*, cap. 5 : *Ita nos rhetorici quoque provocant hæretici, sicut et philosophari.*

Ibidem. *Eligendum quid sit, non potest nosci, etc.* Intellige in catechumeno, aut initiando, alioquin paradoxum esset ; nam recta fides una, a qua non licet nec deficere, nec desciscere, et quam infra nominat illam nobilem, et antiquam, quæ Deum Deo credendo promeruit, quæque credere non didicit, sed præsumpsit.

Pag. 11. *Quæque credere non didicit, sed præsumpsit :* repete notas in hunc ipsum sermonem, supra, ad pag. 2, ad illa verba, *quod nisi insinuationem legis.* Fuere divinitus inspiratorum ; qui e re nata Christiani facti, ultro se mortii confessione obtulere, nulla prævia doctrina, aut professæ voluntate. Sed

negandum non est quin causa quardam præcesserit, quæ commovente Deo opinionem impresserit, ex cujus præjudicio credere didicerint. Lato igitur modo heic intelligendus Zeno.

Ibidem. *Ne fides, inquit, intereat, cum male aut creditur, aut docetur, etc.* Eadem fuit sententia Tertulliani : uterque ex Apostolo ad Titum cap. iii, num. 9, *De Præscript. hæretic.*, cap. 14 : *Fides in regula posita est, adversus regulam nihil scire, omnia scire est.* Deinceps : *At cum tenent quidem, et credunt, querendum tamen dicunt ut defendant ; antequam defendant negant quod confitentur, se nondum credidisse dum querunt.*

Ibidem. *Nunc scire cupio, fides ex doctrina constat, an ex credulitate, an ex utroque, etc.* Cyrillus Hierosol. Catech. 5, indivisibilem naturam suam fidem, primo gradu dogmaticam facit *συμπληθεσθαι τῆς ψυχῆς* : Secundo, atque eminentiori, quæ fit ἐν χάριτος μέρει παρὰ τοῦ Χριστοῦ : admonens, ut posteriorem et gratiam adipiscamur, priorem imbibamus ex succo

Catholicæ Ecclesiæ, neque ductemur variis questionibus, neque curiosis colloquiis, sed sacrarum Scripturarum collatione in nobis robaremus.

Ibidem. *Sin vero ex utroque, patriarcharum semensa*

fides est, ac per hoc illis, etc. Semensa, imperfecta, quasi dimidia mensura fraudati. Metiri est ad mensuram præbere, et minore mensura admetiri est fraudare mensuram. Caesar de Bello Gallico lib. vii, cap. 71, *Fruentum parce, et paulatim metiri instituit*, hoc est parce et restricte, ut tempora ferebant, et annonæ caritas. Cyprianus, epistola lxxvi, prope finem parili, et eodem sensu ait : *An consecuti sunt quidem gratiam Dominicam, sed brevior, et minore mensura ?* quod est mensura gratia. In hoc totus est noster, ut sicuti Abraham, et cæteri Patriarchæ per fidem justificati fuerunt sine doctrina, sed sola ἐπιτροπῆ, ita et Christianum quonlibet velit, qua Christianum, nullo alio adminiculo, quam spiritus advenientis constitui. Sed quid fiet verbis Dominici, *Ite, docentes ?* Matth. xxviii, 19, quid fiet Paulo ad Rom. xi, 17 : *Fides ex auditu ?* At, ut videre est, non in: probat doctrinam, quæ simpliciter, et pure a vero Christiano fuerit inculcata, sed vaniloquentia fucatam, circumlocutionibus ad ostentationem paratis turgidam, sed in præcipuo languentem. Vide D. Paulum, ep. i ad Timoth., cap. vi, num. 4, et Clementem Alex., Stromat. lib. i, non longe a principio. Si enim simpliciter credidissent, neque mentem rebus imperceptibilibus suam onerassent, Saturnillus non tam absona et monstrosa fuisset commentus, non Basilides, non Carpocrates, non Valentinus, non tot alii. Quid in perversum rapuit Origenem, quid Arium ? nisi superflua in fide inquisito, qua sapientia studio sapientium perdidissent. Et hæc referenda sunt nostri verba paulo ante prolata : *Quia nec erit nec proprium, nec firmum, quod habet statum semper incertum, quippe cum unius electio sit alterius reprobatio : vel si omnes omnino amplectendæ sint, etc.* Porro obscuritatem facit, quod alias usurpet legem pro mandato veteris Testamenti, alias pro dascalica fidei Christianæ, quod salebrosum est, et impeditum. Nam si, ut ille ipse approbat, non sumus amplius sub lege, sed sub gratia, quid opus retentare de lege edicente ; qua Christiano inutilis est ? Si distinctionem hanc observaveris suo loco et tempore, in hoc tractatu res facilius procedet.

Pag. 14. *Quæ duobus configentibus Christianis, ab altero eorum si non transducitur, perfidia, cum transducta fuerit, fides vocatur, etc.,* cum non transducitur in animos, in adsensum, id est persuadetur, quod Titus Livius dixit transduci in sententiam lib. xlv, cap. 40, Cicero, lib. iv de Finibus initio : *Si istud oblinueris, traducas me ad te tutum licebit.*

Ibidem. *O quam præsumpta, etc.* Monet Claud. Salmasius ad Ælium Spartian., cap. 2, quandoque præsumptionem esse de re pone certam, fiduciam

quamdam, et spem indubitam rei necessario eventuræ, ut heic. Exclamat ergo Zeno : *O quam male præsumpta fides!* subiutelligendum enim illud *male*, quæ cum indubitata prius haberetur, ut debuit, novellæ traditioni locum dare debet.

Pag. 15. *Forte in eo se quis æstimat fideliozem, lege æstimet ex ms.*

Ibidem. *Eo enim res deducta est, ut fides nostra per Dei requiratur injuriam*, etc. Anonymus, apud Eusebium, Eccles. hist. v, cap. ultimo, de hæreticis habet, quæ huc transferre libet ad lucem Zenonis. *Sacras Scripturas audacter adulterarunt, primitivæ fidei regulam rejecerunt, atque ipsum Christum ignorant non contemunt, quid sacræ doceant Scripturæ, sed cujusmodi syllogismorum figura impietatem suam confirmit.*

Pag. 16. *Cur legem lege distingis?* etc. Heic legem habe pro dogmate Ecclesiastico.

Ibidem. *Sim vero fidem spiritum calles*, etc. Cyrillus Hierosol., Catech. 5: *Ἀδὴν τοίνυν ἢ κατὰ χάριν δωρομένη πίστις ἐκ τοῦ πνεύματος, οὐ δογματικὴ μόνον ἐστίν, ἀλλὰ καὶ τοῦ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἐπεργητικῆ. Hæc igitur secundum gratiam donatu fides etc spiritu, non modo est dogmatica, verum etiam supra humanas vires effectiva. Sunt enim divisiones gratiarum, ministeriorum, et operationum ab uno, et eodem spiritu dividente scorsum singulis, sicut vult. Vide Paulum ad Corinth. epist. 1, cap. xii.*

Ibidem. *Cetina cymba*, etc. Metaphorice cetum, qui Jonam deglutivit, et vivum per maria veherat, cymbam dixit cetinam.

Ibidem. *Solis cursus, ac lunæ ab occidui*, etc. Tangit historiam Josue, cap. x, num. 12 et 13.

Ibidem. *Si obtulerit dura, fidem tamquam granum sinapis te habere demonstra*, etc. Potius spem, sed spes non est sine fide. Noster sermone sequenti : *Fides si non sit, quomodo spes ipsa nascetur?* Clemens Alexand., Pædagog. primo, cap. 6. *Revera sanguis fidei est spes, in qua continetur quemadmodum fides ab anima. Cum autem spes expiraverit, perinde ac si sanguis effluerit, vitalis facultas dissolvitur.*

Pag. 17. *Heic tibi ego respondere non audeo*, etc. quia naturam divinam scire haud est hominis. Clemens Alexand., Strom. lib. v. 582: *Ἡ μὲν γὰρ ζήτησις αἰδέσις, καὶ ἄσφατος, ἢ χάρις δὲ τῆς γνώσεως παρ' αὐτοῦ διὰ τοῦ νοῦ. Inquisito enim nec ex forma, neque ex adspectu fieri potest: gratia autem cognitionis est ab ipso Deo per Filium. Atque ista quidem non adhuc perfecte: intelligimus enim Deum quantum possumus, ut ait Aurelius Augustinus, lib. v de Trinitate, hoc est bonum sine qualitate, sine quantitate magnum, sine indigentia creatorem, sine situ presentem, sine habitu continentem, sine loco ubique totum, sine tempore sempiternum, sine ulla sui mutatione omnia mutantem, atque impassibilem: *Quisquis Deum ita cogitat, et si nondum potest invenire quid sit, pie tamen cavet, quantum potest, aliquid de eo sentire, quod non sit. Cognoscentes ὁὐχ ὁ ἴστιν, ὁ δὲ μὴ ἴστι non quod est, sed quod non est, ut consonat ibidem Clemens.**

Ibidem. *Multos enim seduxit suspicio illorum*. Ms. addit: *suspicio illorum et in vanitate detinuit sensus illorum.*

Pag. 18. *Neque attenderent fabulis et genealogiis*, etc. Epist. 1 ad Timotheum, cap. 1, num. 5. Ad quem locum Theodoritus: *Ductas ex Abraham et ex David recensent genealogias perscrutantes scilicet, an ex iis Dominus secundum carnem natus esset.*

Ibidem. *Negat quodam modo Deum quisquis rationibus humanis*, etc., pressius et solidius ms. *Negat quodam modo Deum quisquis adserit Deum. Defensio enim, etc.*

IN TRACT. II LIB. I. DE FIDE, SPE ET CHARITATE.

Pag. 19. *Quibus si deneges charitatem, utraq; inu-*

tiles erunt. Ms. *Quibus si deneges charitatem, utraq; cessabunt.*

Ibidem. *Tolle spem et interempta sunt omnia*, etc. Hoc idem argumentum applicuere fidei Cyrill. Hierosol., Catech. 5, et Theodor. θεραπειν. λόγῳ α; sed multo congruentius Noster spei. Conferre tuum erit lector.

Ibidem. *Ad litteratorem puer*, etc. Litterator est, qui elementa prima docet, legere et scribere. Lampridius, in Alexandro Severo, cap. 5, primæ vocat pueritiæ magistros: opposit litteratis: rem notam facio ex notis Salmasii ad Tertull. de Pall., cap. prostremo, et ex Voss. de arte Grammat. lib. 1, cap. 1.

Ibidem. *Profundo gurgiti nauta commisit*, etc. Gurges heic pro mari aliorum exemplo. Propertius, lib. 1, Eleg. xvii, v. 14:

Ah! pereat quicumque rates, et vela paravit
Primos, et invito gurgite fecit iter.

B Idem Elegia vii, lib. iii, v. 25:

Positaque in gurgite vita.
Pætum sponte tua vilis arena tegat.

Pag. 19. *Quamvis in futuro sit posita, fidei tamen est jure subjecta*, etc. Habuit in mente illud D. Pauli ad Romanos cap. viii, num. 25: *Εἰ δὲ ὁ οὐ βλεπομεν ἔπιζομεν, δι' ὑπομονῆς ἀπεκδεχόμεθα: si autem quod non videmus, speramus, per patientiam expectamus. Spes autem semper in futuro fertur; Seneca loquens de Spe, epist. ci, ait: *Nihil sibi quisquam de futuro debet promittere.* Achil. Tatius Leucip. lib. iv, 221: *Ταῖς τοῦ μιλόντος ἔπιστιν ἠδὲ καὶ: futuri spe lætabar.* Max. Tyr. serm. xxxvii, *Αἱ ἐλπίδες προστάτουσαι τοῖς ἀνθρώποις ποιεῖν, καὶ ἀπελεύτητα: spes impellunt ad ea, quæ nec fieri possibile, neque finem habitura. Legerim porro juri subjecta, ut syntaxis procedat. Cum enim non sint condignæ passionibus hujus mundi ad futuram gloriam, ut ait alicubi D. Paulus, spes illius futuri est constabilienda per fidem: alioquin, et illa corruat necesse sit.**

C Ibidem. *Et omni genere custodienda virtutum*, etc. quas et quales pete a D. Paulo ad Rom. cap. xii, a num. 7.

Pag. 20. *Ecclesiæ pulchritudo vel murus*, etc. Le gerum potius vel turris.

Ibidem. *Contra spem autem est quod impossibile, etc.*; in ms.: *Contra spem autem est, quod impossibile est, et non videtur, sed possibile ac spei fit, cum Dei dicto indubitanter, etc.*

Ibidem. *Ut jure speremus aliena*, etc. Fides, quam a Deo imbibimus, nostra est: nostrum non est, quod fide expectamus, sed virtutibus, et rectitudine vitæ expectandum; ideo alienum dixit, quod a Deo discernendum. *Regnum utique cælorum vim patitur, et violenti rapiunt*, Matth. cap. xi, num. 12. Non quidem contentiosis orationibus, sed recte vitæ assiduitate, atque deprecationibus humillimis, et piis sine intermissione factis, quibus quia priorum peccatorum semina extirpantur, et macula delentur dicitur vis inferri, et nobis et cælo, ut suggerit Clemens Alexand., Stromat. lib. v. 553.

Ibidem. *Nemo enim census debitori committit*, etc. Reddit rationem dicti superioris: nemo siquidem quem habet in ære suo, si rapiat, ære numerosiori suo periculo obruet; neque rex bravium dabit desertori, sed victori, aut suas partes utrumque sustinenti pro viribus generose.

Pag. 21. *Qui habet dabitur illi*, etc. Matth. cap. xii, num. 12, et cap. xxv, num. 29, et alibi apud alios Evangelistas.

Ibidem. *Per hanc evidens Noe non invenit, cum quo diluvium fuisse conferret*, etc. Ille namque solus credens veras Dei minas, et obediens illius mandatis, per fidem servatus est, sic ut post diluvium omni homine (præter consortes in Arca) perempto non haberet, cum quo de aquarum immanitate sermones duceret.

Pag. 21. *Hæc Moysi in mari rubro terram vitream fecit*, etc. Aliud volbat supra sermone sexto de Exod. (nunc tract. 30, l. ii) nimirum non aquarum superficiem obambulasse, sed divisio mari, atque hiante, et tamquam aggeribus hinc inde obstipato, iter profundum maris datum, quo Judæi evaderent. *Erythræum quoque in geminas ripas scissum mare, ductisque dextra levaque aggeribus, in aciem stipitis undis, sudo liquore arefactu profundi senita*. Sic puto legendum.

Ibidem. Paralyticos reformari, etc. Paralysis est defectio motus, et actionis: at motu privari, seu actione, et motum recuperare, seu operationis facultatem, non videtur recte dici reformari: nam quod spectat ad sanitatem et morbum qualitas est, et dicuntur in categoriis affectiones, quæ de facili mutari possunt; sed formæ non mutantur, nisi totius corporis mutatione eo corrumpente, quod prius fuerat. Nihilominus eodem sensu locutus Trebell. Pollio in triginta tyrannorum syntagmatio, nimirum Lolliano bis et Odenoto senel. *Orientem jam in pristinum reformaverat statum, sed omnes omnino totius orbis partes reformaverat*.

Ibidem. Cum suis sibi exsequiis, etc. Aut fallor, aut scripsit Zeno *exsuvius*: non enim exsuvix tantum, quod exsuta sunt, sed quod induta possint exsui. Habuit forsitan in mente Tertulliani Apologiae cap. 21, qui *exsuvias dixit sepulcri*, aut, ut maluit Rigaltius, *sepulti*: verum, utcumque sit, tolerabilius puto *exsuvias* dixisse, quam *exsequiis*.

Pag. 22. *Tamen sine hac utraque non proderunt. Ms., sine hac utraque non stabunt*.

Ibidem. Fides paucorum est, charitas omnium, etc. Quid hoc est? Nonne christianæ fidei debet esse unita charitas? ut ea nihil prosit ad salutem, nisi per fidem proveniat? Certe D. Paulus, 1 ad Corinthios, cap. xiii, potiore charitatem fide et spe posuit: atque fatendum est, eam difficiliorem, quia non tantum affectum impartitur, quantum et substantiam, et facultates, quibus privari majus quid putatur; ut potius legendum sit: *fides omnium est, charitas paucorum*.

Ibidem. Spes ac fides tempus habent, etc. Supervacua est fides in futura vita, cum res evidenter appareant: sic spes iis quæ sperantur, potius, evacuata est: at cum anima torpore liberata est, perturbationibus non vexatur, et tunc charitas vires majores habet Theodorit. in epist. 1, num. 43 Divi Pauli ad Corinthios.

Ibidem. Quantoque ab ea diligentibus invicem crepita, tanto invicem plus debetur, etc. Non tantum post mortem charitas non minuitur, sed etiam in hac vita (si licet dicere) increscit semper: scilicet si provoceris plenioribus officiis, augeas et tu affectionis gradus: mutuam enim caritatis facit, qui parili conditione correspondet. Ita videtur sentire: videas tamen opponi iis, quæ paulo infra dicit. *Non pro tempore, quia varia non est*.

Ibidem. Pro persona, etc.; ex persona, sic pro honore et pro sexu, ex honore, et sexu; hoc est nulla personæ acceptatio est, aut distinctio.

Ibidem. Hæc rura, urbes, et populos composita, pacem conservat, etc. Lego *composita pace*.

Pag. 25. *Jura evacuat*. Jura evacuare est jurium vim infringere, jura negligere atque contemnere. Infra, de circumcissione: *Si circumcidit, sabbatum corrumpit. Si non circumcidit, cum innocentis animæ interitu præstituta circumcissionis jura evacuavit*. Sic Tertullian. de Anima, cap. 46, *Telmisenses nulla somnia evacuam*, id est non spernum, non contemnunt. Expressit Apostoli verba ad Corinth. I, cap. xiii, num. 5 et 7: *Charitas non querit quæ sua sunt, omnia suffert, omnia sustinet*. Rationem reddit Tertull. de Patientia, cap. 12: *Charitas nec sua requirit, si offert sua, dum alteri prosit*.

Ibidem. Fora compescit, etc. Alias clamosa, et concertatoria. Cicero, de Claris Oratorib. 280: *Thu-*

cidides hoc forense concertatorium judiciale non tractavit genus. Propert., lib. iv, Eleg. 1:

Et vetat insana verba sonare foro.

Seneca, Hercule furente, v. 172:

Hic clamosi rabiosa fori
Jurgia vendens, improbus iras
Et verba locat.

Ibidem. Hæc mare penetrat, urbem circuit, commercia nationibus necessaria subministrat, etc. Vereor isthæc a Zonone dicta magis ad pompam, ut sermioni suo suppetias ferret; quam quod res ipsa ita esse sentiret: nam maris transitus, atque pericula tentare, se naufragiis exponere, vitæ discrimina adire, non fuit creditum Horatio aliena charitate ad-umptum, sed habendi cupiditate, et quod esset homo

Indocilis pauperem pati.

Sic et Ovidius Metamorph. lib. 1, v. 431, scelerato habendi amore tribuit, quod ausi fuerint vela ventis dare. Ex hoc tamen forsitan deducet, rerum potestate per commerciorum communicationem facta, potuisse charitatem exerceri; quod tamen ab instituto remotum.

Ibidem. Hujus est munus, quod antiquorum aut virtutes ex libris, etc. Certissimum est, per historicos oculis nostris subjici tamquam præsentia, quæ peractis longe sæculis acta fuere, neque minus ex philosophorum libris et cæterorum scriptorum, disciplinas, scientias, atque mores hauriri: libri siquidem mortui magistri dicit, quia facile illos volventibus, neque objicientes pudorem interpellantibus bis et amplius. Instrumentum quippe doctrinæ cum usus eorum sit, Plinius major non inscite dixerit, nullum librum tam malum, qui non aliqua parte prodesse possit: ut præcipue obnoxii esse, atque grati debeamus, qui labores suos, cogitationes, inventa nobis volvere communit. Esto gloriæ suæ potissimum vellefati fuerint; illa tamen sicuti speranda fuerat a gratia, et utilitate legentium, ut ista per hæc pleno voto exoptarentur; ita posterorum commodo etiam laborasse ideo dicendi sunt. Tot enim invidi contra, et malevoli, qui inventa sua non vulgant, sed aliorum commoda fraudantes, secum perire malunt, quam aliorum cognitionem locupletare.

Ibidem. Audacis lupi rabie rotatus in ms. devoratus, male.

Pag. 24. *Olim deprehendisset, interitus, nisi ea, etc.* Dele virgulam ante *interitus*, et interpretare *interissent*. Nam hoc hæc periphrasi vult.

Ibidem. Perennis connubii fidei propagine benigna charitas illigasset. Elementa invicem sibi subserviunt, et reciproco motu in se recurrunt: quo circa Empedocles amicitiam, et contentionem inter elementa, tamquam necessario concomitantibus adnominabat apud Sextum, Empiric. lib. viii, adversus Matthem., ut quæ alterum alteri conciliarent, et rursus dissolverent. Seneca, Natur. quæst. lib. iii, cap. 10: *Omniun elementorum alterni recursus sunt: quidquid alteri perit, in alterum transit*. Illum consule. Itaque proprie Noster dicit perennis connubii fidelem propaginem.

Ibidem. Ex lege discitur, sed in mentibus nascitur, etc. Ambrosius, in Ps. cxviii: *Vere diligit, qui sine tristitia, sine timore, voluntario potius studio quam coacta præcepta conservant*. Habitus ab affectu ne differre ait Aristoteles, quod habitus diuturnior, et permanentior sit; illa sit facilis et moveri, et mutari. Virtus autem, quæ in habitum transit, *τελειωσις τῆς*, est perfectio *quædam*, et, ut ait D. Paulus de charitate, *ὁδὸς ποτὲ ἐκπίπτει, nunquam excidit*: in mentibus ideo nasci ait; quia, ut alicubi Augustinus, *pascit esurientes charitas, pascit et superbiam: vestit nudos charitas, vestit et superbiam: jejunit charitas, jejunit et superbiam, aut mitius loquendo, observatio præcepti, non charitas, non misericordia, quæ totum debet facere*.

Ibidem. *Ac per hoc operanti iram, recte subjacet A legi, etc.* Ira supplicium est, et animadversio apud Paulum ad Roman., cap. xiii, num. 5, ideo *operari iram Zenoni* est accersere sibi pœnam legis prævaricatione prœmeritam.

Ibidem. *Rigida quædam dilectionis est forma, etc.* Corrige quippe species dilectionis est, et εὐνοῶντος, ut ait Clemens Alexand. Pædagog. lib. 1, cap. 8, nam qui minatur, aperte ostendit se nihil mali velle facere, neque ea, quæ minatur, exsequi, καταστῆσας δὲ εἰς θεὸς τὴν ἐπὶ τὰς ἀμαρτίας ἀνέκοψε φορῶν, καὶ τὸ φιλόθρῳπον αὐτοῦ ἐνδείκνυται, μέλλον ἔτι, καὶ διασπαρῶν οἷα πείσονται, εἰ παραμένωσιν ἀμαρτωλοὶ. *Incusso autem timore impetum ad peccata reprimat, et suam in homines benevolentiam ostendit, adhuc differens et ostendens, qualia sint passuri, si peccatores, permanserint.*

Pag. 25. *Quoniam solam præsumit servare posse, quod præcipit, etc.* Levi mutatione lego cum præcipit, ut lectio, si non certa, saltem probabilis sit.

Ibidem. *Quod alieno jure servemus, etc.* Charitas enim e divino præcepto proximo debetur.

Ibidem. *At cum ab eodem hujus devotionis invitatione inhabitari, etc.* Hoc est, cum a Deo fervore charitatis invitati, inhabitari cœperimus. Charitas est recta voluntas igne quodam sancti Spiritus, a quo est, et ad quem refertur, incensa, uti habet Prosper Aquitan. de Vit. contemplat., cap. 13. Devotionem autem fervorem bonæ voluntatis definit Joannes Cæs. sin. in Collation.

Ibidem. *Quod ejus est, fit pro partibus nostris, etc.* Lego fit pro partibus nostrum.

Ibidem. *Ne admonitione pietatis, etc.* Distingue, ne admonitione, pietatis aliquid derogetur; proximum enim amare est se ipsum amare, et illum odio habere perinde est, ac si se ipsum oderit.

Ibidem. *Pateremur reverentiam veritatis, etc., archetypi: homo enim ad imaginem Dei. Infra imaginemque Dei dignissime venerando, declaremus, quid ipsi veritati debeamus, hoc est archetypo.*

Ibidem. *Pateremur reverentiam veritatis; in ea quæres conditione dimissa, etc.* Lege, et distingue, veritatis, in eaque res, etc.

Pag. 26. *Si inelyti cujusdam Regis hominis tamen vultus quivis, interpunge: si inelyti cujusdam Regis, hominis tamen vultus, quivis.*

Ibidem. *Quem solum veretur, quidquid in virtutibus naturæ a regibus ipsis quoque metuitur? legendum censeo, quem non solum veretur, quidquid a virtutibus naturæ, sed a regibus ipsis, etc., gradatur a minore ad majus. Si Regis imago, qui homo est, tantam venerationem exigit; quanto magis Dei, qui supra præcipua naturæ, et supra reges naturæ vitutibus minores. Virtutes naturæ intelligi quidquid eminent in natura, cælum nempe, terram, astra, sidera. Laetius in Zenone, Ἀρετῇ δὲ τοι ἡ μὲν τις κοινῶς παντὶ τελειώσις: Virtus autem alias est communiter uniuscujusque perfectio 185. Plato, lib. v de Legib. 851, τὸ νόον δὴ λυγρόμενον φαλότατος τε καὶ ἀρετῆς χώρας: Quod modo dictum est de infelicitate et virtute regionis. Ista autem Deum ut Creatorem verentur, et ejus jussui parere certum est.*

Ibidem. *Ne sub sono nominis committatur regula veritatis, etc.* Id est ne prævaricaretur contra veritatem, et obnoxium fiat mendacio. Ne committatur contra regulam veritatis. Commissa stipulatio dicitur jurisconsultis, cum placito non statuit, ut necesse sit, vel ex stipulatione præstare id quod interest, vel eam quantitatem, quæ vice ejus sit quod interest, in stipulatione comprehensa, ut in L. Si pact. 14; cod Justinian. de Pactis. Quod in L. 9: Si quis cautioni non obt. est, non committitur stipulatio, in Græco redditur οὐκ ἐνδέχεται: non tenetur, scilicet, ut qui promisit, non possit conveniri apud Judicem, quod non commiserit contra factum in stipulatione promissum. Eadem forma sub titulo: Rem. rat. hab. in

latino legitur, stipulatio committitur, in Græco est βεβαιῶται ἢ ἐπιρρώτισις, stipulatio confirmatur, id est ex ea agi potest, quod prævaricatum sit contra conventa. Sic pœnam committere est facto suo pœnæ fieri obnoxium, cum non committitur pœna, pœnæ vi non subjacere. βεβαιῶται ἢ ποινή: confirmatur pœna vertunt Græci illud committitur pœna in dict. L. 9. § 1, Si qui caut. non obtemp., id est ea culpa admissa est, quam pœna consequatur; nam reus fit pœnæ, qui in præceptum commisit. In L. 2 Cod. Theodos., de Suscept. præpos. lib. xii, habetur: Ne legem commissi incurrat, hoc est ne incidat in pœnam, quam imposuit lex tale quid committentibus; atque ideo non inscite Turneb. Advers. lib. xxviii, cap. 46, docuit, commissum piaculum dici, cum id patratum est, cujus causa piaculum dandum est.

Pag. 27. *Ideo nudus, quia voluntas ejus est turpitudine, etc.; impudentis enim est denudare pudenda, quæ tecta voluit honestas. Lepidissime quamvis alio sensu, in altercatione Hadriani cum Epicteto, interroganti ipsi quare Venus nuda pingeretur, respondit:*

Nuda Venus picta, nudi pinguntur Amores,
Quibus nuda placet, nudos dimittat oportet.

Ibidem. *Quia illicitis ardoribus semper conjunctus est gladius, etc. vis et furor.*

Ibidem. *Hic Joseph mulieri flagitat esse violentum, quem etiam, dum denudat, esse non invenit impudicum, etc.* Distorta sunt ista, nec ad rectam verborum structuram, quam exquirere sine libris haud facile mihi. Dicam quæ credam meliora. Hic Joseph, indeclinabile pro Josephum muliebris agit violentia, quem etiam, dum denudat, non invenit impudicum.

Ibidem. *Hic Synagogam expugnavit, cum sua illi arma concedit, etc.* Puto respicere ad historiam, quæ narratur Numer. cap. xxv, tum ad eam, quæ Judic. recensetur cap. xx et xxi.

Ibidem. *Pejusque blanditur, quam furit, etc.* Dum amorem obsequentem quis habet, zelotypia et nuncupatu amatæ tenetur rem familiarem, ut veneri suæ satisfiat, pessumdat; immo se negligit et existimationem sui. At sine parili amore, qui cordis angores, qui animi cruciatus, qualis a semetipso externatio, quis furor? Zeno autem in blanditiis amoris pejus esse concludit, quia si non legitimus, offensio Dei accenditur quæ præ omnibus cavenda.

Ibidem. *In ipso fructu suo etiam ipse se odit, etc.* Fructus amoris est amor mutius, in quo nemo se odit, et cujus neminem pœnitet; de quo vide pulcherrimam disputationem Ficini in Convivium, orat. ii, cap. 8, et orat. v, cap. 9. At post fruitionem rei amatæ pœnitudo venit. Petron. Afran.

Fæda est in coitu, et brevis voluptas,
Et lædet Veneris statim peractæ.

Aristenæ. lib. 1, ep. 21. ἐπιζόμενος ὁ γάμος, ἡδὺς εὐχαρῆς, καὶ λίαν εὐκαίως γέγονι, περιεφρονηθῆ: Sperateus coitus dulcis, gratus, optandus: ubi potitus es, contemptus venit. Itaque potius legendum, in ipso fructu sui, in ipsa fruitione et voluptate. Schol. antiqua in Terentium Heautonti. actu 1, scena 1, apud Vossium, frui proprie est delectationem capere ex usu; a fruor est fruiscor et fruiscor.

Pag. 28. *Noninum mentes capit, et decipit, sic cupido vocari cœpit, etc.* Paronomasiam captavit in verbis capio, et cupio.

Ibidem. *Numerifero semper vicissitudinis delectamento, etc.* Procul dubio verbum hoc numeriferum mirificum est; quid enim? an quia aliquando numerus pro corpore, aut corporis parte præcipua, ut in illo Sallustii Catil., 19. C. Manlius ex suo numero legatos mittit, et in Horatii epist. ii, 27, Nos numerus sumus, intelligere debeamus adducentem secum siderum, aut totam ad præcipuam partem? Apertius fuisset, dixisse numeroso, qualiter in Plinio varietas numerosa, lib. ix, cap. 17, scilicet multiplici vitata

tionem. Martianus Capella, lib. ix, dixit astriferum.

Nec cura astriferi te stimulant thalami.

Ibidem. *Tu eum brevium paulisper*, etc. Breviatum, imminutum : breviate est minorem facere. Quintil. lib. i, cap. 9. *Versus primo solvere, mox mutatis verbis interpretari, tum paraphrasi audacius vertere, qua et breviate quaedam, et exornare salvo poetae sensu permittitur.* In novo Testamento, Matth. cap. xxiv, num. 22, et Marci cap. xii, num. 20, vulgatus interpres, breviantur dies illi, Græce *κολοβθθίσονται* : quod non tantum mutilationi convenit quam imminutioni, ut docent Grammatici.

Ibidem. *Tu populi caelestis animam tenes*, etc. Ac si diceret, tu refers in terram paradisi consortium qualitates, in quantum ornas pacem, etc.

Pag. 29. *Tu martyres gloriosos a confessione*, etc. In hoc commatio de charitate erga Deum loquitur, quæ alias pietas dicitur : dicta prius spectant ad charitatem erga proximum. Habuit a D. Paulo ad Roman. cap. viii, qui charitatem vocat, sicut et D. Matth. cap. xxiv : *Abundabit iniquitas, et frigesceat charitas multorum.* Mox redit ad charitatem erga proximum, more suo, re diversa, non diversa nomine confundens.

Ibidem. *Recte Deus diceris, quia Trinitatis*, etc. Clem. Alex. Strom. 4, sig. *ἀγάπη τοῦν καὶ ὁ θεὸς εἶρηται, ἀγαθὸς ὢν* : *Charitas ergo et Deus dicitur, cum sit bonus.*

IN TRACT. VII LIB. I, DE HUMILITATE.

Pag. 70. In ms. simpliciter est *de humilitate* : et titulum de *Psalmo cxxx*, adscitum esse ex ipso auctore cognoscimus; nam dum Psalmum cxxx interpretatur, profatur se alio instituto de humilitate egisse. *Sed qui plurimis aliis locis non nulla de humilitate tractavimus.*

Ibidem. *Otioso negotio*, etc. dum otium inani negotio trahunt, elegantissime dictum, ac si dixisset, quod vulgo toti in nil agendo occupati. Atilius, apud Plinium Cæcilium, Minutio Fundano, epist. lib. i, sentiebat, præstare otiosum esse, quam agendo nihil agere : eodem colore.

Ibidem. *Cum adscendant verbis in cælum*, etc.; id est cum de divinis loquuntur, et profitentur de illis se loqui posse : recole adnotata ad fol. .

Pag. 71. *Nam mutato nomine, et cultu quasi prompta sit somniis, illas scholares calumnias, Dei usque ad Ecclesiam transmissere*, etc. Me sollicitum habuit hic locus, tamen putavi legendum, *permota sit somniis*, hoc est illas scholares calumnias ad Ecclesiam transmissere, quasi permota sit, aut permoveri debuerit illorum somniis; ut pro appositione sunt illustranda orationis causa. Suggest, qui meliora potest. In ms. est *quasi promota somniis*. Græcismus.

Ibidem. *Scholares calumnias*, etc.; scholares frustrationes, deceptiones, errores, a verbo calvor, frustror, decipior : sic docent Carisius, atque Priscianus.

Ibidem. *Deus illis non colendus sit, sed querendus*, etc. Eorum variis opinionibus qui se patiatur circumduci, nil fixum statuet, nec liquidum quid cognorit. De eorum varia sententia vide Plutarch. de placit. Philosoph. cap. 7, lib. i.

Ibidem. *Indicat ille, sed nobis*, etc. Servi Dei opera sua bona dum occultant, faciunt custodia propria, dum publicant faciunt utilitate aliena, ait alicubi S. Gregorius papa.

Pag. 72. *Exaltatio cordis ad paucos pertinet, oculorum elatio ad omnes*, etc. Magnanimitas enim naturalis virtus, sed non omnibus data, aut non ab omnibus exulta : oculorum potentia omnibus indifferenter communis, quos ideo in sublimi corporis parte collocavit natura, ut illorum usus promptior esset : istis aut fastum spiramus, aut amorem tanquam spicula dirigimus, aut incognoscenda intuemur, et ejusmodi, quibus se innumera Propheta proficitur.

Pag. 75. *Obumbraret neminem Prophetæ terrore* etc. obscurissima sunt mihi ista, nec lumen ab in-

A genio meo possum præstare : putabam legi posse, *neminem profecto terrore*, sed quid τῷ obumbreret supponam, non reperio, alioquin hinc alienum, et improprium.

Ibidem. *Quorum lenocinio mundus in flore est*, etc. Lenocinantur oculi deferendo formas ad animam, ex quo gignitur affectio : ut enim in sensuum sedibus affectio gignitur, cum sentiunt, ita in anima, cum intelligit, docet Nemesius, cap. 7, *περὶ τοῦ φανταστικοῦ*. Quid si legas, *mundus infelix est*, alludendo ad visum pomi ab Eva, quo mortem generi accersivit? Genesis cap. iii, num. 5, *καὶ εἶδεν ἡ γυνή, ὅτι ἀριστὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς*.

Pag. 74. *Non membratim Deum, sed totus exorat*, etc.; non motu membrorum, sed humili sui conscientia : non manus tendens, non oculos extollens, non lingua intonans, ut Pharisæum fecisse ait auctor, licenter quidem, et genio suo donans, quæ a sacro textu non hauserat.

B IN TRACT. XIII LIB. I, DE CIRCUMCISIONE.

Pag. 99. *Hanc caelestis Sacramenti virtutem*, etc. Sacramentum heic mysterium est. Nemesianus et ceteri Cypriano inter ejus epistolas num. 78 : *Dum enim non desinis tractatibus tuis sacramenta occulta nudare, sic nos*, etc.

Ibidem. *Circumcisio est in damnum rotundi vulneris ferro circulata cicatrix*, etc., id est, abscisio circumcirca pudendum ferro facta. Peculiaris nostro auctori dicendi forma. Damnum ipsa abscisio est. Varro, lib. iv de Ling. Lat. : *Dammum a deptione est, cum minus re factum, quam quanti constat*. Paull. Juriscons. in lib. iii de Dam. infec., *Dammum et damnatio ab ademptione et quasi diminutione patrimonii*. Quod autem de patrimonio, aut mercimonio sensere illi, ad quodcumque negotium traxit Noster, non insolita translatione. Juvenal. Satyr. xii, 34 :

Imitatus Castora, qui se
Eunucum ipse facit, cupiens evadere damno
Testiculorum.

C In Cod. Theodosiano, lib. vii, titul. xiii, Constit. 5, aiunt imperatores : *Si quis ad fugienda sacramenta militiæ fuerit inventus, truncatione digitorum damnum corporis expeditisse* (qui ob id dicti *poltroni* Italico nomine, quasi pollice trunci). Ipsam autem Circumcisionem dixit *rotundum vulnus*, quam Græci *περιτομήν*, quæ glandem ambit et excludit. Circulata cicatrix, et rotundum vulnus videri possint τὰ ὑπολόγως dicta. Verum id dixisse expedit, ne medicina vulnus resarcitum putarem, et eas partes redintegratas, quæ mutilatione ipsa gentis characterem exhibebant, quo ab alienigenis distinguerentur. Debuit ergo remanere rotunda cicatrix, quale fuerat vulnus.

Ibidem. *Major est ejus, qui in honorem Deæ suæ anus turpis atque amatricis*, etc. Tangit historiam Actis et Cibellæ, de qua Pausanias Achaic., et Arnob. lib. v.

Pag. 100. *Adversus sabbatum pugnat, quod violandum ullo opere in toto non esse præconat*, etc. *Præconat* verbum factitium, sicut in Seneca epist. iv, *apologavit*, in Plinio Jun. lib. ii, Epist. iii, *proæmiatur* : valet edicit, intonat, interminatur, notum facit. Plaut. Asinar. Prologo :

Face jam tu, præco, nunc omnem aurium populum.
Usus enim præconis fuit, ut ea quæ dicebantur, magis exaudirentur. Clemens Alexand., Strom. lib. i, 277, Theognis 835 :

Μετὰ λίην κήρυκος ἀν οὓς ἔτι μακρὰ βοῶντος.

Neque nimis præconi aurem præbe longe lateque vociferanti.

Ideo per præconem etiam magistratum edicta enuntiabantur : hinc Oraculum :

Εὐδαμον πολλήτερο ἢνός κήρυκος ἀκούειν.

Felix urbs, vocem præconis quæ unius audit.
Citatur Plutarcho in seipso Sapient. Conviv. Sabbato autem feriari ab omni opere Hebræis severissima sub poena mortis præceptum, Exod. xxxi, 14.

Ibidem. *Circumcisionis jura vacuavit*, etc., labefactum. Cyprian. Testim. i adversus Judæos cap. 16 : *Quid sacrificium vetus evacuaretur, et novum celebraretur*. Sic et epistola LXXXVI, inanes et vacuos conjunxit.

Pag. 102. *Adde quod Circumcisio ista non tam salutem pollicetur, quam locum capitque criminis monstrat*, etc. Quasi dicat, illecebra mulieris natum fuisse peccatum in Adamo, quod coercendum in Abrahamo, et ejus sobole mutilatione membri, per quod hominis in fœminas desiderium completur. Philo Judæus, de Circumcisione. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ νεκρήρια φέρεται τῶν ἐν ἡδοναῖς φιλετρῶν ἢ ἀνδρὸς πρὸς γυναῖκα συνουσία, τὸ ὑπερπετοῦν ταῖς τοιαύταις, ὁμιλίας ὄργανον ἀπωτερρίζεν εὐδοξίᾳ : *Quoniam enim inter omnes voluptuatum illecebras primatum tenet viri congressus cum muliere, instrumentum ejus mutilari placuit*. Cætera porro, quæ in Philone, exsequitur postmodum et Noster.

Ibidem. *Adam enim cum hoc membro illicitum pomum decerpit*. Ms., *Adam enim cum illicitum pomum hoc membro decerpit*.

Ibidem *Quia specialiter curam mortis mihi a Deo præstitam recognosco*, etc. Cura heic remedium est et medicina. Cicer. Tuscul. III, non longe a principio. *Corpora curari possunt, animorum nulla medicina, quæ proprie curatio debuit dici*. Neque aliter Cornelio Celso; sed Noster sic loqui amat, ut et aliis placuit. Vide Claudium Salmastium ad Julium Capitol. 245. *Mortis*, id est peccati, atque damnationis. Cyprianus de Opere, et elemos., *Elemosyna a morte liberat*. Philo Judæus, lib. i Allegor., versus finem, duplicem ait mortem, unam, quæ separatur anima a corpore, alteram, quam animæ mortem vocat, nimirum quum ἀρετῆς φθορά σι, κακίας δὲ ἀνάληψις, *corruptio virtutis, et introductio vitii*.

Pag. 103. *Periturum se, nisi veritatem requirat*, etc. Quid isthic loci habeat *veritatem* non video. Remedium a manuscriptis peterem, si sperare possem. Conjectura enim juvare non possum locum meo iudicio corruptum.

Ibidem. *Quia hujus circumscriptio characteris potestati subjacet cordis*, etc. Cor, ut circumcisum prohebur, peccata arcere debet, et improbas mentis affectiones defugere. Itaque carnalis circumcisio præputii nihili fuerit, nisi interna, et spiritalis accesserit: quod infra, ex Jeremia cap. IV, planius edoclorus est.

Pag. 104. *Per hanc injuriosum corporis stipem*, etc. Præputium, tributo veluti oblatum. Vide L ager. de Verb. signif., etc.

Pag. 105. *Ut aut Moyses fallax sit, si circumcisio circumciditur rursus, ut hoc idem faciat*, etc. Enthymematis vis est. Aut Moyses, Deuteron. cap. xxx, num. 6, perperam denuciavit circumcisionem faciendam corde, non verpa: aut Josue peccavit, qui circumcisionem verpa, non corde exsecutus est. Jos. cap. v. Nam, inquit, aut secundo circumcisos circumcidit, et membri partem potuit demere priori circumcisione omissam, quod repugnat: vel ex mente Moysis corda circumcidit, ut fieret homicida; nam ferre cor scalpro, seu ferro, seu petriuo, seu cujuscumque materiei, vel levi stylo, est præcutaneam mortem infligere, et neutro modo corpoream circumcisionem locum habere posse arguat. Accommodat hoc porro in suum sensum ingentiosissime eloquentissimus Pater, comparando spiritalis, et corporalis circumcisionis effectus, non quod Josue circumcisos circumcidit, sed cum quadraginti annos in deserto Hebraei fuerint, et plurimi seu neglecti, seu impietate hunc ritum omiserint, reducendus fuit, ut præceptum adimpleretur in omnes in-circumcisos, non in alias circumcisos. Piacuit autem quædam fingere, ut suavissimo gradu a Jesu Nave in Jesum Christum transiret, atque hunc ostenderet perfectorem veræ circumcisionis, quæ sub signo ab altero demonstrata fuit.

Ibidem. *Concentibus linguis*, etc. Venit in mentem

A scribi posse *cientibus aut concientibus*, etc. Vi-g. Æneid. vi, v. 165 :

Ære ciere viros.

Pag. 106. *Ac ne non ex integro principium suo statui redditum videretur, prior vir consummatur in cruce*, etc. Vult, ne non perfecte vitæ restitutum credatur genus humanum, quia per Adamum exciderat: illius per lignum reatum Christus expiavit, atque propitiationem se exhibens Deo, in ligno vitam reliquit. *Non ex integro*: non perfecte, non plene. *Principium suo statui redditum*, hoc est vitæ.

Ibidem. *Spiritalis fœminæ*, etc. Quid si legamus *spiritalis Ecclesiæ*.

Pag. 107. *Hoc Spiritus sancti non signaculo, sed signo censemur*, etc. Eadem locutione Minutius Felix 35 : *Sic nos denique non notaculo corporis, sed innocentia ac modestia signo facile dignoscimur*. Signaculum et notaculum idem. Uterque intelligit circumcisionem. Tertull., in Apologe. cap. 21 : *Neque de ipso signaculo corporis, neque de consortio nominis cum Judæis agimus; sarraxis signaculum, sarraxion signum*. Tamen D. Paulus *σραγιδα ἀντι τοῦ σημείου* usurpavit, in priori ad Corinth. c. IX, n. 2 : *ἢ γὰρ σραγις τις ἐμαῖς ἀποστολῆς ὑμεῖς ἐστε ἐν Κυρίῳ* : *Nam signaculum apostolatus mei vos estis in Domino*. Vos nempe demonstratis, et testimonium exhibetis, quod vos qua Apostolus Christo lucrifecerim. Rursus in II ad Timotheum cap. II, num. 19. Signaculum Christiani vocatur spes resurrectionis; quæ Nostro et Minutio signum est, non signaculum, *id est observatio voluntatis Dei*, nempe signaculum volunt in corpore residere, signum in mente, atque animo.

IN TRACT. XIV LIB. I, DE SPIRITUALI ÆDIFICATIONE DOMUS DEI.

Pag. 109. In ms. inscribitur *de ædificatione Domus Dei a Salomone*. Antiquitas Christianos notum est, non tantum templa non professos, sed eorum nomen a suo instituto alienum putasse. Arnobius, lib. VI adversus Gentes, 191, dum temporum usum traducit, ostendit a Christianis improbata, ne videntur participare de Judæorum superstitione, aut de Gentilium impietate, qui cultum suum in Deum destinatis parietum angulis reserant. Conveniebant quidem Christiani in domos quasdam, aliquando cypri-tas, ubi persequentium tyrannorum periculo laterent: verum incrementum eorum numero, atque Deo rem promovente, necesse fuit domorum numerum ampliare, ut capere possent advenientium multitudinem, et pro disciplina Deo facere, et quidem in eadem ipsa, ubi contingerat, civitate, quod testatur Eusebius, Ecclesiast. histor. VIII, cap. 1 et 2, qui loca ista οἶκος, dicit, non κελος, non τὰ ἱερά, ut perstaret in consueta Ecclesiarum appellatione, quæ aliis etiam dicta *Domus Dei*; quia in obsequium Dei et sanctionem disciplinæ erant destinatæ; nam huc eo conveniebant, et congregabantur fideles, ut testis est D. Plinius Cæcil., epist. de Christianis, lib. X, ad Trajanum, ut carmen Christo quasi Deo secum invicem dicerent, seque Sacramento non in seelus aliquod obstringerent, at ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositum abnegarent, etc. Inde nomen venit Ecclesiæ a Græco verbo, quod συναγωγὴν ὄχλου denotat. Clemens Alexandrin. lib. VII : *Ὁ γὰρ νῦν τὸν τόπον ἀλλὰ τὸ ἄθροισμα τῶν ἐκλεκτῶν ἐκκλησίαν καλῶ* : *Non enim nunc locum, sed electorum congregationem appello ecclesiam*: neque aliter templum habebatur, nisi qui juxta mandata Dei vitam duceret. Aratus Diaconus lib. II de Demetrio Statuario :

Nos quia templa sumus, si crimina nostra recedant.

Pariliter cum Zenone nostro in hoc tractatu, et in sermone de psalmo cxxxvi, seu hujus, seu alius fuerit.

Ibidem. *Triumphali quodam modo uti sermone*, etc.

Sicut triumphalis apparatus, triumphalia ornamenta, paria eminenti triumpho titulo debent esse; ita oratio triumphalis, quæ gloriæ triumphantis digna sit, pompatica nempe, elevata, gemmea, verbisque phaleratis concepta; nam plurimum refert, ait Quintilianus, quæ sit natura rei quam exponimus.

Ibidem. *Novique operis arcem sacrarum laudibus geminare*, etc. Perspicuum est, loqui de loco, in quo coadunaretur ecclesia, qui forsitan nuper electus, et in hunc usum accommodatus; quod evincitur ex his, quæ infra dicit: *ædificationemque vestram æde ista de novella cognoscite*, cujus quoque capacitate felici numero fecistis angustam. Pro incremento enim fidelium si una domus non sufficeret, alias sublegebant, sic ut essent unius corporis diversa membra, et invicem coadunata. Eusebius jam citato loco: Ὁν δὲ ἕνεκα μὲν αὖτὸς ἐπὶ τοῖς παλαιῶν οἰκοδομημασιν ἀρχοῦμενοι, εὐρείας εἰς πλάτος ἀνά πάσας τὰς πόλεις ἐκ θεμελίων ἀνίστων ἐκκλησίας; quo factum est, aucto numero Christum profitentium, ut priscis ædificiis jam non contenti, in singulis urbibus spaciosas ab ipsis fundamentis extruerent ecclesias. Vide Vales. adnot. ad cap. 11, lib. vii, ejusdem Historiæ.

Ibidem. *Structores magis possunt placere, quam sacerdotes*, etc. De templo Ephesino, de Capitolio, in quibus religio Deo vero improbata profitebatur, cum alias ædificiorum magnificentia, structuræ elegantia, dispositio operis de summa peritia ad miraculum artifices commendaret.

Pag. 110. *Quod possit quavis ruina in se mergentibus idololatriæ ædibus*, etc. Monstrum lectionis: levigabis si scripseris addita particula negativa non: quod non possit. Vult, quid ergo? Non invenietur, aut difficile erit inventum, vel tantillum loci, ubi fiat Deo, cui ruinæ casus non imminet? Idolorum templa corruunt, aut ruere possunt: ipsum Salomonis templum tam solido et perfecto artis profectu jam Deo probatum, non amplius est. Deus profatus est cælum sibi thronum esse, terram suppeditaneum suum, Isai. lxxvi. Quid ergo? Dabo, inquit, templum firmius, stabilius, et gratius Deo, fidelem populum, cui ruina non nisi volenti imminet, adstruente Apostolo, I ad Corinth. cap. iii, num. 16, ad eujus mentem Theodorit, in Isaiam cap. lxxvi, num. 2, domum Dei veram, et templum sanctum interpretatur τὸν κατὰ τὰς Θεοῦ ἐπιτολὰς πολιτεύομενον, τὸν δεδιότα, καὶ τρέμοντα τὴν τοῦ Θεοῦ προσταγμάτων παράβασι, τὸν πρῶτον τρόπον, καὶ ταπεινῶ φρονήματι χρωμένον, Qui juxta mandata Dei vitam ducit, qui præceptorum divinorum transgressionem metuit, et reformidat, qui mitis est moribus, et humili sensu.

Ibidem. *Quod si ita inter memorata*, etc. Aliud argumentum contra materialia templa. Si sumptus religioni pondus adderent, Christianorum ecclesiæ materiales, in quibus religio cæteris præstantior profitebatur, cultu essent inferiores, et Salomonis templo, et Ephesio, et Romano.

Pag. 111. *Ædificationem vestram æde ista de novella cognoscite*, etc. Scilicet spiritalem ex materiali, quam novellam ait.

Ibidem. *Itaque ne quis operationem a me forte disquirat*, etc., hujus spiritualis nempe ædificationis.

Ibidem. *Speciosus unus et lapis*, etc. Christus. Petr. Apost. epist. i, cap. ii, n. 4: *Ad quem accedentes lapidem vivum ab hominibus quidem reprobatum, a Deo autem electum, et honorificatum, et ipsi tanquam lapides vivi superædificamini*.

Pag. 112. *Illi septem solæ sufficiunt*, etc. Virtutes nempe, quæ totidem sunt.

Ibidem. *Non æneum inhæret mare*, etc. Erat in templo Salomonis, Reg. iii, cap. vii, n. 25. At in Ecclesia est fons baptismi.

Ibidem. *Inestimabilia unis plenitudinis tria illi sunt membra*, etc. Sancta Trinitas, Deus unus, et solus, cujus personas vocavit membra, nescio an proprie Augustinus pressius, et verius lib. vi de Trinitate: *In summa Trinitate tantum est una, quantum tres*

A simul sunt, et ne plus aliquid sunt duæ, quam una res, et in se infinita sunt: ita et singula sunt in singulis, et etiam omnia in singulis, et singula in omnibus, et omnia in omnibus, et unum omnia.

Ibidem. Desunt reliqua; hic enim est postremus tractatus, in quem Sparaverius Veronensis editionis ordinem secutus, adnotationes dum lucubraret, morte interceptus fuit.

IN TRACT. XV LIB. I. DE TRIPlici GENERE SACRIFICIORUM.

Pag. 117. *Nisi si quis ante personam moscat, et rationem*, etc. Ratio est animus medullaque negotii, uti interpretatur Cassiodorus in sua Rhetorica; intellige porro personam et rationem disjunctive. Quintilian. lib. v, cap. 8: *Nulla questio est, quæ non sit aut in re, aut in persona*: scilicet ut ubi personæ notio sit necessaria, ea sit cognoscenda; ubi res seu ratio, in eam inquirendum; ubi de utroque, cumulanda sit disquisitio. Aristotel. Rhetoricæ lib. ii, cap. 18: *Τὰ τε γὰρ ἀμφισβητούμενα ζητεῖται πῶς ἔχει, καὶ περὶ ὧν βουλευόνται: Quæ enim in controversia versantur, disquiruntur, quomodo sint; et consultantur, de quibus sint.* Porro in hoc sermone cumulat disquisitionem de persona divina, et de ratione sacrificiorum, ut et Christum Deum esse commendat, et sacrificium christianum Deo solum acceptum persuadeat.

Pag. 117. *Es Judæo deterior Christianus*, etc. Quales Ebion. Carpocrates, Prodicus, et eorum sectatores, de quibus videsis Theodoritum, lib. i, cap. 5 et 6, et lib. ii, cap. 1, αἰρετικῶς κακοῦθ.

Pag. 118. *Quantis catenis vincula tenebrarum mens laboret incredulorum*, etc. Qui Scripturarum vi oppugnati, neque cedunt veritati, neque contrarium adsumptum possunt defendere.

Ibidem. *Detrimento matris linæ moderato dente figurata*, etc. Distinguo, auri argenti que detrimento, matris linæ moderato dente figurata. Auri argenti que detrimento dicit, quæ in usum meliorem cum potuissent converti, in juania simulacra, et impietatis fundamenta conversa fuissent. Linam porro dici matrem horum deorum, quibus partum accommodarat, potiore quam magnam matrem Atidem. Arnobius, lib. vi, 260, dixit: *Descobinata de limis; moderatus enim linæ dens*, ut ait Noster, non aliud quam scobem rodendo demere potest.

Ibidem. *Nunc Judæorum quoque sacrificia a Deo repudiata*. Elegantiore est ms. lectio: *Deo repudiata*.

Pag. 119. *Quod non ex sacculo, sed ex corde profertur*, etc. Quales hostiæ vivæ ex sacculo? Farinam posses, aut panes dicere, quorum usum in sacrificio fuisse constat. Saccus autem, aut sacculus proprie ad panes, farinam, et fruges recipiendas. Vide Aristophanem Lystr. 909, et inibi Schol. Bisseti.

Ibidem. *Bramosis pecudibus*, etc. Lege bromosis a verbo Græco βρωμέω, quasi fastidis, et graveolentibus, quod verbum in Isidori glossario pro immundis etiam invenias. Differt inter βρωμέω, et βρομέω, de quo, infra.

Pag. 120. *In prædiis autem vestris fumantia undique sola sana non nostris*, etc. Erant templa, et altaria passim, et in agris, et in prædiis agrorum superstitione locata, quasi numinibus proximis cesura ipsis essent cuncta prospera. In Canonum Cod. Eccl. Africanæ cap. 58. Idolorum templa superesse dolent Patres: *Ἐν πολλοῖς τόποις παραβαλασταῖς, καὶ διαφόροις κτήσεσι, καὶ ἐν τοῖς ἀγροῖς, καὶ ἀποκρομμένοις τόποις, in multis locis maritimis, in diversis possessionibus, in agris, et in locis abditis et reconditis, quæ decernunt supplici libello ab Imperatore elicere, ut destruantur, et hoc idem testatum reliquit L. xvi Codic. Theodos. de Pagan. sacrif. : *Si quæ in agris templa sunt sine turba et tumultu diruantur.* Quod autem dicat in prædiis autem vestris fumantia undique sana, indicat passim homines pro*

libitu thus accendisse sive in suo, sive in alieno, cuius apertissimum argumentum in lib. xii Cod. Theodos. de Paganis, etc. Sive L. 16, lit. x, in qua et vapore fumasse legitur, quod est synonymum illorum *fumantia undique sana*. Horatius lib. iii, od. 18 :

Vetus ara multo

Fumat odore.

Arnob. lib. vii : *Quid interest, unde fumus altaribus conficiatur in sanctis, vel ex visci, quo genere nubes suffitionis exestuent*. Dolet ergo Zeno, qui Christo nomen dederant, permittere ut in suis prædiis non solum templa perstarent, sed in illis impia sacra peragerentur, cum demolitione eorum impedire possent damnatam superstitionem; immo de eorum possessione, et dominio gloriari, quum jus templorum, ut tueantur ab occupantibus, coram iudice vindicent.

Pag. 121. *Sed et illi qui per sepulcra disturrunt, qui fœterosis prædiis cadaveribus sacrificant, etc.* Mos fuit antiquis, certo die quotannis plerumque anniversario, quæ *νεκρώα*, ἢ *περιδείκναι* dixere, ad monumenta cœnas celebrare. Docent inscriptiones apud Gruterum, fol. 257, num. 5, e marmore Ravennati : *Sub hac conditione, ut quotannis rosas ad monumentum ejus deferant, et ibi epulantur, et altera apud Sponium 292, e marmore Neapolitano, in quo fit mentio juris monumenti cum canaculo*. Videtur idem factitatum a christianis contagione Ethnicarum superstitionum, quas et in aliis plurimis ritibus retinuerant, cum vigentem vulgarem consuetudinem non fuerit tam promptum uno ictu rescare. Minus in culpa, dum Christi martyres, et in re in eum constanti fide mortem passos, ὡς *θείους, καὶ θεοφάεις ἀνδράς* : non ut homines mortuos venerarentur. Sed non destitisse etiam in affinium memoriam, nescio quas agapas, et convivia in cœmeteriis indicere, hinc liquet, quod hanc superstitionem extirpare tentet adhuc Zeno, et quod Cyprianus, epist. lxxviii in Martiali quodam, qui se profitebatur Christianum, reprehendat, Gentilium turpia, et lutulenta convivia, et collegia diu frequentasse, filios in eodem collegio apud profana sepulcra deposuisse, ibique conspeli-visse. Quis dubitat sic sepultis sub tractas Ethnicorum cœremonias? Impium quippe visum fidelibus mortuis infidelium more deputata convivia, a quibus et vivi cavere debuissent veri Christiani. Obiter adverte, Prudentium hymno in exsequiis defunctorum, diu post Zenonis tempora, adserere a Christianis monumenta corollis, floribus et liquaminibus sparsa, quod negat Theodoritus lib. viii *Θεράπειν*. 599, qui circa ejus ætatem fuit. An ille ut poeta locutus? An severior apud Orientales disciplina? Quod ad verbum *fœterosis*, quod putidum videtur nimis, in sermone de Jona infra legitur : *Non aris fœtentibus funestos excitant ignes*, et in tertia invitatione ad fontem (nunc tract. 30) *fœtidus cunas* dixit, quod et heic reposuimus, quamvis illud prius verbum rursus legatur in vulgatis invitatione quarta ad fontem (nunc tr. 31). Tertullianus Apologetico, cap. 14, Tabidosa animalia dixit, pari inquinamento.

Ibidem. *Subito sibi martyres pepererunt, etc.* solitos per agros, et per vias tamquam memorie martyrum altaria construere, in quibus tamen nullum eorum corpus, ac ne quidem ullas partes reperirentur, notum est e Canon. 83 Ecclesie Africanæ, qui somnia et mentitas revelationes vocat eorum, qui hæc passim instituebant tamquam pia, et honori martyrum conformia : idcirco Zeno damnat, cui amore luxuriantis atque bibendi in infamibus locis lagenis, et calicibus subito sibi martyres pepererunt, cum Christianum nomen professi, ritus ethnicos retinerent, quorum erat proprium in hujusmodi solemnitatibus poculis se proluere, cantionibus etiam ridiculis, et obscœnis oblectari, ut notum ex oratione Libanii ab Allatio edita. Veri Christiani luxum, et hanc edendi intemperantiam repudiabant, sacrificia pro martyribus offerebant, ut Cyprianus epist. xxxiv suo sæculo

A factum testatur; qualia autem ista sacrificia delineat nobis Theodoritus, in fine lib. viii *Θεράπειν*: hoc latino sensu, martyrum solemnitates peraguntur, et pro illa veteri pompa, turpique rerum, et verborum obscœnitate, modestè celebrantur festivitates, non ebrietatem, et jocos, risusque exhibentes, sed divina Cantica sacrorumque sermonum auditionem, et preces laudabilibus lacrymis ornatas.

Pag. 122. *Qui Egyptia corde candidis faciunt, etc.* Locus contaminatus : legerem, qui *Ægyptiaco die candidis faciunt*. Ægyptiacus dies frequens occurrit in Calendario Romano veteri Heruvart; infaustum fuisse alii notarunt, ad cujus omen averruncandum candidis fecisse hinc suadeor. Horatius Epodo :

Quique vos bubus veneratur albis.

Arnob. lib. ii, 91 : *In Albano antiquitus monte nullos alios licebat, quam nivei tauros immolare candoris*. Illud porro *facere* est sacrificiorum proprium. Cato, de Rust., cap. 139, *Uti tibi jus si et porco piculo facere*. Columell. lib. ii, cap. 22, *Nisi prius catulo feceris*. Sic Græci. Theocrit., Idill. 28, versus finem *ῥεξω πόρην ἔρωε* : faciam vitula amoris. In Antisiodorensi concilio, Canon 1, prohibetur, ne calendis januariis bucula, aut ceruolo fiat, ut legit Fronto Duceus, quem ad illud concilium vide. Bucula aut ceruolo facere, est bucula seu ceruolo sacrificare.

Pag. 123. *Salutemque pecudum, violenter scissis, etc.* Lege ex mss. : *Salutemque suam pecudum violenter scissis in ventribus quarunt*.

Ibidem. *Ut obumbrent furta turpissimæ utilitatis, lego turpissimæ voluptatis*. Inuit maritos insanientes in servas, aut libertas, quibus ut facilius sit congressus, aut quarum minus verecundus venerere prætextus, rem œconomicam committunt, quod frequent negotiorum necessaria participatione obumbrent voluptuosi negotii secretum.

Ibidem. *Qui publicanas mulieres, etc. publicas, vulgares*. Papias : *publicus, publicanus, sicut rusticus, rusticanus*. Publicanas vocat, quasi quæ turpe vectigal populi conductum haberent. Vide Caium I. C. in L. 15. De Publican. Porro quid hic sibi velit *τὸ σὶ* non perspicio, nam adversus istas non oportebat alia vi uti quam argentea vel aurea.

Pag. 124. *Itaque dulcissimi flores mei, etc.* Non dubito, quin nemo non videat, legendum fratres mei. Error forsitan natus ex abbreviata in manuscripto scriptura.

IN TRACT. I LIB. II. DE GENESI.

Pag. 141. *In exordio carminis sacri, etc.* Carmen sacrum Ovid. Remed. Amor. 252, opponitur infami seu magico, sicut in Cod. Theodos. L. xvi, tit. x. cap. 7, castis precibus, dira carmina. Amplissimus fuit hujus vocis usus; nam non tantum versibus poeticis attribuerunt hoc nomen, sed etiam illis, quæ conceptione verborum pronuntiarentur, ut in precationibus, et dedicationibus. Testimonium in Livio lib. xxxix, cap. 15, in Plinii Cæcili Panegyrico c. 65, Seneca Consolat. ad Marcian., cap. 13 : *Pulvillo postem tenenti, et Capitolium dedicanti, mors filii nuntiata est, quam ille exaudisse dissimulans, et solennia Pontificalis carminis verba concepit, genuit non interrupte precationem*. Item et in imprecationibus. Livius, lib. x, cap. 28. *Jurare cogebatur diro quodam carmine in execrationem capitis, familiaræque, et stirpis composito*. Et vates dictos eventus cecinisse, notum est ex eodem lib. i, cap. 55. In his autem omnibus usurpatum carminis nomen, quia, ut argumentor ex Festo in verbo *occensavit*, clare et cum quodam canore pronuntiarentur effata, ut procul exaudiri possent. Hinc apud Plinium, lib. xxviii, cap. 2, *incantamentum carminum*, et ex duodecim tabulis, *qui fruges excantassit, et quimalum carmen incantassit* ob hanc rationem, ut puto. Sed ex his, quid carmen pertineat ad Libros sacros, videre non possum. Non sum nescius, carmen etiam dici de oratione soluta, neque solemn-

ter concepta. Cicero, *de Legibus* lib. II, 202: *Discebamus enim pueri duodecim, ut carmen necessarium.* Livius, lib. I, cap. 25: *Fœdus multis verbis, quæ longo effata carmine, non operæ est referre.* Plin. *Panegyric.*, cap. 3: *Gratioremque existimari, qui delubris Deorum puram castamque mentem, quam qui meditatam carmen intulerit.* Zeno, cujus diffusum ingenium et eloquium, blanditus forsitan sibi, de eo nomine captavit novitatem et raritatem ex allusione; ideo eo usus est etiam serm. v de Isaia et alibi.

Pag. 142. *Non, inquit, fac ad tuam, sed ait: facianus ad nostram,* etc. Consimilia istis habet Tertullianus adversus Praxeam c. 12, a quo videtur sumpsisse Noster.

Ibidem. *Unus homo ad duorum imaginem et similitudinem fingitur, nec tamen in eo quid, cujus sit, invenitur,* etc. Hac pericope infert, duos esse qui jubent, duos qui operantur: opus ad similitudinem ductum efficientium, nec ad alterutrum similitudinem, quem dicere posse factum, ergo illi duo iidem.

Ibidem. *Cui detraxeris, nescio.* Rectius ms. *Cui detraxeris, nescis.*

Pag. 143. *At ille, cui jubetur, est, inquis inferior,* etc. Quæcumque Pater facit per Filium, non per instrumentum servile facit, sed per virtutem naturalem et substantiam, ait Damascenus, lib. II de *Fid. Orthod.* cap. 4. Tertullianus, in proxime citato loco adversus Praxeam: *Cum quibus enim faciebat hominem, et quibus faciebat similem? Cum filio quidem, qui erat induturus hominem; spiritu vero, qui erat sanctificaturus hominem, quasi cum ministris et arbitris ex unitate Trinitatis loquebatur.*

Ibidem. *Paterni cordis est excultor,* etc. Origenes in Joannem tom. I, 42, interpretatur cor Dei esse, τὴν νοητικὴν αὐτοῦ, καὶ προθετικὴν περὶ τῶν ὄλων δύναμιν. Τῶν δὲ λόγων τῶν ἐν ἐκείνῃ τὸ ἀπαγγελτικόν: *ejus vim intelligentia præstantem, atque universa juxta eorum naturam componentem; λόγον vero illud esse, quod quæ in illo sunt (corde) renuntiet; inferens nullum aptiorem excogitari posse, qui Patris consilia renuntiet, quam Servator. Convenientissime Zenonis intentioni. Sed in ms. legitur excuctor non excultor.*

IN TRACT. II LIB. II, DE GENESI.

Pag. 144. *Nisi quis hostem a quo impugnatur expugnet, nunquam bonis suis poterit esse securus,* etc. Hinc illud: ex bello pax. Veget. pro lib. III: *Qui desiderat pacem, præparet bellum; nemo audeat offendere, quem intelligit superiore esse, si pugnet.* Aurel. Augustin. de verb. Domin. *Non quæritur pax ut bellum exerceatur, sed bellum geritur, ut pax acquiratur.*

Ibidem. *Chaos in principio fuisse, id est informem indigestanque latentis naturæ congeriem,* etc. Quid sit Chaos alibi a me dictum: heic pro sensu vulgari loquitur; aliter ipse et proprietate sermonis melius in sermone de Resurrectione: *Similiter in Inferno dives ille tenacissimus, quem Chaos immensum a pauperis felicitate discrevit; hoc abyssum dixit Philo περὶ κοσμοποιοὶ, et τάρταρον.* Lucian. de Astrolog.

Pag. 145. *Igitur si, ut volunt, Deus materiam, qua usus est, non fecit, sed æterna sit, ut ipse est; duo sunt ergo principia, et quidem repugnantia,* etc. Concludit inter duo principia alterum debuisse esse antiquius, a quo alterum pendere non debeat: *Quid enim principale,* ait Tertullian. adversus Hermog. *cap. 4, nisi quod super omnia? nisi quod antè omnia? et ex quo omnia?* Aristotelis natural. Auscult. lib. I, cap. 6, n. 2: *οὐτὶ τὰς ἀρχὰς μήτε ἐξ ἀλλήλων εἶναι, μήτε ἐξ ἄλλων, καὶ ἐκ τούτων πάντα:* consonantissime, oportet principia, neque ex se invicem esse, neque ex aliis, sed ex ipsis cuncta, quibus consimilia habet Metaphys. lib. V, cap. 1.

Ibidem. In ms. deest ergo, et scribitur *duo sunt principia.*

Ibidem. *Unde non est principium,* etc. Hoc est,

PATROL. XI.

A tantum abest, ut sit fortius, ut neque possit credi principium. Sic Martial. epig. XV, lib. I:

Unde potest avidus captæ Ieo parcere prædæ?

id est, *quomodo potest?*

Ibidem. *Unde non est principium, quod senescit,* etc. Principium enim ingenitum et incorruptibile neque capax mutationis est a minori ad majus, neque a majori in deterius; senescere namque mutationem deterrima, corruptioni proxima, et, ut Solonem dixisse referunt:

Τὸν ἕν χεῖρον.

Prudentius in exsequ. defunctor.

Quia cuncta creata necesse est
Labefacta senescere tandem
Compactaque dissociari.

Pag. 146. *Hic est Deus noster, qui se digessit in Deum,* etc. Obscurissima loquendi forma obscurissimam rem adumbravit; Christi enim generationis modum Deus solus noscit, nemo alius intelligit. Infra, tract. 5, lib. II: *Procedit in nativitate, qui erat, antequam nasceretur, in Patre æqualis in omnibus, quia Pater in ipsum alium se genuit ex se, ex innascibili scilicet sua illa substantia.* Item tract. 5 eju-dem libri: *Quomodo autem generatus sit, qui processit, dementis est opinari.* Item tract. 1, lib. II: *Quid? quod inde non esse approbatur inferior: quia unde processit paterni cordis est excultor.* Placuit autem generationem æternam Jesu Christi processionem appellare: sic Cyrillus Alexand. in sanct. Symbol. VI, 42: *Πρόσδοσ ἀπόρρητον, καὶ ἀρραστον* ineffabilem atque indicibilem processionem Verbi generationem appellavit.

Pag. 147. *Ei tamen utrumque commeando.* Rectius in ms. *et utroque in utrumque commeando.*

IN TRACT. III LIB. II, DE GENESI.

Pag. 148. *Incunctanter est Christus,* etc. Sine hæsitacione, sine dubitatione; nam ex hæsitacione et dubitatione fit mora, id est cunctatio. Cicero in Catilinam oratione II, fol. 124: *Cum hæsitaret, cum cunctaretur, quæsi quid dubitaret.* Alia lectio incunctanter, sed prior vera, quam et ms. retinet.

Ibidem. *Arcano insuspicabili,* etc. Nec suspicione sola investigando. Papias. *Suspicionis indicia quedam, et vestigia.* Rursus: *Suspicio est velut de quibusdam conjecturis.* Insuspicabile quod nec conjiciendo attingi possit, id est neque demonstrationibus neque conjecturis.

Ibidem. *Filii non sine affectu, sed sine revelamine amplectebatur,* etc. Diligi enim Filium a Patre pluribus locis Evangelicis enuntiatum est, Joannis cap. III, n. 35. Item cap. V, n. 20: *Pater enim diligit Filium et omnia demonstravit illi.* Alibi: *Hic est Filius meus dilectus.* Sed quod non a principio; sed conventienti tempore, hoc est ubi *advent plenitudo temporis,* ut ait D. Paulus ad Galatas cap. IV, n. 4, miserit Filium suum, seu, ut Noster infra, serm. IV, visibilem se præbuerit, cum *humanum genus visitaturus esset,* ideo dixit sine revelamine, id est mundo ignotum, non revelatum.

Pag. 149. *Procedit in nativitate,* etc. Dixi in adnot. ad pag. 139.

Pag. 150. *Ex innascibili sua illa substantia,* etc. Thales interrogatus, quid omnium esset antiquissimum, respondisse fertur Deum ἀγένετον γάρ. Caret enim generatione, principio, et fine, cum sit infinitus; nec Deus dicitur natus, sed carnem sumpsisse, et qua homo a Deo assumptus natus ex Maria Virgine, quæ dicta θεοτόκος in concilio Ephesino, nam quod Verbi natura, ipsiusque Divinitas principium sumpsit ex sancta Virgine, sed quod sacrum illud corpus anima intelligente perfectum ex ea traxerit cui et Dei Verbum secundum hypostasim unitum, secundum carnem natum dicitur, ut Nestorio scripsit Cyrillus, cujus sententiæ subscriptis Synodus action. 1.

Ibidem. *In qua beatus manens in sempiternum omni-*

nibus, quæ habet, habentem filium paria procreavit, etc. Heic quoque neque vola, neque vestigium recti sensus apparet. Ne nihil dicam, conjiclo sic legi posse: *(Omnibus, qui habent Filium paria procuravit: ut priora reponerem præivere mihi verba sermonis quinti proximi in fine: Sane quærant illum, qui eum non habent secum. Solet enim et verbis, et sensu eodem passim in similibus locis uti, ut unus alteri præluceat; quærere enim Deum est timore et obedientia totum se illi mancipare: at Deum habere est, cum in nostro habitaculo vere Deus inhabitat, atque in nobis est fides, spes, puritas et timor, ut scripsisse Barnabam apostolum refert Clemens Alexandrin., Stromat. lib. II, 411. Cæterum pro paria procreavit repono paria procuravit, referendo ad illam beatitudinem, in qua paulo ante dicitur Deus manere in sempiternum; nam fidelibus et rectis datum, ut evaderent, et ipsi filii Dei: Divus Paulus ad Romanos cap. VIII, n. 14: ὅσοι πνεύματι Θεοῦ ἄγονται, οὗτοι εἰσὶν υἱοὶ Θεοῦ.*

IN TRACT. IV LIB. II, DE GENESI.

Ibidem. *Manens unus æternaliter ex semetipso, ita in ms. Ecinde visibilis necessarius effectus, quia orbem terræ erat ipse facturus, humanumque visitaturus genus. Ita in ms.*

IN TRACT. V LIB. II, DE FIDE.

Pag. 154. In ms. inscribitur de Fide.

Ibidem. *Perpetuitatis indiscretæ, etc. Paulo post dicit sine discrimine, quod idem valet, id est inseparabilitatis. Serm. III: Sine revelamine. Serm. IV: ecinde visibilis effectus. Serm. V: Incomprehensibilis sapientia e regione cordis eructat verbum, omnipotentia se propagat.*

Pag. 155. *Namque temperat se propter rerum naturam Filius, ne æternæ majestatis Dominum non possit mundi istius mediocritas sustinere, etc. Exinanivit semetipsum, ne mundus collaberetur divinæ majestatis apice insuetus. Nemo enim Deum videbit, et vivet. Tertull. advers. Praxeam, cap. 14: Visum quidem Deum secundum hominum capacitatem, non secundum plenitudinem Divinitatis.*

IN TRACT. VI LIB. II, DE EO QUOD SCRIPTUM EST, etc.

Pag. 158. *Si hominem solum, sicut quidam putant, ab utero Virginis, etc. Talis fuit Carpocrates, de quo vide Theodororum Hæreticar. fabul. lib. I, c. 5, Christus autem verus Deus et verus homo. Cyrill. Alex. in ep. ad Monach. Ægyp. f. 15: ἐπελάβετο τοῖνον σπέρματος Ἀβραάμ, καὶ κεκοινωνήκει αἵματος, καὶ σαρκός, ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος. Ἰδιον ποιηζόμενος σῶμα καὶ ἐκ γυναικὸς ἵνα μὴ μόνον ὑπάρχων Θεός, ἀλλ' ἤδη καὶ ἄνθρωπος γεγυώς καθ' ἡμᾶς, νοῦτο διὰ τὴν ἔνωσιν. οὐκοῦν ἐκ δυοῖν μὲν πραγμάτων ὁμολογουμένως, θεοτήτός τε, καὶ ἀνθρωπότητός, ὁ Ἐμμανουήλ. Πλὴν εἰς κύριος Ἰησοῦς ὁ Χριστός, εἰς τε καὶ ἀληθῶς Υἱός, Θεός τε ἑμοῦ, καὶ ἄνθρωπος. οὐ θεοποιήθεις ἐξ ἴσων τοῖς κατὰ χάριν Θεός, δὲ μάλλον ἀληθινός ἐν ἀνθρωπείᾳ μορφῇ πεφηνώς δι' ἡμᾶς. Apprehendit ergo Dei Verbum semen Abrahæ, corpusque ex muliere sibi construens, carnis et sanguinis particeps factus est. Ita ut jam non solum Deus sit, sed propter naturarum conjunctionem homo quoque nostri similis esse intelligatur. Ex duabus etenim rebus divinitate nimirum et humanitate, unus certo constat Emmanuel, unus Dominus Jesus Christus, unus verus Filius, qui Deus simul, et homo est, non homo deificatus, par illis qui per gratiam divinæ naturæ participes efficiuntur; sed Deus verus, qui propter nos in humana forma apparuit. Vitalianus episcopus ex sermone de fide ἐν τοῖς πρὸ τῆς συνόδου κατ' Ἐφεσον: Si quis Dominum et Salvatorem nostrum in duos divellit, et alterum quidem verbum Dei Filium appellat, alterum vero hominem assumptum vocat, neque confitetur unum et eundem, anathema sit.*

Ibidem. *Mortem gestat, ut mortem, devineat: nescio*

cur repudiarint mss. lectionem, quæ habet mortem gustat.

Pag. 159. *Provisionis piæ, etc. Hoc est divinæ œconomix providentiæ. Nescio quis apud Suidam tres gradus facit divinæ providentiæ, κατ' οἰκονομίαν, κατ' εὐδοκίαν, κατὰ συγχώρησιν: heic de ea, quæ κατ' οἰκονομίαν, intellexisse Zenonem dicere debemus, quam Tertullianus vocavit œconomix sacramentum adversus Praxeam cap. 2, illam nimirum, quæ unitatem in Trinitate disponit, tres dirigens Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum: tres autem non statu, sed gradu; nec substantiâ, sed forma; nec potestate, sed specie, etc. Æmilius Portus, quid esset Providentia divina κατ' οἰκονομίαν, in Suida aut non intellexit, aut non expressit.*

Ibidem. *At si, ut ratio ipsa proclamat, cessare nullo modo potest varietas ista regni, etc. Quid, quæso, ista varietas, si totus in hoc est, ut ostendat unum et indivisibile regnum Patris, et Filii? Quid si legas vastitas? Sensui saltem aptius erit: et Plinius c. 7, Dei dixerat multiplex ministerium, sensu tamen ἀέτιω et impio. Difficile est in aliorum scriptis sine autographo, aut saltem apographo recta sapere: nam quidquid conjicias, plerumque dissidebit ab auctoris conceptu, qui aliis, et aliis verbis potuit exprimi, quamvis mentem illius adsequaris.*

Ibidem. *A legis conditore homini a Deo assumpto justisque ejus est deputata rebus dispositis, non Deo, non sempiterno rectori, maxime cum in Evangelio sic dicatur, etc. Ista omnia, ut minus cohærent, ita hiulca esse credo, nec sine librorum ductu suppleri posse. Totum hunc locum concipio hæc forma: si alius melius conjecerit, subscribam: Cessare nullo modo potest vastitas ista regni... a legis conditore homini a Deo assumpto, id est Christo, justisque ejus est deputata rerum dispositio; ita enim lego, non rebus dispositis... non Deo, non sempiterno rectori, etc.*

Pag. 161. *Aut Filius tradendo, quod non habeat perditurus, etc. Legendum quod habeat, sensu ipso exigente, et ita postea in ms. scriptum esse deprehendi.*

IN TRACT. VII LIB. II, DE NATIVITATE DOMINI. I.

Pag. 163. *Alia modestius, sed mordacius nocens, dicit quidem Dei Filium Deum, sed non ex Patre nobilitatis perpetuitate progenitum, etc. Arianæ hæresis mentio, de qua heic fit, procul dubio persuadere potest, a Zenone (Vide dissert. I, cap. 2 et 3) hunc sermonem conscriptum non fuisse. Is enim cum vixerit sub Gallieno, et Arius disseminaverit suum dogma sub Constantino; certum est in hoc non potuisse notari tamquam præteritum, quod scriptoris tempore nondum e venerat. Non negarim quidem in Justiniani epistola ad Mennam, diserte innui ab Ario Origenis venena hausta, cum gradus in sancta et consubstantiali Trinitate excogitavit: ab Epiphanio et Hieronymo Origenem patrem Arianorum, Anomæorum, et Manichæorum vocari, ex quo inferebat editor Veronensis a Zenone non Arii dogmata damnata, qui posterior fuit, sed in Origene Ariana, qui prior se fuit. At quamvis non abuerim ex Origenis doctrina compegnisse dogma suum Arium; nemo tamen dixerit, eadem Origenis et Arii fuisse. Certe Origenes Filium paternæ substantiæ portionem esse, et Patri cœternum fuisse sensit, ut ostendit Socrates, lib. VII Historic. Eccles. cap. 6, et consentit Hæcilius in Origenianis lib. II, cap. 2, qu. 2, num. 24, Arius contra Filium, Οὐκ αὖτις ἦν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀλλὰ ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν διὸ μὲν ἦν ποτὲ ὅτε οὐκ ἦν: et Gelasius Cyzicen., lib. II, cap. 5, Socrat. lib. I, cap. 5, et Hermias Sozomen. lib. I, cap. 15: Non ad æterno Dei Verbum fuisse, sed ex nihilo ortum esse, et propterea tempus fuisse aliquando, quum non esset, quæ sunt ipsissima, quæ habet scriptor hujus sermonis Origeni incommunicabilia. Accedit quod Sozomenus de hoc Arii dogmate dicat, vocata εἰς ζήτησιν τὰ πρότερον ἀνεξέταστα: in questionem, quæ antea mi-*

nime in discussionem venerant; et plautus Gelasius in d. lib. II, cap. 2, ἤρξατο προφέρειν τινὰ ξένα περὶ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, ἃ τοῖς ἐμπροσθεν χρόνοις οὐδὲς πώποτε ἐλήτησεν, ἢ παρεστίνευσεν: *Cæpit circa fidem in Christum peregrina quædam proferre, quæ prioribus temporibus nemo quæserat umquam, aut introduxerat.* Cædit ergo opinio illorum qui præfuerunt editioni Veronensi, dum putarunt hunc sermonem Zenoni adscribi potuisse, quod errores, qui ab Ario disseminati sunt, fuerint antequam Arius nasceretur, quod scriptorum auctoritate et rerum collatione falsum convincitur.

IN TRACT. VIII LIB. II, DE NATIVITATE DOMINI II.

Pag. 168. *Inspicibilis secreti, etc.* Vide adnotata ad pag. 142.

Ibidem. Vera cognitio est Deum cognoscere nisi Deum, etc. Dicam ad sermonem de Jona pag. 194. Moderationis quippe humanæ est in orbita suæ cognitionis perstare.

Ibidem. Nihilque ex eo amplius requirendum, quam ut quis ejus novcrit voluntatem, etc. Lactantius Firmianus, divinar. Instit. lib. II, cap. 5, ad hanc sententiam pie et eleganter: *Satis est homini ad plenam perfectamque prudentiam, si Deum esse intelligat: cujus intelligentiæ vis, et summa hæc est, ut suspiciat, et honorificet communem parentem generis humani, etc.* Conjunge adnotata supra ad tractat. 5, l. II.

Ibidem. Cæterum providentis Dei de Deo argumentationibus vanis, etc. Si providentis legas, intelligas oportet de oconomia divina, qua stant quæ ad ipsam Trinitatis constitutionem faciunt. Si legas procedentis, aptius videbitur titulo sermonis: lectoris sit arbitrium. Supra ex Cyrillo verbi generationem dictam adnotavi πρόοδος, ἀπόρρητον, καὶ ἄφραστον.

Ibidem. Velle dispositum, etc. velle percipere quod sit dispositum a decretis divinis.

Ibidem. Ut contentiosii putant, etc. Philosophi nimirum, qui rem in utramque partem disquirendo contendunt, et altercantur, quod si fiat præter modum, audiant Publum Mimum, apud Agel., I. XVII, cap. 14:

Nimum altercando veritas ammittitur.

Pag. 169. *Dispositioni subjacent etc.;* id est fato, quod sensere, impie licet, esse supra Deum. Homer. Odyss. lib. III, versic. 236:

καὶ γὰρ ἀνδρῶν θύναται ἀλλήλων ὀπίσσω κεν δὴ
Μοῖρ' ἑλοῖ καὶ λήθησιν ταρταλῆτος θανάτοιο.

... neque dii ipsi

Etiã ab amato viro poterunt arcere, quandoquæ tandem

Fatum perniciosum corripuerit aspera mortis.

Et alibi ipse sæpe. Eudem Seneca Tragic.

Œdipo vers. 989:

Non illa Deo vertisse licet,
Quæ nexa suis currunt causis.

Hinc Cihscus, apud Lucianum, in Jove confutato, Jovis ipsius impotentiam ridet, quod pendere a fato debuerit. *Dispositio* autem pro fato inde dicitur, quod juxta saniores, sit dispositio et providentia divina. Seneca, lib. V Natural. quæst. cap. 18: *Dispositor ille mundi Deus*, qui providet, et decretis suis cuncta regendo disponit. De fato vide Hieroclem et Lipsium in aureolo libello de Constantia.

Ibidem. Remotis enim paulisper nominibus Patris, et Filii, etc. Esto non consideres paternitatem et filiationem, in quibus alius injuria dimanat ad alium. Vide congesta in titulum Digestorum J. C. de Injuriiis.

Ibidem. In prædestinatæ sibi Virginis templo (ms. templum) sibi met castra metatur, etc. Translativum est castra pro sede, et mansione. Castigatius loquitur infra sequenti serm. fol. 163: *Cælo egressus metatura prædicta sacrario templi virginialis hospes pudens*

A illabitur. Prædestinata, hoc est præelecta, prædicta sibi mansione: metatum enim, metatio, metatura idem. Tertull. de Pallio cap. 2: *Nostra certe metatio totum versiforme est, id est nostra habitatio, id quo in hoc mundo permanemus.* Græci titulum Codicis Justiniani de *Metatis* vertunt, et interpretantur *πρὸς μετῶν ἵτοι ἀπλότων* de *Metatis*, sive *hospitiis*. In gloss. Isidori *Metalores*; *mansionum præparatores*. Latin. Pacatus Panegyry. cap. 6: *Sive enim divinus ille animus venturus in corpus dignum prius metatur hospitium, id est præparat.* In lib. xv, Cod. Theodosian. de *Metatis*: *Nemo qui propriæ domus possessione lætatur, militari Sacramento munitus alterius domum infestare pertentet, sed sui sua contentus, aut certe in suis recipiat, qui in alterius sibi metatum existimat vindicandum.* Metator igitur, qui præparat hospitium, metatum, metatio, metatura hospitium ipsum, et in Cod. Theodosiano ipsum etiam onus hospites recipiendi.

Ibidem. In hominem gigniturus, etc. generandus in hominem.

Ibidem. Ibidemque salvo quod erat, meditatur esse quod non erat, etc. Salva divinitate mediatum esse homo. Cyrill. Alex. ad Nestorium in epistola, quæ incipit: *καταφλαροῦσι μὲν ὡς ἀκούω, fol. 165, προήθευ ἄθρωπος ἐκ γυναικὸς: οὐκ ἀποβεβληκὸς τὸ εἶναι Θεὸς, καὶ τὸ ἐκ Θεοῦ γεγενῆσθαι πατὴρ, ἀλλὰ καὶ ἐν προσλήψει σαρκὸς, μεμενηκὸς ὅσπερ ἦν: Prodiit homo ex muliere, deitate interim aut ex Patre nativitate non abjecta: mansit enim in ipsa carnis assumptione, quod prius erat.*

Pag. 170. *Mundam non, ut assolet, infans (ms. non mundum, ut assolet infans) fusus ingrediens, sponte vitæ replantis prævitis lacrymis auspicatur, etc.* Plin. lib. VII Procœm. queritur, a natura hominem nudum, et in nuda humo natali die objici ad vagitus statim, et ploratum, nullumque tot animalium aliud ad lacrymas, et has protinus vitæ principio; quæ Zeno cum scriberet, ipse respexit.

Pag. 171. *Denique purgationes, quæ sunt tarditate periculosa, etc.* Hoc est difficile Hippocratis verbo in libro de aere, locis, et aquis *ὡς Χρησταί*, quibus remedia præscribit lib. I de Morb. mul. 603. Faciles autem dicunt *καθαρίας Χρηστάς*, quod bene et ex naturæ præscripto procedunt; ut et Erotianus interpretatur *Χρηστῶς, καλῶς*: vide Barthol. Eusii. in Erotiani Lexic. voce *καλῶς*.

Ibidem. Nulla puerum maternorum viscerum prosecta sunt damna, etc.; ms. nullo puerum maternorum viscerum prosecta sunt damno.

Ibidem. Post partum virgo permansit, obstetricis incredulæ periclitantis enixa in testimonium reperta ejusdem esse virginitalis, incenditur manus, qua tacto infante st. tim edax illa flamma sopitur; sique illa medica feliciter curiosa diu admirata mulierem virginem, admirata infantem Deum, ingenti gaudio exsultans, quæ curatum venerat, curata recessit. Ita Christus in hominem se fecit nasci, etc. sic in ms.

Pag. 172. *Ita Christus in hominem se fecit nasci, etc.* Dixerat supra, prima generatione uno consensu ex paterni oris affectu filium processisse: hic de secunda loquitur, pari consensu humanitati se Filium subjecisse, quod est se fecit in hominem nasci, sed addit ita natum, *quemadmodum homo non potest nasci*, nam incorrupta matris virginitalis nemo, sine puerperæ dolore nemo, sine fletu, sine lacrymis nemo, sine sordium involucro nemo, etc.

IN TRACT. IX LIB. II, DE NATIVITATE DOMINI ET MATURESTATE.

Ibidem. Cælo egressus metatura prædicta, etc. Consule notas ad sermonem superiorem.

Pag. 173. *Comparat sibi corpus suo judicio nasciturus, etc.* hoc est suo decreto, et voluntate, voce consona libris sacris Joannis cap. V, num. 27, ὁ πατὴρ ἐξουσίαν ἔδωκεν υἱῶ, καὶ κρίσιν ποιῆν: *Pater*

potestatem dedit Filio, et iudicium suum facere, scilicet A pro suo arbitrio agere.

Ibidem. Qui ex se natus non crederetur, nisi quia sicut fuit virgo incorrupta post conceptum, permanet talis quoque post partum, etc. Nisi quia intrusum est, et contra rectum sensum inculcatur. Quidquid ab auctore scriptum fuerit, interim legendum censeo: Non crederetur, quum sicut fuit virgo incorrupta post conceptum, permanserit talis quoque, etc.

Pag. 174. Quia inter Patrem hominesque adstitit medius, etc. Id explicatius dicit Joannes Chrysostomus in orat. de Ascensione Christi. Ἀργίζετο ἡμῖν ὁ Θεός, ἡμεῖς δὲ τὸν φίλον ἄνθρωπον δεσπότην ἀποστρεφόμενοι. καὶ μέσον ἑαυτῶν ἐμβάλλον ὁ Χριστός. ἰκατέρων φύσιν εἰς φίλιαν συνήγαγε, καὶ τὴν παρὰ τοῦ πατρὸς ἐπιχειρούμενην ἡμῖν αὐτὸς τιμωρίαν ὑπέμακεν: Iratus nobis erat ut Deus, et nos benignum Dominum adversabamur: medium se interponens Christus, utramque naturam in gratiam reduxit, et pœnam a Patre nobis imminentem ipse sustinuit.

IN TRACT. X LIB. II, DE ABRAHAM. I.

Ibidem. Sara uxor ejus non inferior, vitæ longæ transactis cursibus, qualem filium ediderit, partus effusione percepit. Sed quia utrisque ætas ademerat spem sobolis pignus succidaneum, etc. in ms. Sara uxor ejus non inferior, longæ vitæ transactis cursibus, pius autem filius ederit, partus effusione perciperet. Sed utrisque ademerat spem sobolis, etc., locus corruptus.

Ibidem. Pignus succidaneum, etc., quasi quod succederet non dato, sed dando florenti ætate. Alludit ad hostias succidaneas. Agell. lib. iv, cap. 6: Succidaneæ hostiæ dicuntur, quoniam si primis hostiis litatum non erat, aliæ post easdem ductæ hostiæ cædebantur.

Ibidem. Sic meruit fides, quod ademerat tempus. Ms. Sic merito fidelitatis, quod ademerat tempus, male.

Pag. 175. In occasu sui terminum versabatur; ms. melius in occasu sui termino.

Ibidem. Ecce prima devotio, etc. Devotio non cultus tantum est, sed et debiti erga superiorem aut benevolum agnitio, quasi vota sua illi submitteret et consecraret. Seneca, in de Benefic. cap. 5: Audi voces petentium: nemo non victuram semper in animo suo memoriam dixit, nemo non deditum se, et devotum professus est. Nemesian. Cyneg. 82.

Et fidus ad bella duces, et milite multo
Agmina, quis fortis animat devotio mentes.

Ibidem. Unicus ille filius solliciti senis. Lege ex ms. solliciti.

Pag. 176. Necessariis sacramentis protinus præparatur, etc. Alludit ad etymon sacramenti, quod a sacer seu sacrum derivant, ut quidquid ad sacrum pertineat, sacramentum sit. Victimam autem Deo mactare est sacrum facere, ad quod requirebantur instrumenta, ignis, ligna, gladius, quæ Zeno sacramenta vocat, et paulo infra mysteria.

Ibidem. Securus de fide generis sui pater filio. Distingue cum ms., Pater filio, de quo non dubitabat, etc.

Ibidem. Pedes quoque constringit, ne in exitu mortis concitata victima calcitraret, etc. Infra serm. proximo, et ne quid minus ab hostia videretur, pedem ligatura distinguit: ne incitata victima displiceret. Versio vulgata Gen. xxii, num. 9, habet: cumque alligasset Isaac filium suum, ex quibus incertum restat, utrum alligasset manibus, an pedibus, at in Græca legitur καὶ συμπόδιαις Ἰσαὰκ τὸν υἱὸν αὐτοῦ: quam lectionem agnoscit et Philo in commentario, quod Deus sit immutabilis, et hanc Zeno expressit. Suidas: Συμποδίας, συνδήσας τοὺς πόδας: tunc enim litare credebantur, et aptum sacrificium esse, ait Servius ad lib. ii Georgic. 395, cum dedicatum animal victimæ patiens invenitur. Plin. lib. viii, cap. 45: Notatum, nec claudicante nec aliena hostia Deos placari, nec irahente se ab aris.

Ibidem. O fratres secunda devotio! etc. Lege o patris secunda devotio!

Ibidem. Etenim explorationis tentamina porriguntur, etc. Id est, pergit adhuc Deus Abraham tentare, patiens ab eo exseri ferrum, et sublevata ejus manu ictum in cervicem filii paulo minus quam descendere, ut in tantis animi motibus, quos casus Zeno vocat, fides, et pietas in Deum magis esset perspicua. Potuisset quidem satis arguisse, quod filium nulla tergiversatione duxisset in montem, quod unicum prompte obtulisset; sed voluit explorationis tentamina porrigi, atque sinere gladium educi, ictum librari, ut in extremo discrimine, patris constantia explorata, ipso succurreret.

Ibidem. Sed vos ejus. Legendum vos.

Pag. 177. In illo sacrificio solus Deus doluit, etc. καταχρηστικῶς: tribuit dolorem Deo, et tanto licentius, si ut ita voluisse visus sit, adscripserit dei inmentum Deo: sed τῷ ἰδιωτισμῶ, et modo vulgari locutus est. Dolent, qui amittunt, quocirca doluisse dicit Deum, quod pro præsentī humana victima dimissa, aliam arietinam de suo substituere, si licet dicere, debuerit, ut sacrum adimpleretur.

IN TRACT. XI LIB. II, DE ABRAHAM. II.

Pag. 178. Non enim præcepta virginitas provocatur. Sed nec, etc. In hoc impeditissimo loco libere pronuntiare non ausim. Itaque meo iudicio aut opus ἀπέραλον est, aut lacuna non perspecta latet, aut membra aliunde divulsa in minus aptum locum translata sunt, quæ expedienda felicioribus ingeniis relinquo.

Ibidem. In transactæ ætatis, et generantis genitalis flore consumitur, etc. Quid si legas fluere? hoc est imminutione et lapsu, Virgilii exemplo in Æneid. 169:

Ex illo fluere ac retro sublapsa, etc.

Certe ne credibile est, voluisse effectam ætatem, et sicca genitalia florescentium prærogativa censere.

Pag. 179. Atque ex intimis vitæ curriculis, etc. Constatinatissimus hic sermo est ut elegantissimus, et florentissimus, et qui sine meliorum Codd. ductu vix sanari possit. Lectio vulgata tum heic imperfecta est, et sine sensu: legerem propius ad sensum auctoris, atque ultimis vitæ curriculis Saræ uterum filium aperire, cui jam aviæ reverentiam senectus verenda detulerat.

Ibidem. Sub hac igitur, charissimi, sperationis natiuitate, etc. In hoc membro ulcus monstro, medicinam non possum; præsent Æsculapii meliores; quid si legas sperata?

Ibidem. Immaculata hostia, etc., sine labe et culpa. Ibidem. Nec victima imparatus, etc. Promptus, non repugnans.

Ibidem. Uxoriam munera, etc. An uxoria munera intelligit, quæ præstant conjuges liberis operam dantes, intermissa per ætatem a Sara? Sed tunc legendum fuerit non nesciebat, sed omiserat. An legendum muliebria munera, qualia sunt fluxus menstrui, qui requiruntur in efformando et alendo foetu? Hoc præmalim; nam uxoria munera, quæ mutua affectus, consilii, atque operum collatione constant, nec tantum lecti et rei veneræ congressu, a Sara abdicare, ei injuriam est iniurere manifestam. Certe in libris sacris Genes. cap. xviii, num. 11, legitur: Et desiderant Saræ fieri muliebria, etc.

Ibidem. Mira prorsus, carissimi, et speranda sæculis post futuris divinæ ordinationis propago formata ad principium, ætas peracta revocatur. Lege ac distinguo: Mira prorsus, chariss., et speranda sæculis post futuris divinæ ordinationis propago formatur: ad principium ætas peracta revocatur, etc. In Isaaco enim typus Christi, cujus ex ortu futuris post sæculis redimendum fuerat genus humanum. Clemens Alexand. Stromat. lib. ii, 367: Τὸν Ἰσαὰκ ὡς καθωσιωμένον ἱερῶν, ἀλληγορήσας, ἐξέλεγο ἑαυτῶ, τύπον ἐσόμενον ἡμῖν οἰκονομίας σωτηρίου. Isaac tamquam victimam consec-

cratam allegorice sibi delegit, typum futurum salutaris A economie: et hoc voluit Zeno.

Pag. 180. *Ad principium ætas peracta revocatur, etc.* Opponuntur finis et principium, senectus et juvenus: hic principium juvenus est, ætas peracta senium.

Ibidem. *Nihil in substantia resederat corporis, etc.* Hoc est in corpore succus non residebat. Succus ubertas corpus hebitius, et corpulentius facit, tenuitas gracilius, et macilentum. Tertull. de Chamæleonte: *Quippe nec succus est corpori, quod munitioribus multo liqueat*; Chamæleon enim adeo emaciatu est, atque exsucus, ut pellicula vivere dicitur. Substantia est id, quo quodque est. Suidas: *ὄστια. λογική χριστις τὸ τῆς οὐσίας ὄνομα ἀπὸ τοῦ εἶναι ῥήματος οἶδε παρήχθαι, ἀπὸ τὸ ὄν πρᾶγμα οὐσίαν κλοῦσα*, quod corpus ipsum sit necesse est. Isidorus, in Origin., Corpus subsistit, et ideo substantia est.

Tangere enim et tangi, nisi corpus nulla potest res.

canebat Lucretius lib. 1. Spiritales enim substantiæ sicuti corpus non habent, ita neque ab illis recte abjudicaveris corpus. Hoc nomen substantiæ sero in latium venit, et vix quidem, sed Zenonis sæculo jam obtinuerat, ut quod ille scripserit, *nihil in substantia resederat corporis*, sit, ac si dixisset, nihil in corpore resederat corporis. Martial. 7. Spectacul.

Inque omni nusquam corpore corpus erat.

Hujusmodi umbras dicimus, et pumices, aut arida ut pumices, ut in Plauti Aulularia, act. 11, 14, 18.

Ibidem. *Angelus Isaac nomen imposuit, ut firmaret latinitatem, etc.* In sacris libris non dicitur ab angelo, sed a patre nomen impositum. Risum porro hoc nomen interpretantur Philo Judæus, Clemens Alexandrinus, alii, ex eo quod Sara subriserit, parituram se dicente Deo, præter spem partus, quoniam decrevisset ætas. Joseph cap. 23, *περὶ ἀρχαιοσύνης*.

Ibidem. *Festinata educatione nutritus, etc.* Educationem natura præveniente eodem sensu Quintilianus l. vi, præconio, *celerius occidere festinatam maturitatem*, et hoc est, quod Philo dixerat in libro de Abrahamo 377: *ἥδη τελευτήρας τῆς ἡλικίας ἔξίφαινον ἀρετᾶς, ὡς, etc.* Jam perfectioris ætatis ostendebat virtutes, quales, etc. Educatio et παιδεία non tantum est ipsa instituendi ratio, sed educationis perfectio, et τελειώσις. Cassiodor. variarum 23 lib 1x: *Educavit liberos pondere moderationis æquales, et morum societate vere germanos, quorum infantiam bonis artibus enutritam, juvenilem quoque armis exercuit, formans animum literis, membra gymnasiis, et quidquid in illo viro gratia divina concessit, integra perfectione transmissum cernas in posteris*.

Ibidem. *Ut ait Apostolus contra spem natum, etc.* Ad Roman. cap. 14, num. 18: *ὃς κατ' ἐπιδοᾶ ἐπ' ἐπιδοῖ ἐπιστυσῶν*: contra spem, quantum fuerat secundum naturam; in spe autem, quod Dei promissioni credidisset.

Pag. 181. *Qui cum hostiam providet, cujus loco electus fuerat requirebat, etc.*, qui anxius de hostia secundaneum faciebat, ac si diceret: dum quærebat hostiam, se requirebat.

Ibidem. *Ad hujus ergo personam Christi refertur verecunda natiuitas, etc.* Non dubitabam, quin legendum esset *veneranda natiuitas*: verecundari enim non deceit, neque pudere, ubi in conceptu et partu turpitudine nulla, immo spes redemptionis adimpleta est. At vulgata lectio nem probat Valesius ad Ammianum, lib. xiv, cap. 6, ex eodem loco, et lib. xxi, cap. 16: *Marci illius dissimilia, Principis verecundi, et lib. xxx, cap. 8, de Artaxerxe: Temperantia morum ita tolerabilem eum fecit, et verecundum*; itaque electionem lectori facio.

Ibidem. *Sed virginialis uteri aula secretior, etc.*; quæ intacta viro; nam, etsi in Isaaco typus sit Christi, differentia tamen maxima inter utriusque conceptum, quod ille naturali, hic supernaturali et divino modo processerit.

Ibidem. *Sed virginialis uteri aula secretior divini*

sermonis arte formata in se tabescentis corporis vulva portavit, etc. Et hic locus ex illis est qui opem librorum implorant, et perspicacior ingenii curam. Certum est, hoc agi, ut ostendatur, Dei voluntate, non ex sanguine, neque e carnis, aut viri voluntate, verbo, non semine, ut ait alibi Noster, filium cœternum patri, immortalis, atque incorruptibilis naturæ, in terrenæ mulieris, et humanæ tabi obnoxie alyeum descendisse, ut carnem ex ea assumeret mutuaturus in humanam salutem Deus simul, et homo, habens carnem sine semine ex homine, spiritum cum semine ex Deo, ut Tertullianus dicit de Carne Christi cap. 18. Sed oratio hiat; non enim recte reuteris *divini sermonis arte formata ad virginalem aulam*, quæ non peculiariter formata, sed peculiariter sanctificata: neque quid portavit in se tabescentis corporis vulva deprehendes, nisi aliqua suppleveris: at quæ? Cave, tabescens corpus intelligas de Christo; nam illud neque tibi, neque corruptioni obnoxium, de quo in Psalm. xv, num. 10: *Neque dabis sanctum tuum videre corruptionem*. Deerit forsitan quiddam, et imperfecta fuerit oratio: at ariolari inutile fuerit sine libris. Quid si legas, divini Sermonis arte formatum? hoc est corpus Christi. Ferri forsitan poterit: sed nondum mihi satisfactum.

Pag. 182. *Non semine progenitum certissimum Dominum, etc.* Illud certissimum suspectissimum mihi est.

Ibidem. *Sed quia nescit æternitas mori, etc.* Totum hunc locum ex conjectura restituo: *Sed quia nescit æternitas mori, neque Dominus post sepulcrum* (repetito ἀπὸ κοινοῦ scit mori) *ad Judæos remansit sola damnatæ voluntatis invidia, quia Dominum nec agnoscere voluerunt, cum nefarium fuerit etiam tardius adorari*. Elegantissime concludit, Deum qua immortalem mortem pati non potuisse, qua hominem Deo unitum post voluntariam mortem non potuisse diu mori; Judæos idcirco reos, quod inefficaciter voluerint omnino sublatum, quem negarant Christum, et quem ex ejus factis debuissent adorare. *τὰ ἐν sola crediderunt cogitatione puniri*, neque quid sibi velint, neque quid ad rem faciant, video: ideo ea rejecio, male ab aliquo forsitan intrusa: glossema ineptum illorum *sola damnatæ voluntatis invidia*.

Ibidem. *Ab auctore itaque, etc.* A Juda, quem Acta Apostolorum cap. 1, num. 16, vocant ὀδηγὸν τοῖς σὺλ-λαβοῦσιν Ἰησοῦν. *Ducem eorum, qui comprehenderunt Jesum*.

IN TRACT. XII LIB. II, DE ABRAHAM III.

Pag. 184. *Hic justitiam non didicit, sed genuit, etc.* Non doctus ab aliquo, sed a se ipse ordinem naturæ secutus. Tertull. adversus Judæos cap. 2: *Unde Abraham amicus Dei deputatus, si non de æquitate et justitia legis naturalis*? Justitiam autem genuit, quod crediderit Deo, propter quod accepit signum circumcisionis, signaculum justitiæ fidei, quæ est in præputio, ut sit pater omnium credentium per præputium, ut imputetur eis justitia, et sit pater circumcisionis, non iis tantum, qui sunt ex circumcisione, sed et iis qui sectantur vestigia fidei, quæ est in præputio patris nostri Abraham, ut docet Divus Paulus ad Rom. cap. 14.

Ibidem. *Non illum accessus infecerat urbium, cujus conversatio lex, etc.* Plenius in ms., *infecerat urbium: non habuit legem, cujus conversatio lex, etc.*

Pag. 184. *Refrigerate vos, inquit, sub ista arbore magna, etc.* Habitabant enim antiquitus sub arboribus, Etymologicon et Suidas in δειδραῖον quorum tegmine arte aliqua accedente, arcebant imbres et aeris injurias, quercuum præcipue, quorum fructu etiam alebantur. Juvenal. Satyr. 6:

Glandem ructante marito.

Ibidem:

Sylvestrem Montana Torum cum sterneret uxor
Frondebis.

Et signanter Abrahami arbor quercus fuit. Gen. cap. xviii: *Ad quercum Mambre*.

Ibidem. *Inaenā est causa, ubi Abraham fides tentatione fortior militaret.* Apocryphum est quod legitur in parva Genesi, a Mastipham dæmoniorum supremo Deum his verbis interpellatum: *Εἰ ἀγαπᾷ σε Ἀβραάμ, θύτω τὸν νότον αὐτοῦ.* mutuatum, a loco Job. cap. 1, a num. 9.

Ibidem. *Devotus sic stricto vultu puerum ducit ad aram: reprimat gladium medium: pectus fidei militabat, etc.* Pro stricto vultu, quod nihili heic esse puto, reposuerim sicco vultu, hoc est lacrymarum experte: in vultum enim excurrunt lacrymæ, et inibi subsidentes inde decurrunt. Virgil. *Æneid.* lib. 1, 469, de *Ænea*.

Multa gemens largoque humectat flumine vultum.

Et Silius, *Italicus* lib. 11, madentes dixit sudore vultus, non inuscto dicendi modo. Virgilius rursus lib. ix, 251.

Et vultum lacrymis atque ora rigabat.

Et Seneca *Hercul.* 1228:

Hic durus malis
Lacrymare vultus nescit.

Possit et legi soluto vultu.

Ibidem. *Puerum ducit ad aram: reprimat gladium medium, pectus fidei militabat, etc.* Ut ostendatur Abrahami mens imperturbata, reprimat gladium, non conducunt, quæ actum renitentis indicant, non volentis: tum quid sit gladius medius perspicere non possum. Ut sensus constet totum hunc locum putarim legendum: *Devotus sic sicco vultu puerum ducit ad aram; arripit gladium, namque pectus fidei militabat. Non pallescit vultus, non contremuit manus. Quærit puer ubi sit victima, quam mox, ne percuteretur tenera ætas, offendit, quo nec pater ferire possit.* Levissima mutatio est, atque ex Vulgata ductu, pro medium, quod gladio Abrahami non potest convenire, repono namque, quæ particula conjunctiva fulcit sequentem periodum, alioqui hiuleam. Sequitur, *quam mox ita ne percuteret.* Editor Veronensis de hac lectione incertus, pro varia lectione, aut pro emendatione posuit in margine *quem*, cujus relativi tamen nullam correlationem demonstravit: *ita ne percuteret, ita supponit qualitatem actus, qui nullus cum indicetur, merito adverbium illud expungendum duxi: legitur, tenera ætas ostendit, sed longe a vero est, Isaacum ostendisse victimam, nam religatus et vittatus, non poterat ostendere, quæ pone se, et pone patrem: immo pater ipse offendit.* Gen. cap. xvii, num. 13: *Levavit Abraham oculos suos, viditque post tergum arietem infer vepres hærentem cornibus, quem assumens obtulit holocaustum pro filio.* Itaque repositus offendit, quam scilicet victimam, ne percuteretur tenera ætas, id est Isaacus, pater offendit, quo immolare possit, nec pater, id est sine parricidio.

IN TRACT. XIII LIB. II, DE SOMNIO JACOB.

Pag. 180. *Contestans, etc.* Ipse videtur interpretari, *id est duo testamenta gerens: sed illud gerens videtur superflua, et contra rationem intrusum.* Simplicius esset, *contestans duas acies, id est duo testamenta: id est præbens testimonium, testimonio suo approbans utrumque testamentum.*

Ibidem. *Hanc Isaias in modum forcipis vidit, quibus ad constanda labia inquinata ab uno de Seraphim ab ara Dei, etc.* Locus Isaiæ est cap. vi juxta Septuaginta interpretum editionem, quam semper sequitur: verum in illa nihil de constatu, sed legitur tantum *ἤψατο τοῦ στόματός μου: tetigit os meum*, quomodo et in Vulgata. Sed auctorem juvat ludere de verbo, quo, ut usus est in illis, in unum populum per confessionem nominis Christi noscuntur esse conflati, posset concludere: conflatio et puritatem designat, et unitatem.

Pag. 189. *Quæ ideo materiæ ligni sunt comparata, sive quod in ejus usu, et perpetuo, et latius maneat testatoris voluntas, etc.* Triphobinus, in *lit. de Bonor. poss. cont.* lib. cap. 49, *Liberis datam bonorum possessionem contra lignum, hoc est contra testamentum*

A lignis tabulis conscriptum. *Isidorus* lib. iv, cap. 24, *Tabulæ testamenti ideo appellatæ, etc., sunt, quia ante chartæ et membranarum usum in tabulis dolatis non solum testamentum, sed etiam epistolarum alioqua scribebantur.* Qui exactiora cupit, adeat *Cujacium, Observ.* lib. 11, cap. 14.

Ibidem. *Dei filium nuntiabat: corrige ex ms., nuntiabant.*

Ibidem. *Quia neque refugæ descendunt, etc.* Melius ms.: *Quia neque refugæ ascendunt, qui post peccatum in cælum numquam recepti noscuntur, neque lucis descendunt, quia numquam in terris, sed semper in cælo manserunt.*

Ibidem. *Amen amen dico vobis, etc.* In ms. est unicum *Amen*.

Pag. 194. *Hæc igitur omnia combinata, etc.* Glossæ combinare *ζυγνύνειν*, id est jungere, copulare, proprie de duobus, quod et Noster in ipsa voce combinata voluit; ac si diceret duo testamenta simul juncta unum fructum parturiunt.

B Ibidem. *Conversio, audientia, intellectus, etc.* Hujus ad cælum scalæ gradus digni sunt, qui noscantur, digni qui serventur, illi præcipue, qui nos jam rore cælestis doctrinæ alitos contingunt; nam virtutum hi apices, et in quibus tota Christi doctrina referretur. *Conversio, audientia, intellectus, hi proprii Neophytorum, aut potius ad fidem tendentium, nam conversio est ab alia in Christianam sectam inclinatio.* Cyprianus de se ad Donatum: *Qui possibilia, aiebam, est tanta conversio, ut repente, ac perneciter exuatur, quod vel genuinum sicut materiæ naturalis obduruit, vel usurpatum diu senio vetustatis inolevit? Audientia ducit ad percipienda mysteria.* D. Paul. ad Rom. c. x, num. 7: *Fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi.* Cyrill. Hierosol. præfatione, *οἱ πόδες σου εἰς τὰς κατοχῆσεις σπυδαίωσαν: Festinent pedes tui ad catecheses audiendas.* Demum intellectus est voluntas recta, Christianæ sapientiæ se accommodans. Intellectus enim cum intelligibilibus conjugatum nomen est, ait Synesius in Diono, *ut neque si finis sit cælum intueri satis sit in humum non cursari, sed post median visus consistentiam necesse sit ad superiora converti.*

Ibidem. *Perseverantia consummatio, etc., respicit ad dictum Christi Matth. cap. xxiv, num. 13: 'Ο δὲ ὑπομένων εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται. Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit; non satis est perseverare, sed τελειῶν oportet.*

IN TRACTAT. XIV, LIB. II, DE JUDA.

Pag. 193. *Qui consolatus, etc., post solemnia iustus; nam præstito tempore desinebat luctus, atque omnia læta muniaque solita peragebantur; sed et natura præstat, quod ait Seneca *Epist. lxxiii: ut custodenti quoque dolorem, elabatur, eoque citius, quo est acrior, desinat.**

Ibidem. *Æstivalia induit, etc.* Tam Græca quam Latina versio habent *Theristron*, quod Hesychius interpretatur *λεπτόν ὕφασμα, θερμὸν ἱμάτιον: Textus seu velum tenue, vestis æstiva.* S. Hieronymus in tradition. ait, esse genus vestimenti Arabici, quo mulieres illius Provincie velantur.

Ibidem. *Quæ pudoris integritatem faciem velando monstrabat, etc.* Tertull. de Virgin. veland. cap. 3: *Arbitrio permessa res erat, ut quæque voluisset, aut tegi aut prostitui.* Nonnius Dionys., lib. xii, v. 351: quas mulieres faciem velarent *αἰδομένας verecundas* vocavit, nam ut repetit ibidem Tertull., cap. 14, concupiscentia non latendi non est pudica, cum alias ipsa latendi forma magis amorem acuat, nam ii Venerum Sæctatores,

Ὅτι μᾶλλον ἐποικτεῖσσι γυναικας.
Καὶ ἄλλοι ἡμίσεροι καλυκτομένοιο προσώπου.

.... Quo magis intuentur mulieres,
Etiam eo plus amant abscondita facie.

Nonnius ibidem.

Ibidem. *Conceptus signata, quem veræ fornicariæ habent perasum.* Aristot. lib. 1, epist. xix: *Ἐν ὄντι*

ἔδει λαβεῖν ἐν γαστρὶ, ὅπως μὴ διὰ παιδογονίαν ἀτιμωτέρα γένοιτο τοῖς συνοῦσι, τὰς ἀκμᾶς τὸ ἄνθος ἄωρον ἀποδαλοῦσα τοῖς πόνοις: nec praequantem eam fieri expediebat, ne puerperium minueret ei apud amantes gratiam, traducto in partionis laboribus aetatis flore. Procop. in Ἀνεκδότοις, fol. 76, de Theodora adliuc scenica: Ἐτύχησε δὲ ὑπὸ τῆν κυττασασα τῶν ἐραστῶν, τοῦ δὲ κακοῦ ὄψι τοῦ καιροῦ αἰσθημένη. πάντα μὲν ὡς περ ἀμβλύσκαι εἶδαι, ἔποιε. Evenit ut ex amatorum suorum uno conciperet, quod infortunium sero et praeter tempus cognoscens, omnia tentavit, ut, quem admodum consuerebat, abortionem faceret.

Ibidem. Secundum conditum, etc. Festus conditum ait, quod in communi est dictum. Simplicius Papias: Condicere, constituere, denuntiare, decernere, et ad mentem Nostri, id est secundum decreta et pacta, seu secundum quod constitutum fuerat. Plautus Curculione scena 1, vers. 5.

Si media nox est, sive est prima vespera,
Si status conditcus cum hoste intercedit dies, tamen est
[eundem.

Ibidem. Sine labore accusatoris vidua praegrans, etc. Nam venter ipse praegrans, et tumens ream concubitus indicabat. Aristotel. Rhetoric., lib. 1, cap. 15, ad hoc concudebat: Οὐδὲν ἂν ἔδει μαρτυριῶν, εἰ ἐκ τῶν λόγων ἰκανὸν ἦν θεωρῆσαι: Non opus testimonis si rationibus satis sit rem perspicere, nam quod manifestum est, unicuique manifestum est, neque ullam patitur probationem. Quinctil., lib. v, cap. 12: In rebus apertis argumentari tam sit stultum, quam in clarissimum solem mortale lumen inferre.

Pag. 194. Judas, quantum intelligi datur ex parte Prophetarum, ex parte Patriarcharum, patrumque typus erat, qui ob justitiam Dei omnes homines filios computabant, etc. Patriarchae fuere Abraham, Isaac, Jacob, quos tres propatores agnoscit solos et Clemens Alexand., Stromat. lib. 1, 284, Judas nonerat Patriarcha, sed Patriarchis proximus, atque eorum progenies, qui habebat in se traditam a majoribus notitiam divinarum promissorum, quibus eorum posterii futuri essent in gentem magnam. Propheta nec erat, licet credatur persensisse ob justitiam Dei omnes homines, omnesque gentes in Abrahamo, et ejus semine benedictas, novumque Testamentum futurum, quo Mosaicum per fidem in Christum aboleretur, quod vaticinium denum protulit Hieremias cap. xxxi, et hoc est, quod dicit ex parte Prophetarum, et ex parte Patriarcharum Judam typum fuisse, scilicet, qua agnosceret semen Abraham, et suum non in Judaico tantum populo, sed in caeteris gentibus per fidem computandum; Gen., cap. xviii, 18, xxii, 18, et xxvi, 4, ut insequeretur in Her., Onan, et Sela de Ethnico, Judaico, et Christiano populo arguari, quod subtiliter, et ingeniose facit. De justitia Dei vide adnotata ad tract. 3 lib. 1.

Ibidem. Igitur Her primitivus filius est populus, id est ἡμέτεροι: ἡμέτεροι ante Judam dicuntur fuisse plus annis 1300. Igitur non poterant primitivo Judae filio comparari, qui ante illum. Sed a-sumpto suo historiam accommodat, servato potius sermonis decore, quam rerum proprietate. In ms.: Igitur Her primitivus filius, primitivus est populus, id est hemithei, quod probro.

Pag. 195. Sela autem praedictorum tertius frater minor ex gentibus veniens, etc. Placet magis manuscripta lectio: ex gentibus veniens.

Pag. 196. Praecedunt vos in Regno Dei: elegantius in ms., in regnum.

Ibidem. Quod cum ea convenit, communionis sanctae significat sacramentum. Ms., Quod convenit in ea fidelium communionis sanctae significabat sacramentum.

Pag. 188, Amen. In ms. non est.

IN TRACT. XV LIB. II, DE JOB.

Pag. 199. Ut pars felicitatis sit, nosse quid fecerint, etc. Theophylactus Simocat. historiam vocavit, ἀκοή ἡδύσμα, τῇ δὲ ψυχῇ παιδευτήριον, auditioni oblecta-

mentum, animis scholam discendi: reddit rationem Agath. proem. Histor., quia λαμβάνει ταῖς ψυχαῖς ἡρέμα τὰς ἀρετὰς ἐσοκίζουσα, leniter et placide virtutes animis insinuat: instruunt enim nos exempla, et ducit imitatio potius quam natura aut praeccepta.

Ibidem. In confusam molem parietisque labentibus, etc. In ruta, casa: Ruta quae Nonio sunt diruta. Casa Palladio, lib. 1, cap. 9, contusa. Festus utrumque complexus. Ruta Casa, quae venditor possessionis, sui usus gratia, concidit, ruendoque contraxit: quod verius putem, licet Ulpian. in lib. xvii, § 6, de action. emptionibus ruta dicat, quae eruta, ut arena, creta, similia; casa esse arbores casas, et carbones. Sed solitum sub uno nomine diversa procedente tempore aggregari.

Pag. 200. Sepelit, antequam jugulet, taleque commentus impietatis excidium, etc. Levissima mutatione lego. Jugulat. Tale commentus, etc. Sic enim gratius auribus occinit.

Ibidem. Populosus ulceribus, etc., ita grassantibus et serpentibus, ut ex parte fieret totum vulnus.

Ibidem. Populosus ulceribus non distinctum est, sed totus unum vulnus ei factus, etc. Non aridet correctio Editoris Veronensis, qui voluit non distinctus est, sed totus unum vulnus est factus. Legerem, non distinctum est, intelligo vulnus, sed totus unum vulnus est factum.

IN TRACT. XVII LIB. II DE JONA PROPHETA.

Pag. 205. Curiositate non sunt inquirenda secreta, etc. Stultissimi enim sunt, qui de humanis divina praedugant, ait Tertull., lib. n adversus Marcion. c. 6, Agath. lib. ii, fol. 67, edit. Reg. caelestia rimari ait, πρᾶγμα οὕτω μακρότερον τε, καὶ ἀνεύροικτον, καὶ μείζον ἢ κατ' ἀνθρώπους, καὶ μόνῳ τῷ ἀγνοεῖσθαι θαυμάζομενον, adeo beatum et impercussibile, et humanum intellectum exsuperans, ut eo solo, quod ignoretur, admirandum sit.

Pag. 206. Corpoream aeris hujus, ut quidam putant, inanitatem se disserere posse, etc. In aere materia est, et ideo corpus habet. Apud Sextum Empiricum, adversus Matth., lib. viii, 367, philosophi, qui elementa sentiebant terram, aquam, aera, ignem, corporea elementa voluisse dicuntur. Et quidem certum est, aera corpus habere, cum sit capax raritatis et densitatis. Quod autem nec videri, nec tangi possit propter ejus raritatem, et quod, ut ait Philo de somniis, εἶκον τε καὶ ἀντιπεριστάμενος τοῖς σώμασι, cedat et circumstisat corporibus, inanitatem sapit, ut eodem modo, ubi corpora crassa non sunt, vacuus aer dicatur. Martial. spectac. Epigr. 11,

Deprendat vacuo venator in aere praedam.

At Plinius, lib. ii, cap. 38, non prorsus inane vocavit, sed inani simile, causis jam dictis: neque propterea inanis esse possit, qui sit instrumentum vitae, respirationis, visus, auditus, caeterorumque sensuum; et sine cujus usu, vel exigua temporis parte homini pereundum sit, ut docet Hippocrates in libro de Flatibus.

Ibidem. Quis terram aqua portari, an aquam terrae gremio contineri se nosse praesumat? Terram et mare eundem constitinere globum, atque commune centrum habere, Stoici censere in Diogene Laertio Zenon, 201: Μέσσην τὴν γῆν κέντρον λόγον ἐπέχουσαν, μεθ' ἧν τὸ ὕδωρ σφαιροειδές, ἔχον τὸ αὐτὸ κέντρον τῇ γῆ: mediam esse terram centri locum obtinentem, post eam aquam esse globosam, quae eodem, quo terra, centro contineatur. Strabo lib. ii, 112: Ὑποκείμεθα δὲ σφαιροειδὴς ἡ γῆ, σὺν τῇ θαλάσῃ μιᾶν καὶ τὴν αὐτὴν ἐπιπέδων ἔχουσα τοῖς πελάγεσι. Hoc ergo pro certo habeto, terram globum esse simul cum mari, eandemque habere cum maribus superficiem. Philo Judaeus de Mund. opific. ait, utrasque terram et aquam contineri ὡς ἂν ὑπὸ δεσμοῦ τὴν γῆν, veluti vinculo colligatas, sic ut non tantum aqua terram circumeat, sed ineat, atque subeat. Plin. lib. ii, cap. 65, elegantissime: Ita formasse artifex Natura credi debet,

ut cum terra arida et sicca constare per se, ac sine humore non possit: nec rursus stare aqua nisi sustinente terra, mutuo complexu jungerentur, hac sinus pandente, illa vero permeante totam, intra, extra, supra venit et vinculis discurrentibus, ut ex his cum unitas globi terre et aquei satis constet, probabilius sit aquam terræ gremio contineri, ut sentit Plinius, quod sensisse, et Ptolemæum refert Casaubon. ad Strabonem, pag. 5 et 6, quam quod M. Tullius, de Republic., apud Macrobiuum, lib. II Commentariorum, cap. 5, velut insulam mari circumfusam terram senserit, et Stoici loco supra ex Laertio laudato, τὴν γῆν ἐν ὕδατι εἶναι, terram in aqua esse; aqua enim vaga et fluxa cum sit, terra solida atque consistens, naturæ fuerit convenientius illam ab hac contineri, quam e contra, quod non obscure videtur et innuisse Aristoteles, dum lib. II cap. 2 Meteororum inquit: Εἰς τε τὸ χολιδάτων ἢ ῥύσις, καὶ ἡ θάλασσα τὸν τοιοῦτον ἐπέχει τόπον τῆς γῆς; Ad id quod cavissimum est, fluxio effici solet, et terræ locum ejusmodi mare occupat. Liceat autem super hoc paucis ratiocinari. Terra erat circumfusa et oppressa aquis in mundi natali. Genesis c. I, num. 9 et 10. Deus voluit segregari aquam a terra, et factum est; nam eo jubente, emersit terra, quam arida Scriptura vocat; in hac excavasse profundissimos alveos, ut maria reponerentur, arguunt Psalmi xxxii, num. 7, verba: *Congregans sicut in utre aquas maris*. Igitur velut in utre, aut, si mavis, in recipiente, aquæ in terra sunt. Alveos autem, et cavernas in terra factas in receptaculum aquarum censere et Conimbrienses Physic. lib. IV, cap. 5, qu. 3, art. 2, et de cælo lib. II, cap. 14, quæst. 3, art. 2, allegantes etiam Joannem Damascenum, Allatum ad Eustathii fol. 6, notarum, fol. 46, et Gerardum Joannem Vossium de Idololatr. lib. II, cap. 67. Neque argumentum deest, quia si aqua non sustentaretur a terra, nulla daretur maris profunditas; at experientia nautica dari testatur suis limitibus et quantitatibus, nisi excipias loca circa insulas Flandricas, et circa non nullas alias Pacifici maris; ergo mare terræ inhæret, et ab ea sustinetur: de quibus ratio naturalis, spero, quæstionem dirimet.

Ibidem. *Quis spiritus aerios, quis figuras ventorum*, etc. Ut puto spiritus intelligit pro aura, et placido flatu, cum nimirum leni, tranquilloque motu delabitur, ut in Catullo, Carmine nuptiali.

Ut flos..... quem mulcent auræ.

Et Ovidius Metamorphos. lib. I, 407:

Placidique tepentibus auris

Mulcebant Zephyri.

Talem intelligas in Epigrammate Græco Anthol., lib. VII, cap. 117:

Εἶθ' ἀνεμος γίνονται οὐ δὲ γε στείρουσα παρ' αὐτὰς
Στῆθεα γυμνώσας καὶ με πνέοντα λάβοις.

Ventos autem ab eo dici, cum impetuosius spirant, et quibus materia copiosior violentiam potiorum et diuturniorem suggerit. Achil. Tatius in Aratum 158: Ἄλλοι δὲ διαφέρειν ἀνεμον λέγουσιν αἶρας, ἀνεμον γὰρ εἶναι ῥύσιν αἶρος, αὔραν δὲ ἀναθυμίασιν γῆς. Alii ventum ab aura discrepare volunt: quippe ventum, aium, esse fluentem aerem, auram vero terrenam exhalationem, quam distinctionem videas in auctore libri de mundo. Aristotelem Meteorologic. lib. II, cap. 4, credo eadem ratione distinguere inter flatum, quem πνεῦμα, et inter ventum, quem ἀνεμον vocat. Sed ut vidimus confunduntur.

Pag. 207. *Quis inter marinos æstus fluminum augmenta*, etc. Huc usque de fluviis auctis aut imminutis ab æstu, aut recessu maris a me nondum in libris aut visum, aut lectum, quantum meminerim. Aliqua de fontibus in Gadibus uno, et de altero Burdigalæ, quorum causas nobis ignotas esse fateri cogimur: ni dicamus, quod Socrates in Phædone, plurimas cavitates esse sub terra, per quas aquæ sibi invicem

advient irrumpantque, quæ incurrant facilius in hos fontes, quam in alios. Sed non tollitur dubitatio, cur enim in illos sic potius, et non in omnes.

Pag. 208. *Sollicitique gurgitis præruptorum montium canis voluminibus repugnantium littorum spumantia ora contundens*, etc. Hæc inquinata esse nemo non viderit. Legerem potius, dum melioris scripturæ notitia datur: *Lacessitum fremit mare, sollicitat gurgites præruptorum montium canis voluminibus, repugnantiumque littorum spumantia*, etc. Gurges enim pro fluctu. Virg. lib. III Æneid. 564:

Tollimur in cælum curvato gurgite.

Sic prærupti montes sunt undarum ipsi fluctus, abrupti veluti a majore monte, et jactati ventis. Idem, lib. I Æneid. 409:

Insequitur cumulo præruptus aquæ mons;

Ut viderentur montium portiones albicante spuma canæ. Apoll. Rhod. Ἀργοναυτικῶν lib. II, 574:

ῥῥόθι δ' ὄρη
Λευκὴ κατὰ λῆξοντος ἀνέπτου κύματος ἄρη.

in littus summum

Alba undæ fractæ expumat lanugo.

Jam ipsa spuma maris infectum. Cæterum undarum tumidos hos æstus fluctusque Apollonius ipse dicto lib. II, vers. 583 vocavit ἀποτμήτη σκοπέῃ ἵτον, abrupti æmulos scopuli. Achil. Tat. ἐρ, lib. II, εἰώκη δε τῶν κυμάτων, τὰ μὲν ὄρσιν, τὰ δὲ χάσμασιν: *Et fluctibus alii montibus, alii voraginibus similes erant*.

Ibidem. *Quem solum expetebat bona illa tempestas*, etc. Pariliter locutus est Appuleius, lib. I de Asino: *At illæ probæ, et fideles januæ. Mox. Ac recordabar profecto, bonam Meroeno non misericordia julo meo pepercisse, sed sevitia cruci me reservasse*. Bona illa tempestas: ironice: *Expectabant*, quod vellent, non ad genium Zenonis; *expetebat* quod retinuit, optimum.

Ibidem. *A ligneo ad navigium vitale*, etc. Navigium vitale vocat cetum; quem paulo post vocat ferinam voraginem.

IN TRACT. XIX LIB. II, IN ILLUD GENESEOS, etc.

Pag. 217. *Nihil est homini timenti Deum tam necessarium atque conveniens, quam ut se ipsum novirit*, etc. Notissimum illud est, ῥῥόθι σεαντῶν: quod alii ad moderationem, alii ad confidentiam trahunt. Noster ad indicandum quanti sit homo, hominem hortatur, ut se scilicet ex imagine Dei noscat, quam portare in tantum dignus factus est, in quantum operibus non infregerit, aut, quod damnabilis, deleverit, ad hoc ut illecebras mundi spernat, et adserti suo auctori imaginem suam puram, illibatam et dignam ætherea sede.

Pag. 218. *Tantum anima potestatis habet, ut cum sui domicilii septo teneatur, tamen quidquid voluerit, omnibus momentis illustret*, etc. Cicero Catone majori 195: *Credo Deos immortales sparsisse animas in corpora humana, ut essent, qui terras tuerentur, qui que celestium ordines contemplantes, imitarentur vite modo atque constantia*. Rotundius et planius Philo Judæus: *περὶ κοσμοποι. 15: Ἀνατίμων ὁδοὺς λεωφόρους ἀπάσας. διὰ γῆς ἔρχεται, καὶ θαλάσσης, τὰ ἐν ἑκάτερα φύσει διερευνώμενος. καὶ πάλιν πηνὸς ἄρβεις καὶ τὸν ἄρα, καὶ τὰ τοῦτου παθήματα κατασκηνώμενος, ἀνωτέρω φέρεται πρὸς αἰθέρα, etc. Aperit sibi rias quascumque per terram, per mare, utriusque naturam perscrutatura. Rursus sublimis evolans; aeremque, et ejus passiones contemplata rapitur ulterius ad summum æthera, et quæ sequuntur, quæ si contuleris cum Maximo Tyrio in fine dissertationis sextæ, non minori elegantia consimilia reperies.*

Ibidem. *Non ergo carnale hoc domicilium imaginem Dei debemus accipere, sed cælestis hominis spiritalem, quam in se credentibus Dominus, etc. Eadem fuit Ori-*

genis sententia, qui non forma corporis, neque animi, sed actionibus voluit in nobis representari imaginem Dei ex Apostolo, tum prima ad Corinth., cap. xv, num. 49, ubi ait: *καθὼς ἐφορίσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χριτοῦ, οὕτως φορίσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἰησοῦ χριστοῦ*: Quemadmodum portavimus imaginem terreni hominis, ita portemus et imaginem celestis: tum ad Coloss. cap. iii, num. 10, ubi dans præcepta recte vivendi, hortatur, *ἴνα μὴ εἰκόνα τῶν χριστιανῶν secundum imaginem ejus, qui creavit, quam Origenis sententiam prætermissam ab Huetio, reperies inter Theodorici quæstiones in Genesim ἐρωτ. 20, et hoc est, quod Zeno heic ait, sed celestis hominis spiritalem*; ergo non terreni hominis, quod exsequitur expressius in fine serm. iv, de Gen. (nunc tract. xx, lib. ii), subdicens, quam rationem Paulus evidenter prodidit dicens: *Quemadmodum portavimus imaginem ejus, qui de limo est, portemus ejus imaginem, qui de cælo est*. Deus enim, ut Theodoritus comment. ad Coloss. cap. 3, num. 10, ait, et Augustinus alicubi, hominem in puritate creavit, et ideo ad suam similitudinem; at homo per peccatum imaginem obtrivit, quam ut renovare posset, venit Christus donando peccata ex gratia. Variatum porro est in hujus mysterii interpretatione. Nam et noster alias videtur ad animam referre in hoc ipso sermone, et in iv, nunc. xx, alias serm. iii, nunc tract. v, lib. ii, ad id, quo Deus hominem assumpturus esset, dum ait: *Ne quam filius hominem induratus, pati videretur injuriam*; quod et Tertullianus sensit. Theodoritus aliter. Sed nos Philologum, non Theologum agimus.

IN TRACT. XX LIB. II, IN EUMDEM LOCUM GENESEOS.

Pag. 219. *Usque adeo incertus, ut idem in duobus per orbem totum non possit inveniri*, etc. Initatus est Plinium, lib. vii, cap. 4, in quo natura vis summa emicat, aut potius Dei summi potentia, qui in infinitis personis diversas affligit, et infinitas præstet; quod, ut ait Plinius, ars affectando in paucis non possit. At locus, ut planior sit, interpungendus sic est: *Tripartitudo: nunc macie deformis, nunc enormi pinguedine: usque adeo incertus, etc.*

IN TRACT. XXI LIB. II, DE PSAL. C.

Pag. 220. Quærit eleganter, pie, et ad plebis sibi commissæ fructum, qui stent simul misericordia, et judicium in Deo, cum altera indulgentis, et propitii sit, alterum exasperati, et provocati hominum injuriis; quod at solvat, tria hominum genera distinguit, unum impiorum, de quibus judicium jam peractum dicit: alterum piorum re, in quibus judicium non habet locum: tertium eorum, qui nomine tenus pii sunt, cæterum Deum inhonorant, et in hos solos judicium et misericordiam habere posse locum concludit.

Ibidem. Cum aut dicta non pro lucis intelligunt, etc. Si legas non pro dictis, planior erit sensus, et convenientior.

Pag. 225. *Tamen a ministeriis dæmonum*, etc. In ms. a mysteriis.

Ibidem. Multos namque Dei metus in Ecclesia continet. Est metus Dei, est metus Ecclesiasticarum poenarum. Metus Dei est unica Christiana disciplina, qui ab amore non distinguitur; ipsam enim sapere est timere Deum: Ps. cx, num. 9. Noster, infra, de Psal. 127 (nunc in Appendice, in qua Hilario illum abjudicamus): *Nobis autem timor Domini omnis in amore est, non in metu; dilectionis autem nostræ in eum hoc proprium officium est parere monitis, statutis obtemperare, pollicitis confidere*. Clemens Alexand., Strom. lib. ii, arguit amorem ex timore, quod timor sit principium dilectionis, incresecendo enim fit fides, deinde dilectio. Sophocl. Ajace v. 1104:

Δίος γὰρ ἢ πόσειν, ἀλγύνη δ' ἔμοδ,
Συγρηῶν ἔχοντα τόδ' ἱερίσασο.

*Metus enim cui adest et pudor simul,
Hunc posse salvum esse scito.*

A Nescio igitur, qua ratione velit imminuere conditionem ejus, qui Dei metu in Ecclesia continetur. Sed erat et metus Ecclesiasticarum poenarum, nam in peccatores erat inquisitio et denuntiatio. Vide Canon. 61 et 71 Basilii Magni in Epitome Canon. Harmenopol, lib. v, tit. iii, de quo forsitan intellexit Zeno.

Ibidem. Unum justorum, qui non tantum, ut dictum est, non judicabuntur. Supple ex ms.: *Non judicabuntur, sed istum mundum ipsi judicabunt, Apostolo dicente*, etc.

Pag. 224. *In falso maleficio*. Distingue in ms., in falso, in maleficio.

Ibidem. Alterum vero, quem venena conterentem in adulterio, etc. Distingue alterum vero, quem venena conterentem, in adulterio, in homicidio, etc.

Ibidem. Ita erit, ut justis corona, peccatoribus aut excusatis, aut emendatis indulgentia. Theodoritus in Isai. cap. 64, num. 6: *Οὕτε ἔλεος τοῦ Θεοῦ ἄκριτος, οὕτε ἡ χριστὸς ἀνήλεος. διὰ τὸ τοῖς ὑπομένουσι καὶ τοῖς ποιούσι τὸ δίκαιον, τὴν τοῦ ἁγίου χορηγίαν συνέξουθεν*: Non est expers judicii misericordia Dei, neque judicium misericordiae: ideo expectantibus et facientibus justitiam misericordiae indulgentiam copulavit.

IN TRACT. XXII, LIB. II, IN ISAIAI I.

Pag. 225. *De cælo et terra Prophetam fuisse testatum, quasi de aliqua re esse conquestum*, etc. Nota interrogationis deest in ms. nec ei locus heic videtur esse. *Fuisse testatum*, hoc est in testimonium vocasse. Cælum et terra autem in testimonium advocatur non de se, sed de filiis ingratis, de quo Judæorum perfidia: quocirca corrigendus videtur hic locus: *Cælum et terram prophetam fuisse testatum, pergo meo judicio emendare. Vel cum dicit, audi, cælum et terra, tamquam nunquam aut cælum audierit aut terra, cum jussui Dei et cælum obscondet, et terra: Cum cælum pluvias, et fruges terra non denegat*. Plebrior sic erit et concludentior periodus.

Ibidem. Vel cum dicitur. Ms. vel cum dicit.

Pag. 226. *Quid illud, quod per mare medium terrenum duxit ingressum*, etc., distingue virgula, post mare medium, id est fecit ingressum terrestrem in medio mari.

Pag. 227. *Per quam Crucem evaserunt Pharaonem*, etc. Philoni Judæo in libro, quod deterius potiori insidietur, Pharaon est ἄν σακιδίων, καὶ ἀπορρίπτων τὰς περὶ τῶν καλῶν δόξας, dissipator atque destructor bonarum opinionum. Theodoritus quoque in primam ad Corinth. cap. x, eundem vocat εἰκόνα τοῦ διαβόλου, iconem diaboli, ut ex istis interpretari facillime possis, quid his verbis sibi velit Zeno.

IN TRACT. XXIII, LIB. II, IN ISAIAI II.

Pag. 228. *Eumque ne forte pœniteat, publica objurgatione consulat*, etc. Objurgat ne pœniteat? (Vide adnotationem 3 in hunc tract. 25 lib. ii) nuga: immo ut pœniteat, et a num. 16 benignitate sua salutis viam illis ostendit. Legendum autem, nisi forte pœniteat. Addit autem forte ex eventu, quia semper in deterius confirmati, nulla respicientia effectus minarum consequi meriti sunt, quæ Isaias cap. i, illis Dei verbis interminat.

Ibidem. Humana sentienti nudinari deterius est quam puniri, etc. Humana sentientem explicat sermone proximo, esse perinde ac apud sapientes et honestos. Nudinari eodem sequenti sermone respondet illis, nota confundi; nudinari autem arripuit Zeno ex ritu prisco XII Tabularum; nam actor, cui testimonium deerat, pro foribus rei tribus nudinis querebatur de reo cum convicio, quod dicebatur vaginali, vaginalio: vide Festum in Portum et in Vagulatō.

IN TRACT. XXIV, LIB. II, IN ISAIAI III.

Pag. 229. *Vehemens commotio est, fratres, cum is de injuria sua cuiquitur, qui se potest facillime vindicare*, etc. Hæc gnoria in tantum placuit, ut infra, ser. 4,

repererat. *Non enim leve crimen est, cum de eo ille queritur, qui mox eum potest et punire.* Immo lenis commotio illa est, cum quod animadversione peragi potest, verbis et minis exsequitur. Ammianus Marcellinus, lib. xix, in fine de Lauritio, qui in Isauriis tumultuantibus, neque æqua promoventibus, minis potius quam acerbitate pleræque correxit: poterat vi, et armis, sed verbis speravit corrigere se posse quod factum est. Huc quodque tendebant minæ divina, ut persuaderent correctionem: nec desinit alligere num. 17: *Discite facere bonum, etsi fuerint peccata vestra, ut coccinum, sicut lanam dealbabo.*

Ibidem. *Apud honestos gravius est aliqua nota confundi, quam mori, etc.* Scilicet ignominia pejor morte. Claudian. de bello Gildonico 451:

Nonne mori satius vitæ quam ferre pudorem?

IN TRACT. XXV LIB. II, IN ISAIAM IV.

Pag. 250. Et hic inscribitur de *Judæis* in ms.

Ibidem. *Sed quia mors apud incredulos futurorum putatur pœnæ compendium, etc.* Ad illorum mentem Horatius, lib. I, epistol. xvi, versu ultimo:

Mors ultima linea rerum est.

Et Seneca Troadibus 597.

Post mortem nihil est, ipsaque mors nihil,
Velocis spatii meta novissima.

Sed post mortem restat iudicium, ex quo aut gloria, aut pœna aeterna consequitur.

Ibidem. *Ac pene pro infecto, etc.* Heic est pro non faciendo, perfectum participium pro futuro.

Ibidem. *Denique res impleta est Domini passione, etc.* Cælum et terram contestatus fuerat Isaias; at hoc in medio die perdidit diem, et illa motu concussa perdidit firmitatem: utraque testimonium perhibere, denuntiata illis pœna, reos Judæos factos, cum peccatorum execrabilissimum atque detestabilissimum Christi morte patrarunt.

Ibidem. *Cælum in medio die perdidit. Ms., Cælum medio die.*

Ibidem. *Hinc æstimare licet, quid eis sit reservatum, etc.* Concludit ex priori propositione, morte non omnes pœnas finire.

IN TRACT. XXVI LIB. II, IN ISAIAM V.

Ibidem. *Judaicum populum salutis suæ omisisse præsidium, etc.* Quum admonitus Isaiæ interminatione divina, non destitit ab impietate, maluitque ultra esse in reatu, quam eniti ad salutem.

Ibidem. *In quo eum non severitas apud omnes condemnat, fratres venerandi, sed pietas, etc., ac si diceret misericordiam potius meretur, quam convicium.* Humanum enim est condolere proximo, seu perditio, seu voluntaria præcipitatione pereunt.

Ibidem. *Neque enim potest de quoquam bene mereri, quem pater patientissimus et clementissimus abdicavit, etc.* Heic hiat oratio, neque videre possum quo sint referenda, aut quid importent. Quocirca non nulla deesse censeo.

Pag. 251. *Filios appellat, ut exaggeret crimen, etc.* toties ista repetit, ut videri possit, tanti ingenii virum argumentorum penuria laborasse. At vir doctrina et pietate insignis præmaluit æstimationem sui vilescere, quam in Ecclesia semen verborum suorum suppressimere. Non quotidie ista expromebat, sed aut quotannis, aut statis anni temporibus, aut forsitan longioribus, ut audientibus non futura fuerit ingrata ea repetitio, cujus jam alias factæ, non poterant aut scire, aut meminisse: qua fiducia tempus in fructuosam Dei cultum impendendum, novorum argumentorum inventioni atque exquisitis verborum leucociniis, quorum si opus foret, non indigus erat subtraxisse, credibile est.

IN TRACT. XXVII LIB. II, IN ISAIAM VI.

Ibidem. *Propheta quod pro veteri vinea, etc.* Ex psalmi inscriptione arguit, tempore novellæ vitis Christianæ perfectum, quod exegerat Asaph in veteri

Judaica. Inscriptiones autem psalmodum per Esdras conservatas, et ipsas propheticas, et a Septuaginta senioribus divino afflatu Græce versas, impium et levissimum esset spernere, et recusare. Vide Theodoritum præfatione in psalmos.

Ibidem. *Qui prior vinea Domini dictus est, etc.* Præter auctoritatem psalmi hujus Isaias, cap. v, num. 7, domum Israel vocavit vineam Domini exercituum; Deus ipse per Hieremiam, cap. II, num. 21, profatur plantasse vitem frugiferam totam veram; et Oseas, cap. x, in principio, vitem frondosam Israel dixit. in qua fructus abundans.

Ibidem. *Pro fructibus spinas generavit, pro uva labruscam, etc.* Isaias, cap. v, num. 2: Expectavi ut faceret uvas, et fecit labruscas: in Græco est ἀκάνθας, spinas. Uramque lectionem secutus Noster. Labrusca enim ad maturitatem fructum non perducit, sed flore tenuis profert, Dioscorides, lib. v, cap. 2. Ideo dixit floruit quidem, sed infeliciter flore discusso nullos potuit fructus afferre; addidit autem et spinas, quibus Theodoritus allusum, ait, ad coronam, qua caput Domini cinxerunt.

Pag. 252. *Aliam sibi, id est populi nostri, pro sua voluntate plantavit, etc.* Isaias, dicto cap. v, num. 6: καὶ ἀνήσω τὸν ἀμπελόνα μου, καὶ οὐ τρυφή, οὐδὲ μὴ σκυφῆ, καὶ ἀναβήσονται εἰς αὐτὸν, ὡς εἰς χίρσον ἀκαθαί, καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι, τοῦ μὴ βροῦαι εἰς αὐτὸν ὕετον. ὁ γὰρ ἀμπελόνα Κυρίου Σαβαώθ, οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἀνθρώπος τοῦ Ἰσὺθα νεφύτων ἡγαπημένον: *Et dimittam vineam meam, et non putabitur, neque fodietur: et ascendent in eam tanquam in terram incultam spinæ, et nubibus mandabo, ne pluant in eam imbrem. Vineam enim Domini Sabaoth, Domus Israel, et homo Juda novella plantatio dilecta.* Vulgata aliter. Origenes in Matthæi cap. xxi, num. 33, observat, a Christo non minas intentatas vineæ, sed agricolis, intelligens vineam esse regnum Dei seu mysteria regni Dei, quæ cum fuerit incuriosæ, et fraudulenter habita a prioribus, locata fuit fidelioribus et exactioribus agricolis, scilicet Christianis. Zeno perstat in verbis et sententia psalmi, et Isaiæ, prout e Græco dedit. Porro illud, *id est populi nostri*, glossema intrusum ab alio quam ab auctore videtur.

Ibidem. *Beatissimi ignoscite agricultores, etc.* Horatius Epod. 2, beatum agricolam vocavit, de quo causas ibi vide. Noster imitatus beatissimum dixit. Philostratus Heroicis admiratur agricolæ etiam in vinetis beatitudinem. Ὡς παιδιὰ, inquit, σοὶ ἡ ὥρα τοῦ χωρίου, καὶ ὡς ἐκδεδώκασιν διαροὶ οἱ βότρυς, quam varia est tibi prædii pulchritudo, quamque hilares eruperunt racemi.

Ibidem. *Mensura servata computatur in surculum, etc., in malleolum, de cuius mensura consule Columellam lib. III, cap. 19.*

Ibidem. *Animatus ibidem genitalis humor, manente semper substantia nutritur, etc.* Lego genitalis humoris manente semper substantia; non enim animatur genitalis humor, sed malleolus genitalis humoris, id est terræ substantia. Lucretius, lib. II:

Humorum guttas mater cum terra recepit,
Feta parit nitidas fruges arbutaque læta.

Cicero, de natura Deor. lib. II: *Terra gravidata seminibus omnia parit, et fundit ex sese, stirpes amplexa alit et auget, ipsaque alitur vicissim a superis externisque naturis.*

Ibidem. *Pura materia tabulatis infertur, etc.* Solent agricolæ arbores decacuminata, ubi visum est commodius. Natura enim recise parti subvenit, nova sufficiens germina, quæ adulta post annum partim præcidunt, partim relinquunt, et quotannis eodem loco eligentes, scamnum amplum in arbore faciunt, quod tabulatum est, et veluti basis expansa, e qua solidiores rami relicti vitis novos palmites sustentant in spem futuri proventus. Columell. lib. v, cap. 6: *Cum deindeadolescere incipient, falce arbores formandæ, et tabulata instituenda sunt, hoc enim nomine*

usurpant agricolæ ramos, truncosque prominentes, eosque vel propius ferro compescunt, vel longius promittunt, ut vites latius diffundantur. Plin. lib. xvii, cap. 23: *Tabulata ulmorum ab octava pede altitudinis dilatantur in collibus, sicciisque agris, a decimo aecundo in campestribus et humidis.* Per isthæc scæmna seu tabulata electi palmites digeruntur, quos puram materiam vocat; nam materia sunt palmites novelli in spem futuri proventus. Columell. lib. iii, cap. 10: *Unde etiam materia vehementissimè reperiuntur, aut in capite vitis, aut in crure vicino radicibus.* Idem lib. v, cap. 5: *Putationis autem ratio eadem est, quæ in jugatis vitibus: uno tantum differt, quod pro materiis longioribus pollices quaternum, aut quinum gemmarum relinquuntur.* Puram autem vocavit, quod non omnes palmites reservandi, sed fructuosiores arte eligendi. Ibidem 180: *Mox ubi materia vitis exigit, insequitur pampinator, et supervacuus deterget; fructuososque palmites submittit.* Idem, cap. sequenti 188: *Cætera putationis ratio est, ut veteres palmites, quibus proximi anni fructus pependit, omnes recidantur, novi circumcisis undique capreolis, et nepotibus, qui ex his nati sunt, amputati committantur.* Plin. lib. xvii, cap. 22: *Quidquid materiæ admittitur, fructui accedit.*

Pag. 233 *Longius invitata producitur, etc.*, quasi extensione, et dilatatione palmitum invitetur ad prolixiorum ubertatem.

Ibidem. *Decore dissipato, etc.* neque enim simpliciter, ut ceteri fructus colligitur, ut servetur, sed quæ ad usum vini, colligitur ut calcetur et dissipetur.

Ibidem. *Duabusque tabulis vehementer urgetur, etc.* Quia prelum per se strictius parum quantitatis subiget. Servius Georgic. II, vers. 242, docet prela esse trabes, quibus uva jam calcata premitur, intellige in torculo tabula superior et inferior est; inferior est ipsius torcularis pars inferior asseribus junctis, et contignatis simul constans, super quam acini prius calcati et expressi digeruntur, a quibus superimposita alia tabula asseribus solutis et divisis, ut minui et augeri possit, contumax succus exigitur, ne quid sit reliqui. Plin. lib. xviii, cap. 31, de torculis ait: *Spaciosa melius premunt.* Adjuvanda igitur prela tabulis, nam ampliori materiæ quantitate comprehensa opus celerius producitur.

Ibidem. *Medullitus exigatur, etc.* Medulla est intima pars. A medulla exsugere est totum exprimere; sic a vinaceis succus medullitus exigitur, ut nec minimum supersit.

Ibidem. *Et patrifamilins cellis vinariis, etc.* Melior lectio ms., *Patrisfamilias.*

Ibidem. *Ut melius veterascendo reddatur, etc.* Vinum vetustate commendari protritum. Pindar. Olymp. ix, antistroph. 2,

Αὐτὸ δὲ καλεῖται
Μὲν οἶνον, ἄνθεα δὲ ὑμῶν νεύσαντα.

Lauda autem vetus quidem vinum, flores autem hynororum recentium. Cicero Lælio 23: *Ea vina, quæ vetustatem ferunt, esse debent suavissima.* De vinis, quæ et quantum vetustatem sentiant, consule Athenæum Περὲςβολαῖς lib. i, cap. 21.

Pag. 234. *Luxuriosi crines falce tunduntur, etc.* Non male editori Veronensi suboluit legendum *tondentur*, ut proprietas verborum et sensus servetur; non enim vites tundendæ sunt, sed neque falce retusæ secandæ, Columell. lib. iv, cap. 24: *Ne vitis laniata, scabraque putrescat humoribus, nec plagæ consententur.*

Ibidem. *Ad jugum pervenit.* Jugata vitis, quæ pedamentis diversis transversa ducitur. Varro, de Rustica lib. i, cap. 6: *Quibus stat rectis vinea, dicuntur pedamenta, quæ transversis jugantur, juga.* Jugum aliud simplex, aliud compluviatum. Plin. lib. xvii, cap. 24: *Sparsis per terram palmitibus, aut per vite subvecta, vel eum administrato sinu jugo, aut pedatæ*

A simplici jugo, aut compluviatæ quadruplici. Idem, lib. eodem, cap. sequenti. Alii proximo quidem anno recidunt, quarto demum perducunt ad jugum. Habet jugata vitis cruois figuram, ideo dicit: *Ad jugum pervenit, cum prærogata omni facultate, pauperibus crucem suam portans.* Hujusmodi adsimilitudines placere antiquis Patribus, ut videre est in Justino martyre Apolog. ii, fol. 90, et Tertull. Apologetico, c. 16.

Ibidem. *Cum prærogata omni facultate, etc.* Erogare est distribuere, elargiri. Plin. Paneg. 75: *Interrogandus videris, satisne computaveris imperii reditus, an tantas vires habeat frugalitas principis, ut tot impendiis, tot erogationibus sola sufficiat.* Legendum igitur *prærogata*, non *prærogata*, ut legitur in editione Veronensi. Solebant Christiani tunc (semper enim persecutio imminabat) bona sua dividere, et pretia erogare Ecclesie in usum pauperum fidelium, aut ipsi abs se electis elargiri, non tantum ut liberi mundanis curis expeditiores in martyrium irent, sed etiam ut Christi præcepto parent. Marci cap. x, n. 21: *Venderemus cuncta, pauperibus daremus, ut haberemus thesaurum in cælo, et alacriores sequeremur eum.* Pontius, de Cypriano: *Distractis rebus suis ad indigentiam pauperum sustentandam, tota prædia pretio dispensans, duo bona simul junxit, ut ambitionem sæculi sperneret, quæ perniciosius nihil est, et misericordiam, quam Deus etiam sacrificiis suis prætulit impletet.*

Ibidem. *Consummata omni justitia, etc.*, id est adimpleto omni eo, quod ad justitiam divinam spectat; quæ sit justitia divina collige ex notis ad fol. 337, infra, nunc tract. iii, l. i. Eodem colore Cyprianus, epist. lxxvii: *Ut ex vobis pax jam martyrii sui consummatione præcesserit, id est peractum sit, quidquid opus fuerat ad confitendum Christo.*

Pag. 235. *Similiter judicii die a Christo confessorum sanguinis vindicta ad ultimum quadrantem exigatur, etc.* Heic comparatio longius procedit et elaudicat. Non enim in expressoribus musti culpa poterat excogitari, quam exigeret in fusoribus innocentis Christiani sanguinis; illi impenderant sese, ut mustum colligerent, et ministerium perficerent; isti ut sanguinem spargerent, et disciplinam pessumderent; illis merces, istis animadversio debetur.

IN TRACT. XXVIII LIB. II, IN ISAIAM VII.

Pag. 236. *Compendiosum felicitatis genus alterius periculo discere, quid debeas evitare, etc.* Publius Syrus ad hanc ipsam mentem:

Bonum est fugienda adspicere alieno in malo.
Ex vitio alterius sapiens emendat suum.

Ibidem. *Iram Dei generaliter comminantis qui vult effugere, debet illi inculpate servire, etc.* Scopus enim divinæ legis est vitia amputare, atque animas devios in viam rationis revocare. Hierocl. Comment. in carm. Pythag. num. 18: *θεὸς τοὺς κακωθέντας ἀπεξουσιάζει ἀρμύκῃς, καὶ τὸν ἐν αὐτοῖς ὀρθὸν λόγον ἀκηκοέντας ὡς μετὰ κακοῦς κολάζει κατὰ τὸν νόμον τὸν ἀπαγορευόντα τὰ κακά. Deus quos appetitus animi voluntarii a recto abduxerunt, et qui rectæ rationis, cujus sunt compotes, oblitii videntur, hos tanquam improbos ulciscitur ex lege quæ mala vitat; quæ autem de causa, consule Clementem Alexand. Stromat. lib. iv, 536.*

Ibidem. *Urgentium sacramentorum non sinit pondus, etc.* Quot sunt mysteria in fide Christiana, tot sacramenta vocantur scriptoribus antiquis; et ipsa christiana professio sacramentum christianæ religionis dicitur Septimio semper Florenti lib. iv adversus Marcionem cap. 2, Sacramenta Nostro nominata intelligi putem de cæna eucharistica, quæ sacrificii Dominici sacramentum vocavit Cyprianus, epist. lxxiii. Certe præter istud, urgens sacramentum aliud esse non potest, cætera differri possunt; hoc suum tempus habet, et non potest dispesci, si pro dignitate et merito fiat. Possit intelligi, et de functione

Catechumenorum, nam et hæc utpote indicta non A erat disserenda.

Ibidem. *Vinea Dei*, etc. Confer sermonem olim in psalmum LXXIX, nunc tract. 27, lib. II, et quæ ibi adnotavi. Nam heic videtur sermo non diu factus post sermonem eum, cum dicat *memorata vineæ disputatio*, quæ non alibi, quam in eo sermone in psalm. LXXIX.

IN TRACT. XXX LIB. II, INVIT. AD FONT. I.

Pag. 240. *Jam mater nostra adoptat, ut pariat, sed non ea lege*, etc. Majus est parere quam adoptare; parere est opus naturæ; adoptio legis atque naturæ imitatio. Vult adoptionem per baptismum non esse ad filiationem, sed verum partum, quo fiamus veri filii Dei; sed amplius, non talem esse parturitionem, qualem mulieris, sed qualem divinitus mysterio infusa gratia hominem perficit, et Deo asserit.

Pag. 241. *Altaris feliciter enutrita cancellis*, etc., erat nimirum altare cancellis septum, ne plebs tumultuaria accessione sacerdotis munera perturbaret, B neve reverentiam sacris diminueret. Euseb. Eccles. histor. lib. X, cap. 4, ex oratione panegyrica de exedificatione Ecclesiarum 381: *Postremo sanctum sanctorum, altare videlicet in medio constituit: αὐθις καὶ τὰς ὡς ἂν εἴη τοῖς πολλοῖς ἄβαρα. τοῖς ἀπὸ ἔξωθεν περιέφραττε διακρύβεις*, ut hæc sacraria multitudini inaccessa essent, ea rursus ligneis cancellis munivit. Auctor vitæ Basilii Macedonis, cap. 55 et 56: *καὶ αὐτῶν ἐκτὸς διαίργουσαι τὰ θυσιαστήρια χωρῖδες*; *Et qui ab externa parte templi sanctuarium secludunt cancelli.*

IN TRACT. XXXI, L' B. II, INVIT. AD FONT. II.]

Ibidem. *Ad æthereas portas, fratres, intrate*, etc. Ms. *æthereas portas*, omisa præpositione, quod retineo.

Ibidem. *Æternique gurgitis alveo genituli condentes ullam pro personis operari ne æstimetis heic gratiam*, etc. Quid istud condentes? utique incongruum; cum potius condendi dicendum esset, si sensus pateretur. Dubium diu me hæc scriptura habuit, neque unguinum morsus quidquam adjuvit, ut pro genio quid substituerem. Quid si legamus, *capientes undam*, metaphoricè, ut solet? ut sic legendum sit, *æternique gurgitis alveo genituli capientes undam, pro personis*, etc.

Ibidem. *Pro personis operari ne æstimetis heic gratiam*, etc. Horum interpretamentum dabit sequens invitatio quarta, in qua genere, ætate, sexu, conditione diversi, mox unum futuri, et in serm. I ad neophytos: *Ex quo qui eratis ætate diversi, diversi natione, subito germani fratres, subito unigeniti emersistis infantes.*

Ibidem. *Judicio vestro nascimini*, etc., hoc est electione vestra, et fide, constanti proposito.

Ibidem. *Hominem istum vestrum veterem*, etc. Tertull. de Resurrect. car. c. 47: *Per simulacrum enim morimur in baptisate, sed per veritatem resurgimus in carne.* Excerpta ex Theodoto edita post Clem. Alexand. fol. 800: *Θάνατος δὲ τέλος λέγεται τοῦ παλαίου τοῦ βύπτισμα.*

Pag. 242. *Fæterosis cum pannis*, etc. Vide adnotata supra, ad pag. 115.

IN TRACT. XXXII LIB. II, INVIT. AD FONT. III.

Pag. 245. *Ad desideratu quantocius festinate*, etc., scilicet Sacramenta baptisati. Fides jam allicuit, catechesis firmavit, destinata genitulis unda concepit, aqua per Sacramentum coitura est: enitimini igitur ad partum, ut simul futuri sitis lactentes.

Pag. 244. *Ecce mox infantum dulcis vagitus auditur*: corrige ex ms.: *Ecce vox infantum et dulcis vagitus auditur.*

Ibidem. *Quæ tunc non laborat*, etc. Quæ excipit liberus, quo numerosiores sunt, indicat Ecclesiam omnium salutem in Christo oppetentem, etc.

IN TRACT. XXXIII LIB. II, INVIT. AD FONT. IV.

Ibidem *Mox unum futuri*, etc. Vide in fine, et ex

A illis, *hæc est mater omnium quæ nos adunatos ex omni gente et natione collectos unum post modum efficit corpus*, hæc interpretare. Adde D. Paul. I ad Corint. cap. XII, num. 12.

Ibidem. *Quoniam quantum quis crediderit et operatus fuerit*, etc. In ms. desunt illa et *operatus fuerit*.

Pag. 245. *Hæc est mater omnium*, etc. Ecclesia. Supra invitata 3. Ulro currite ad matrem, quæ tunc non laborat, si quos pariter numerare non possit.

IN TRACT. XXXIV LIB. II, INVIT. AD FONT. V.

Ibidem. *Quos sua parturit fides*, etc. Per fidem enim homo accedit ad baptismum, credens sic placiturum Deo, et sibi fore remuneratorem, per quod renascitur, et novus partus fit.

Ibidem. *Mundi hujus fugientes insidias*, etc. Baptisimus enim non tantum resecat præterita peccata, sed etiam, ut ait Theodoritus, hæretic. fabul. lib. V, cap. 18, mortis dominicæ et resurrectionis efficit participes, dona Spiritus Sancti largitur, et facit Dei hæredes atque Christi cohæredes. Vide Cyrill. Hierosol. Catech. mystag. 2 fol. 235.

IN TRACT. XXXV, LIB. II, INVIT. AD FONT. VI.

Pag. 246. *Ignem dulcissimo temperata, blando murmure jam vos exspectat*, etc. Alludit ad balnea quæ in more, et luxu antiquorum, quorum alia serventia, alia calida, alia tepentia, alia frigida pro conditione et gustu. Ferventia abominatur Epigrammatographus ille apud Salsamium in Lampridium fol. 115, sicuti et apud Athenæum, lib. I, cap. 14, Antiphanes; atque ab horum usu defatigatione lassos prohibet Cornel. Cels. lib. I, cap. 3. Istis sudorem provocabant ad differentiam sudationis assæ (uti vocat Celsus lib. III, cap. 25) quæ captabatur in laconicis. Frigida ab exercitatione prohibet Plutarchus in commentario de sanitate tuenda. Calida a tepentibus diserte distinguit Viruvius lib. V, cap. 10. Ideo tepentia igne dulcissimo temperata, quæ allevarent et soverent, non resolverent, magis grata.

Pag. 247. *Quod unctui, quod tersui opus est*, etc. Homerus Iliad. X. V. 577:

Τὸ δὲ λοσσάριον, καὶ ἀλειψάριον λίε' ὄλαιον.

Postquam loti fuerunt et uncti pingui oleo.

Cornel. Cels. lib. I, cap. 3: *Ubi paulum conquirunt intrare et descendere in solum, tum multo oleo ungi, leniterque perfricari.*

IN TRACT. XXXVI LIB. II, INVIT. AD FONT. VII.

Pag. 248. *Lucteum genitulis fontis ad laticem convolate*, etc. Alludit ad novam nativitatem, qua baptismismo regeneratus laticem fontis, tamquam nutriticis Ecclesiæ lac, sugit non ore, sed mersione, et lavacro. Figurata nimirum in hoc et similibus ludit, non enim erat aqua bibenda, non vasa replenda, non ardor corporalis sitis exstinguendus; sed Sacramentum imbibendum, templum interius spiritui divino præparandum, atque ardor divini amoris excitandus magis, et cumulandus, non exstinguendus. Sed viri eloquentis prompta facultas, quandoque ad normam non exacta videtur protulisse, ut gratiam captaret magis, atque ejus mentem intelligentibus lenocinium faceret. In ms. conjunctim legitur, *convolate incontanter, ac fortiter bibite*, quod elegantius sonat.

Pag. 249. *Hoc ante omnia scientes, quia nec effundere licet, nec rursus haurire*, etc. Intellige sine penitentia, quam interpretationem ipse dedit supra, invitatione sexta: *Quam qui non polluerit, regna cælestia possidebit.* Alio sensu nec rursus hauritur, quia hæc sacra mersio non iteratur.

IN TRACT. XXXVII, LIB. II, INVIT. AD FONT. VIII.

Ibidem. *Cupiditate, et velocitate cervina*, etc. Allusio manifesta ad Psalm. XLI: *Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum*: nec male, si, ut nos ad illum Psalmum docet Theodoritus, cervi feris venenatis devoratis sitim vehementissimam contrahunt,

ut aquas magnopere expetere illis sit necesse. Quadrabit nimirum homini, qui illuvie peccatorum squalido, cum animam suam venenosa labe atque serpente infecerit, cœlesti numine tactus, ad fontem baptismatis properet, ut a captivitate diaboli liberetur, peccatorum remissionem consequatur, animam regeneret, accipiat signaculum sanctum atque indelebile, quo regno cœlesti conciliatus, adoptionem Dei consequi mereatur, cujusmodi delineat Cyrillus Hierosol. in Proœmio.

IN TRACT. XXXVIII LIB. II, AD NEOPHYTOS I.

Pag. 250. *Post devotissima completa expiationis sacræ, etc.*, Ante baptismum Catechumeni præparantur jejuniis. In excerptis ex Theodoto fol. 801. A. *Διὰ τούτο ναστείαι, δεήσεις, εὐχαὶ γονυλασίαι.* Tertull. de Baptism. cap. 10: *Ingressuros baptismum orationibus crebris, jejuniis, et genuculationibus, et pervigiliis orare oportet, et cum confessione omnium etiam retro delictorum.* Hinc destinabatur baptizandis sabbatum primum post Pascha post Quadragesimæ jejunium expletum, et actum pœnitentiæ exercitium. Cyrill. Hierosol. in Proœmio Catech. *Πολλὰ σοι ἡ προθεσμία, τεσσαράκοντα ἡμερῶν μετάνοιαν ἔχεις: Satis longum habes intervallum, cum pœnitentia dierum quadraginta tibi datur.* Tertull. ibid. cap. 9. Diem baptismi solemniorem Pascha præstat. Vide Canon 45 et 46 Laodiceos. De confessione autem ante baptismum vide eundem Cyrillum, Catech. 3, 18.

Ibidem. *Post clarissimæ noctis suo Sole, etc.* Sole justitiæ Christo pernoctante, et divinitatis splendore illustrante; vigilabant enim, ut adstipulatur Tertull. jam citatus, et pervigilia pie in oratione insumebant, ut elicitur e Concilio Eliberitano cap. 35.

Ibidem. *Post lactei fontis lavacro vitali, etc.*, lacteum dicit nativitate novæ conveniens, futurum alimentum ad immortalitatem.

Ibidem. *Ex quo qui eratis ætate diversi, etc.* D. Paulus, 1 ad Corinth. c. xii, num. 12.

Pag. 251. *Leto celebrat convivio, etc.* Ritus dat Justinus Martyr. Apolog. ii, 92. Et ante Tertull. advers. Marc. lib. iv cap. 34, 558. C. et Jobus, apud Photium, 595, 43. Ad hoc enim ducit necessitas gaudii, et gratulatio salutis, ut ait Tertull., de Baptismo cap. ultimo.

Ibidem. *Nutrimentorum lenocinio, id est ciborum varietate ganeonibus expetita.*

Ibidem. *Obrutum pectus saepe crudis atque acidis vomitibus inurgetur, etc.* Pectus obruitur, cum cibi corpus superent, neque a corpore cibi superantur, ut ait Hypocrates, *πρὶ τὸ πῶν τῶν κατ' ἀνδρῶν.* Cyprianus, epist. 64: *Cænis atque epulis etiam nunc inhiant, quarum crapulam nuper superstiti in dies cruditate ructabant.* Inurgetur autem dicit, quod vomitiones provocarent. Seneca Consolation. ad Helu. cap. 9: *Vomunt, ut edant; edunt, ut vomant, et epulas quas toto orbe conquirunt, nec concoquere dignantur.* Suctonius Vitellio, c. 15: *In jentacula et prandia, et cænas commensationesque facile omnibus sufficiens vomitandi consuetudine.*

Ibidem. *In quo musti vestri dulcedo.* In ms. in quo non musti vestri dulcedo, etc.

Ibidem. *Esurientes accipite, etc.* Sobrie, non ad satietatem.

Ibidem. *Paterfamilias, etc.* Christus, qui vino et pane corpus et sanguinem suum communicat.

Ibidem. *Tres pueri unanimes legumina, etc.* Ananias, Misael et Azarius. Vide Daniele, cap. 1.

Ibidem. *Oleum Christus infundit, etc.* Solebant enim denudari, et oleo *ἑποχιστῶ*, hoc est exorcismo a capillis ad pedes perungi, inde ad lavacrum baptismi deduci. Ritus docet et explicat Cyrillus Hierosol., Catech. mystag. ii, 251 et 252.

IN TRACT. XXXIX LIB. II, AD NEOPHYTOS II.

Pag. 253. *In prima nativitate persistens, etc.* Primam nativitatem vocat, quam a matre habuit, se-

cundam quam a sacro Fonte. Christus dum dixit Joannis cap. iii: *Nisi renati fueritis ex aqua et spiritu, secundam nativitatem indicavit.*

Ibidem. *Fex incensa omnibus momentis exurit, etc., legerem potius fax.* Sic Cyprianus, ad Donatum de se: *Postquam cœlitus spiritu hauso in novum me hominem nativitas secunda reparavit, deinde addit: Vitiis adherentibus obsecrandus eram, et desperatione meliorum malis meis velut propriis et vernaculis favebam; eadem epistola ad Donatum. Seneca, controvers. lib. i, 8: *Ille in nos dominatur affectus, qui animum primus intravit. Luxuria, avaritia, desidia, injustitia, timor non dediscuntur, et quotidie hæc omnia castigantur aut puniuntur: in tantum etiam vitiorum tenaces sumus.**

Ibidem. *Conscientia suam numquam deserit peccatorem.* Seneca, epist. xliii: *Bona conscientia turbam advocat, mala etiam in solitudine anxia atque sollicita est.*

Ibidem. *Sed fortiter examinati estis, etc., tractum a militibus, qui fortes dicti, et pro munere fortiter facere tenebantur.* Trebell. Poll. Claudius, cap. 9: *Ipsis, qui supersuerant, fortiter facientibus.* Ammian. Marcell. lib. xvii, cap. 6: *Ne vita postea consul. et affuisse et fortiter fuisse firmatur.* Themistius, orat. 9: *Ἡ Ῥωμαίων φωνή, καὶ ὁ θεσμὸς τῆς πολιτείας τοῖς στρατιώταις ἐξ ἀνδρίας μόνως τὰς ἐπινομίας νομοθετήσας. Romanorum more et instituto milites de solu fortitudine indignantur.* Christianus autem militare dicitur. Tertull. ad Martyr. cap. 3: *Vocati sumus ad militiam Dei vivi.* Fortiter examinatos dicit, id est tyrocinium viriliter et inculpate præstitisse.

Ibidem. *Novum iudicii genus, etc., id est, quod alibi in diverso sensu dixerat Tertullianus, confessio nominis non examinatio criminis.* Absolvitur, si fateatur se impium, se reum; excusare autem non debet, quod abominari et abjurare debet.

Pag. 254. *Puniri festinant, etc.* Pœna innoxia baptismi. Alludit ad id, quod per baptismum moriatur homo vetus; inde pergit de gladio, de interfectione, et de elementi sacri gurgitis sepultura.

IN TRACT. XL, AD NEOPHYTOS III.

Pag. 255. *Pia sanctione, ut aiunt, claves vere aureas misit, etc.* Illud, ut aiunt, solet de dicto vulgari, et tanquam proverbio, et ad apud adagiorum collectores quesitum reperire non potui, ut possit commodo expungi. Aurea dicta, quæcumque in pretio, jam scimus, et tangit Martial. ad carmina Pythagoræ. Sic claves, de quibus hic Zeno agit, procul dubio quantitatis pretii et æstimationis sunt, quippe quibus cœli janua reseretur. Data namque per eas ligandi et solvendi animas potestas ministris Ecclesie tum peccantibus post baptismum, et pœnitentibus: tum emergentibus ad baptismum ex secta impia, et nomen Christo dantibus, ut nihil minus quam aureæ dici possint, quæ tantum præstare possint, ut adscendant nos Deo, volentes tamen in mandatis ejus persistere, et Christi sanguinis fructum emereri.

Ibidem. *Non illas, quæ maligno beneficio crimina excipiunt, etc., quæ abscondunt reum, ut animadversioni subtrahatur, quod malignum beneficium vocat.*

Ibidem. *Nostræ acervatim absolvunt, etc., a quantumque cumulo peccatorum.* Supra de psalmo lxxix, nunc tract. xxvii: *Omnia omnino peccata baptismate Spiritus sancti vigore amputantur.*

Ibidem. *Nec aliquid subsecivi esse patiuntur, id est nil relinquunt inabsolutum, nihil extra clusum, omnia delicta hujus Sacramenti gratia deleta.* Subsecivum est, quicquid de extremitate perticæ superest, dictum a subsecante linea, ait Frontinus de agrorum qualitat. 49. Solebant agrimensores agros per centurias quadrilateras dividere, quod autem extra quadratum, et de extremitate perticæ excurrat, illud subsecivum dicere. Centuria est ager ducentorum jugerum, qui apud antiquos cum centum hominibus

adsignaretur, inde nomen habuit, ait *Stculus Flacc.* A condition. agrorum. Aggenus, in Frontin: *Subseciva dicuntur quæ assignari non potuerunt, id est cum sit ager centuriatus in loca culta divisus, quæ in centuriis erant, cum centuria expleri non potuit, subsecivum appellant. Hæc aliquando auctor divisionis aut sibi reservavit, aut aliquibus concessit, aut Reipublicæ, aut privatis personis, quæ subseciva quidam vendiderunt, etc.* Vide eundem Aggen. fol. 57 et 58, ut plenissime de subsecivis discas. Hæc enim satis sunt ad percipiendam Zenonis mentem, qui ex hoc more iudicare voluit, per virtutem baptismi nihil exceptum.

Ibidem. *Salvo reo punitur reus in eo.* Ms. habet *punitur reus in reo.*

Pag. 256. *Inde est, quod nostra non habet necessaria tormenta confessio, etc.,* nam ultro sicut. Matth. cap. iii, num. 6; Marci cap. i, num. 5, et Actor cap. xix, num. 18: Cyrill. Hierosol. Catech. 3, *Ἡρώτων ἰδεῖσκον τὰ τραύματα, εἶτα ἐπήγυν ἰσχύος τὰ ἰατρῆματα.* Primum ostendebant vulnera, deinde ille medicamenta apponbat. Loquitur de Joanne baptizante.

Ibidem. *Cæterum qui parciit venefico, homicide, adultero, etc., nisi ejus curaverit mentem, etc.* Seneca, epist. 93, post medium. *Non contigit tranquillitas, nisi immutabile certumque judicium adeptus: ceteri decidunt subinde, et reponuntur, et inter omnia appetitaque alternis fluctuantur.* In nova nativitate Christiano id erat debitum, ut renascetur mutatis priodanis moribus; nova quippe professio, dum ne fucata, mors fuerat criminum, vita virtutum, ut eleganter et *θεωδῶν* Cæcil. Cyprianus in epistola elegantissima, cuius et ista ad hanc rem sunt: *Tantum sicut pectus, et pateat; quantum illuc fidei capaci adferimus, tantum gratiæ inundantis haurimus.*

IN TRACT. XLII, AD NEOPHYTOS V.

Pag. 259. *Etenim vester contractus omnis ablatus est, etc.* Ad annum Jubilæi hæc referenda sunt, non quod inter Christianos mos ille et lex Mosaica locum haberet, sed a simili adumbrat, quantum differentia fuerit inter superstitionem impiam ethnicam, et securitatem religiosam christianam. De Jubilæo notum est ex libris sacris, et ex Josepho lib. iii Antiquitatum cap. 10, quinquagesimo quoque anno contractus omnes adæquatos, lenis remissum, servos manumissos; quæ autem de corporeis sancta fuerant, de spiritualibus adsumit Zeno, ut nexus sæculi, nexus voluptatum, nexus diaboli per baptismum dicat solutos, fractos, abruptos, et neophylum adsertum in conscientia fiduciam, qua enim possit ad salutarem vitam, si constiterit in fide, spe, charitate et constantia in mandatis Dei.

Ibidem. *Non vos ullus terror exagitet, etc.,* fide et spe constantes.

Ibidem. *Ne quid adulterum pariat, etc.,* lego ne quid adulterinum.

IN TRACT. XLIII, AD NEOPHYTOS VI.

Pag. 262. *Sed curiositatem vestram bene novi, etc.,* vocat curiosos in eo, qui fieri possit, ut dicantur renati infantes ejusdem ætatis, cum veteris vite usus adhuc sub eorum schola sit; et eam usurpant amodo, a qua ut deterret, ita novæ genituræ horoscopus scrutatur eleganter et ad propositum ingeniose.

Pag. 264. *Sed has omnes salutari profluens omne non magnopere, etc.,* lege ut in ms. annæ.

IN TRACT. XLIV, LIB. II, AD NEOPHYTOS VII.

Pag. 265. *Quæ nullo adulterata fermento est, etc.* tractum a dicto Christi Matth. cap. xvi: *Caveat a fermento Phariseorum,* quod interpretatur Origenes Phariseorum doctrinam, de qua Jesus non vult discipulos suos comedere, parata illis pollori, recenti, et spiritali massa. Theodoretus, in epistolam primam ad Corinthi., cap. v, num. 6, vetus fermentum vocatum ab Apostolo ait, τὸ πρὸ τοῦ βαπτίσματος, quod

fuit ante baptismum, quod dediscendum fuerat a baptizatis, et edenda azymia, ut Paschate Judæi edebant, jam pro Christianis immolato Christo, qui illorum Pascha verum est.

Ibidem. *Levigata est oleo germinati, etc.* Tertullianus, de Baptismo, cap. 7: *Exinde egressi de lavacro perungimur benedicta unctione.* Cyrill. Hierosol. jam citatus, ait unctos prius ante baptismum: sed tu vide Pamelium ad locum Tertulliani.

Ibidem. *Officii competentibus temperata, etc.,* quos describit serm. 1, 255.

Pag. 266. *Certe cacabacii non sunt, etc.* Tertull. adversus Hermog. cap. 41: *Si æqualis momenti, jam non turbulentus, nec cacabacius, sed compositus et temperatus.* Turbulentus videtur opponi compositum et sedato: cacabacius ebullienti et despumanti, ut turbulentus sit, qua movetur in cacabo humor ignei æstus ebullitione. Cacabacius, cum ebullitionis motu sopito, effervens nihilominus, lablis adnotus ferri non possit, ut videtur et Noster voluisse, panes non esse adeo ardore ferventes, qui labia et dentes arceant, non adeo vetustos, ut dentes frangant, non sic ustos, ut sint potius carbones quam panes, non crudos, ut massa adhuc sint, non mucidos, ut nauseam movent. Cæterum panes in elibano coquebantur, puls in cacabo. Julius Paul., in l. xviii, § 3, De Instruct. et instr. legat. lib. xxxiii Digest., ut minus recte dicere visus sit Zeno, dum panes cacabacios non esse dixerit. Sed (Vide Adnot. 6, in pag. 266) vocem visus est amare magis quam proprietatem.

Ibidem. *Sed fortassis, quod nonnulli forma videntur minores, etc.* Quid hoc? An perstat in metaphora de panibus azymis? At infra dicit tripodes esse sine discrimine omnes. An intelligit de forma et statura corporis? At hoc non cadit sub adsumpto novæ nativitatis, et remotum a propositio est. Obscura isthæc mihi.

Pag. 267. *Denique et vos retinetis pondus antiquum; habetis hædinam, etc.* Isaacus Casaubonus, in *Æl. Lampridium* 150, rectissime monet, pro *hædinam* legendum *aginam*, quam lectionem confirmat Tertull. proxime citato loco adversus Hermogenem: *In neutram partem pronus et præcipi; mediæ (quod aiunt) aginæ æquilibrato impetu ferebantur.* De agina, vide festum.

Ibidem. *Exagium facite, etc.* Inscriptio vi, f. 647: *Ratio docuit utilitate suadente, consuetudine micandi sumnota, sub exagio potius pecora vendere, quam digitis concludentibus tradere, ut adpenso pecore proficiat venditori sub conspectu publico fide ponderis comprobata, ut quantum caro occisit pecoris adpendat, et emptor norit, et venditor.* In novella xv Theodosii: De ponderibus quoque, ut fraus penitus amputetur, e nobis aguntur exagia. Exagium igitur pensatio est. Glossæ *ἐξάγιον* pensatio: *ἐξάγιον* examino, perpendo.

Ibidem. *Singulos ponderate, inventeis nullam habere minus, etc.* Nullam habere minus, cujus? aliquid deesse res ipsa clamat, quod quantitatem denotet; nam quod alii substituunt nullum, nullo modo habere locum censeo.

Pag. 268. *Tripodes sunt homines, etc.* Hoc est triæ virtutis pondere aucti, facti; quod baptizati in nomine Patris, Filii et Spiritus sancti, non solum veteribus peccatis exciderint, sed facti filii Dei, atque cohæredes Christi, participant illius mortem, illius resurrectionem, atque dona Spiritus sancti. Cæterum dupondium, tripodium apud scriptores est duo pondo, tria pondo, subintellecto, quod rei propositæ convenit. Sic Varro, lib. 17 de Ling. latin. versus si linem, dupondium a duobus ponderibus dici ait, ut neque speciem, neque corpora, sed pondus ejusdemque rei connotare innotat. Vage igitur applicata ea nomina, et in glossis *dupondium διποδμμοσ* dicitur, cum nummus de qualibet pecunia intelligatur. Justinianus imperator in procemio digestorum, juri civili operam dantes primo anno, vetat impofterum dupondios appellari, quasi frivolo, et in contemptum facto

eognominé morarentur, alioquin excitandi decore A
 nominis, et honestate studiorum, quibus honorifrum
 titulum, et a suo nomine elargitus est: ut procul dubio
 dupondium de drachmis vilissimi pretii ab eo
 intellectum credamus, quo sensu inter alios et Seneca,
 epist. xviii, dupondiosorum enim esse voluit, quem
 minimus et vilissimus cibus expleverit. Contra pro
 duobus et tribus aureis accipitur in aliis glossis
 apud Salmasium in Lampridium, quem consule. Alias
 etiam libris accommodatum, et quidem aureis, ut
 adstipulatorem de Gronovium, de Sestert. lib. 1, c. 7.
 Noster in majori momento de sacramento Baptismi
 dixit, quod Trinitatis divinæ virtute attracta, quanti-
 vis pretii, et dignationis pondus tinctus meruerit.
 Cæterum Casaubonus loco citato in Lampridium
 150, monuit legendum *tripondius sunt omnes, non ho-
 mines*, et sententia ita requirit.

Ibidem. *Qui mensæ deseruiunt*, etc. Ista ad quid dic-
 ta sint, non capio, per me abesse possunt.

IN TRACT. XLV LIB. II, DE DIE DOMINICO PASCHAT. 1.

Pag. 269. In ms. est sine titulo, et inscribitur
 serm. xxxiii, lib. 1.

Ibidem. *Sæculorum hæres*, etc. Diem sæculorum
 hæredem dixit, quia a sæculis indesinenter renascatur
 usque, et hinc communem sæculorum conditionem
 jactet. Consonanter itaque in tragœdia, e malis
 effugium desperans Neoptolemus apud Sophoclem
 Philoctete 1522 et sibi adfutura profatur:

ὁς ἐν αὐτῷ θῆκος
 ταύτη μὲν αἴρη, τῆ δὲ δ' ἐν δύνῃ κάλυ.

Donec iste sol hic oritur, atque illic vicissim occidit.

Ibidem. *Paterno cursu*, etc. Quia dies solis filius.
 Pindarus Olymp. B. antristroph. 2. ἀμάρων παῖδα
 Ἄλιον vocavit.

Ibidem. *Meta rotatus in se*. Ms. in sese.

Ibidem. *Proferens sibi de fine principium*, etc. Hoc
 est, quod paulo post dicit, *proferens natalitia infinita*,
 natales infinitos de occasu, quod sermone seq. idem
 sui successor, idemque decessor; et quod serm. 5:
 Parit sibi de fine principium, quod septimo: Quod
 præterit sequitur; quod futurum est antecedit; et aliis
 alibi dicendi elegantibus formulis, ut ex exemplo,
 quantum penit apud eum fuerit, arguere sit. Apud
 Athanasium, lib. x, cap. 19, ænigma tale:

Εἰσι κασιγγραὶ δίδυμαι, ὧν ἡ μία τίκται.
 Τῆ ἑτέραν αὐτῆ δι τικτούσα πάλιν ἢ ὑπὸ ταύτης τεκνοῦται.

Sorores duæ sunt, quarum altera parit alteram, et eam
 quæ peperit, rursus parit altera. Diem et noctem in-
 telligit.

Pag. 270. *Sed dives in frumenti varinis moles spicam
 feliciter contundens palma*, etc. Hinc sine meliore ductu
 non me expedit. Forsan legi possit. *Qua dives in
 frumenti varinis moles culmos spicam feliciter contundit
 palma*, id est triturat; aut forsan aliquid deest. In
 ms., *Spicam feliciter contundens palmam, quam pro-
 sequetur congrue*, etc.

Ibidem. *Guttur longè molitum, id est æternæ morti
 sunt a Deo, quod opus tenebrarum*, etc. In ms., *Guttur
 longè inolitum, id est æternæ morti sunt ideo, quod opus
 tenebrarum*.

IN TRACT. XLVI LIB. II, DE PASCHA II.

Pag. 272. *Instabili cursu, multiformi gratia redimitur,
 temporum solemnè vestigio dies salutaris advenit*,
 etc. Lege in disjunctim, *stabilis cursu*, ut respondeat
solemnè vestigio, hoc est rato et fixo, multiformi gra-
 tia redimitus, etc. Quæ lectio e serm. 8 (nunc tract.
 seq.) confirmatur et ita in ms.

Ibidem. *Anni parens, annique progenies antecedit*,
 etc. Distingue et interpage, *progenies antecedit,
 sequiturque*, etc. Dicitur autem anni parens, quia
 veteris anni ecclesiastici initium a Pascha sumebatur;
 et Pascha dicebatur annus novus, ut præter Nostri
 hujus auctoritatem docet Josephus Scaliger, l. 1 de
 emendatione temporum fol. 6. Cur autem dicatur
 anni progenies, notum fuerit, qui legerit Cleobuli
 Ænigma de anno apud Laertium.

Ibidem. *Inde novello, novellique cum die*, etc. No-
 vellus dies ei est, qui jam renatus per lavacrum sa-
 lutare novam vitam inchoare facit; novellusque ipse
 quasi planta novella. Cyril. Hierosol. Catech. 1: πρὸ
 τούτου κατηχούμενος ἦς, ὧν δὲ πιστὸς κληθήσῃ. μεταφυ-
 τεύθῃ λοιπὸν εἰς τὰς εὐαγγέλιος τὰς νουτὰς: *Ante catechumenus
 eras, nunc vero fidelis vocaberis, transplantaris
 rursus in spiritales oleas*, etc. Et ideo dicti νεόφυτοι,
 D. Paulo in epist. 1 ad Timoth. cap. iii, num 6, et
 ipse Noster infra septies alloquitur Neophytos post bap-
 tisma, quasi novellos surculos in Ecclesia plantatos.

IN TRACT. XLVIII, LIB. II, DE PASCHA IV.

Pag. 274. *Morte sua vivens*, etc. Quia occidere et
 redire potest, ut diceret Catullus.

Ibidem. *Sine pausa crescit in senium, et tamen a cru-
 nis genitalibus non recedit*, etc. Tempora dicuntur sc-
 necere; cum tamen de die in diem rediventur. Sine
 pausa dicit, quia latenter fugit tempus, et volat.
 Ovid. xv Metamorph. vers. 183:

Tempora sic fugiunt pariter, pariterque sequuntur,
 Et nova sunt semper: nam quod fuit ante, relictum est,
 Fitque quod haud fuerat; momentaque cuncta novantur.

IN TRACT. L LIB. II, DE PASCHA VI.

Pag. 277. *Catechumenis lucis viam competentibus*,
 etc., simul pœnitentibus. In ms. distinguitur: *Cate-
 chumenis lucis viam, competentibus remissam omnium
 peccatorum*, quod amplector, et placet. Infra, serm.
 viii, (nunc supra tract. XLVII): *Hoc nostris quoque
 hodie competentibus præstaturus*, etc.

IN TRACT. LII LIB. II, DE PASCHA VII.

Pag. 279. *Sacer inflexus dies*, etc. Paschatis.

Ibidem. *Verum currat, an recurrat, ambiguum est*,
 cuius præteritum restat, ut redeat, etc. Cicero de Se-
 necute 192, in contrarium ait: *Horæ quidem cedunt,
 et dies, et menses, et anni, nec præteritum tem-
 pus unquam revertitur*. Oportet igitur credere Ze-
 nonem intelligere de nomine, ac si diceret solem-
 nitatem Paschæ sic restare, ut redeat rursus, licet
 anterioribus annis exacta. Sic Tibullus diem natali-
 um Messalæ anniversarium hunc diem dixit, quasi
 illum ipsum veræ nativitatis, lib. 1 eleg. 7.

Ibidem. *Mira prorsus ratio, innumerabilium sæculo-
 rum diversa mensura conterendo innovat spatia; et
 tamen ejus semper orbita est una*, etc. Aristoteles,
 Physic. lib. vi, cap. 11, sect. 4, docet: *Ὅτις γίνεσθαι,
 οὔτε φθίρεσθαι οὔτε ἀπὸ τὸ ἄντῳ, καὶ ἐν ... Nec fieri,
 nec interire quidquam, quod sit semper ævum, et idem*,
 uti est in motu cœli. Vult admirabile esse, sæculo-
 rum multiplici recursum conteri, et consumi tempora,
 et tamen eorum orbitam stare semper eandem. Diver-
 sa pro multiformi, quod sermone superiori dixe-
 rat una, eademque, nec ipsa, sed ipsa: *Innovat
 porro spatia*, hoc est tempora; nam tempus dictum
 spatium mundani motus, ut Plato atque Zeno Ci-
 tæus sensere, ut est in Laertio et Alcino.

IN TRACT. LIV LIB. II, DE EXODO I.

Pag. 281. *Moses et Aaron per id*, etc. Lego:
*Moses et Aaron per id, quo erant, sacerdotium, per-
 que suum numerum*, etc.

IN TRACT. LV LIB. II, DE EXODO II.

Pag. 282. *Iste est, qui ejus fructu lactatur*, etc.
 Mafim lactatur: infra, *de quo lactari Pascha est Do-
 mini*. Perperam, qui corrigere se putarunt litare.
 Tertullianus, de Corona cap. 3: *Eadem immunitate
 a die Paschæ in Pentecostem usque gaudemus*. Cele-
 rin. inter epist. Cypr. num. 20: *Pro cuius factis
 ego in lætitia Paschæ flens die ac nocte*.

Ibidem. *In gregibusque pecuinis, agnium histria na-
 tara commissum, qui inveniri non potest*, etc. Captat
 argumentum ex absurdo, quasi ad Pascha Indivo-
 rum adhiberi debuisset agnædus, quomodo dicitur
 hircocervus, quod non est. Græca Exodi cap. xii,
 num. 3, habent: *λαβήτωσαν ἕκαστος πρόβατον ἑνὸς*

οἰχίαν, *sumat unusquisque ovem per domum; mox* A
 num. 5: *Πρόβατον τέλειον ἄρσεν, ἐναύσιον, ἀπὸ τῶν*
ἀργύων, καὶ τῶν ἐρίφων λήψεται; ovem perfectam, mascu-
culum, anniculum ab agnis et hœdis accipietis. Inter-
 terpes nimis laxè vertit *pecus*. Melius Cyprianus,
 lib. II Testim., cap. 15: *Accipiant sibi singuli ovem*
sine vitio perfectam, masculam, anniculum ab agnis
et hœdis accipietis. Vulgata tollat *agnum*, mox num.
 5: *Tolletis et hœdum*, ut *amphiboliam* tollat; *ovis*
 enim non potest esse communis mater *agnis* et
hœdis. Theodoretus quæst. 24, in Exodum: *Κελεύει*
τοῖνον αὐτοῖς λαβεῖν οὐ μόνον ἐκ τῶν προβάτων ἄρσας
ἐναύσιους, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν αἰγῶν ἐρίφους; Mandat
igitur illis, ut accipiant non tantum ex ovibus agnos
anniculos, sed etiam ex capris hœdos. Poterant igitur
 promiscue adhibere aut *agnum*, aut *hœdum*, ut si
 unius copia non suppeteret, alius non excluderetur:
 quod et Italus interpres expressit dicens, *prenda un*
agnello, od un capretto, et hic est in gregibus pecu-
 nis *agnus bifaria natura*: sed non bene exprimitur
hœdus, dum dicitur *agnus alterius naturæ*, quod
 dictum non tantum obscurum est, sed etiam impro-
 prium. Bifariam adjective dicit pro duplici, quo-
 modo et Appuleius in libro de Philosophia rati-
 onali.

Ibidem. *Hic est agnus, fratres, de quo lætari, Pas-*
cha est Domini, etc. In us. est *lætari*, sed diphon-
 gi in eo nunquam habent locum. Judæi agni veri
 occisione Pascha celebrant; Christiani in agno ty-
 pico congaudentes, et redemptionis suæ memoriam
 recolentes. Origenes in Joannem, tom. x, 160, Pa-
 scha verum vocat, quod Πνεύματι, καὶ ἀληθείᾳ ἐνεργού-
 μενον, ὑπὸ τῶν πνεύματι, καὶ ἀληθείᾳ προσκυνούντων
 τὸν Θεὸν, spiritu et veritate perficitur ab his, qui spi-
 ritu et veritate Deum adorant. At quæ non suggerunt
 veri Paschatis lætitia celebrandi nostri disertissimi
 Auctoris in sermonibus de Pascha florentissimæ al-
 locutiones, in quibus et adeptæ redemptionis fructum
 exponit, affectus excitat, ut muneris pretium noscamus,
 et dum noscere facit, nos consecutæ salutis
 gaudio perfundit?

Pag. 285. *Hic maturus, quia post ipsum est nullus,*
 etc. In textu Græco est, ἐντέλειον, possit interpre-
 tari *perfectus, maturus*, nec renuerim. Sed heic non
 recensentur qualitates agni, sed Christi, neque enim
 agnus qua agnus primitivus debet esse, neque sem-
 piterneus potest, neque immaculatus a peccato, cum
 peccatum in bruto non cadat, nec cætera, quæ ad-
 jungit, solius Christi propria, unde putem legendum,
hic unicus, quod verbum sequentibus consonat, *quia*
post ipsum est nullus, et tendunt ad ea *unigenitus*
et primogenitus, quibus Christus a Joanne, cap. 1,
 num. 14, et cap. III, num. 16, et ab Apostolo, ad
 Colossen. cap. 1, num. 18, decoratur, quæ lectio,
hic unicus, tanto magis confirmatur, quia de anglo
 perfecto infra, postremo loco loquitur.

Ibidem. *Deum reddidit hominem quem litavit*, etc.
 Sueton, Otho. cap. 8. *Nam et victimas Divi patri*
cæsas litavit, eodem sensu.

IN TRACT. LV LIB. III, DE EXODO III.

Pag. 284. *Servisti diu, non sorte peregrini, sed me-*
rito. Quid? Peregrinis datum ut indigenis serviant?
 inmo æstimari ab incolis debent, et defendi. Plato,
 de legib. lib. v: *Ἐργὸς γὰρ ὧν ὁ ξένος ἑταίρων τε καὶ*
ξυγγενῶν, ἀεικνότερος ἀνθρώποις, καὶ θεοῖς. Nam cum
 peregrinus amicis cognatisque careat, majorem et apud
 Deos, et apud homines meretur misericordiam. Hebræi
 præcipue, qui ex Josephi merito poterant et regis
 Ægyptii clientelam sperare, et protegi in loco quem
 per Josephum habuerant, subditi, non servi. Sed
 rara est inter diversas gentes amica conversatio;
 nam ut hi illis, sic his illi in morum diversitate
 retinent affectuum discrepantiam, ut pronum sit
 incolis ut potentioribus illos opprimere. Adde He-
 rodotum, Euterpe cap. 160.

Ibidem. *Ignis columna per noctem, ut admoneret*

A arsurum, etc. Putabam ista referri ad incendium,
 quod contigit in excidio templi narratum Josepho
 περὶ ἀλώσεως, lib. vii, a cap. 22. Sed aliter Auctor
 ipse infra, serm. v (nunc supra tract. LIV), de igne
 æterno per Christi sententiam Judæis infligendo in-
 telligere proficitur, dum ait: *Quod duplicem nubis,*
et ignis imaginem gerit, judicia duo designat, unum
aquæ, quod gestum est, ignis alterum, quod futu-
rum.

IN TRACT. LVII LIB. II, DE EXODO IV.

Ibidem. *In ortu captivitatis jugo depressus*, etc.
 Infra, serm. v (nunc tract. LIV): *Sicut lectio divina*
testatur, in Ægypto a Pharaone populoque ejus Israel
Dei populus captivatus ingenti jugo acerrime preme-
batur. Vult Judæorum populum in Ægypto pri-
 dem non invidiose habitum, qua cohabitatione diu-
 turna, qua grata Josephi memoria; mox suspicione
 prosperitatis seu invidia motos Ægyptios destinasse
 deprimere, quod decretum ortum captivitatis populi
 B Israelis vocat Zeno, et inde captivatum populum.

Pag. 285. *Inde maris magno clausus obice preme-*
batur, etc. Illud *premebatur* in superiori periodo
 adhibitum, commode possit deleri, ne ingrata fiat
 illius verbi repetitio, et sensus alioquin stabit sub-
 intellecto eodem ἀπὸ κοινού. Quid si substituas *terre-*
batur? hoc malim, neque ullo commodiore verbo
 putem.

Ibidem. *Medio pulverulentus*, etc. Hoc est siccus,
 humore aquarum expertus.

Ibidem. *Quia circa se*, etc. Lego cum *circa se*.

Ibidem. *Triumphum sum*, etc. Hostem triumphat-
 um per metonymiam.

IN TRACT. LVIII LIB. II, DE EXODO V.

Ibidem. In ms. additur ad Judæos.

Pag. 286. *In Ægypto servisti diu, non necessitate,*
sed merito, etc. Non quod tamquam exterus exosus
 esses, non forte peregrini, ut loquitur supra, aut
 quod religione dissimilis; sed quod religionem tuam
 pessumdederas, ultionem promeritus es. In Ægypto
 autem idololatria peccasse indicium sumo ex Theo-
 doreti quæst. 40 in Exodum.

Ibidem. *Veloces pedes tuos ad effundendum san-*
guinem, dextera lavaque in se refugiens unda testa-
tur, etc. Ne credas imputari, quod tot hostes cecide-
 rint, atque eorum sanguinem effuderint in adeptione
 terræ promissæ, nam Dei præcepto fecerunt. Sed
 intelligit de sanguine Christi, quem effusuri erant
 tantæ injustitiæ rabie concitati.

IN TRACT. LIX LIB. II, DE EXODO VI.

Ibidem. *Commodius puto misero in statu suo ma-*
nenti, quam beato in ultimas miseras devoluto, etc.
 Euripid. Belleroph. apud Stobæum serm. xvii: *Ὁ δ'*
οὐδὲν οὐδέτις διὰ τέλους δι' δυστυχῶν, τοσάυτε κακῶν.
τοῦ γὰρ ἐν τῆτώμενος οὐκ οἶδεν αἰεὶ δυστυχῶν, καθὼς τ'
ἔχων. οὕτως ἄριστον μὴ πεπειραῖσθαι καλῶν ἐκείνο γὰρ
μεμνήμεθ', Οἶος ἦν ποτε κατῶ... ἴσ' εὐτυχῶν ποτῆ.
 Ex versione Ugonis Grotii, *At ultima qui ætatis assi-*
due est miser. Hoc vincit alios, se quod orbatum bonis
non sentit usque assuetus infortunio. Meliora nunquam
scisse tanto est tutius. Nam semper illud hæret. Ah
qualis fui quantusque satis usus olim prosperis! Hu-
jusmodi sententiæ versus in eodem, Troadibus, vers.
 634. Et Iphigenia in Taur., vers. 1021.

Pag. 287. *Erythræum quoque in geminas ripas me-*
dium scissum mare, ductisque dextra; lavaque aggeri-
bis, in aciem stipatis undarum salvo liquore, arefactam
profundi in semet contra se obnixam, stupidam pepend-
disse naturam, etc. Erroribus refertissima ista esse
 nemo non viderit, quod sanare sine libris me posse
 non profiteor. Audendum tamen fuit, negotio ex
 integro ingenii inelioribus relicto. Sic autem lego:
Erythræum quoque in geminas ripas medium scissum
mare, ductisque dextera lavaque aggeribus, in aciem
stipatis undis, sudo liquore arefacta profundi semita,
contra se obnixam stupidam pependisse naturam.

Ibidem. *Quæ utique non cælestis populi meritum, etc.* A dat et rapiat. Ovid. *Metamorph. lib. ix, num. 472:*
In ms. Legitur *meritis.*

IN TRACT. LXI, LIB. II, DE EXODO VIII.

Pag. 289. *Agnus salutaris, qui designatur ex ovibus et hædis, inter pecora non potest inveniri, etc.* Non possum præterire Auctoris opinionem, qui visus est putasse, in Paschate Hebraico adhibendum animal, quod ovis et hædi participaret naturam, in quo (*Vide adnotationem nostram 4, in Tract. 61*) errasse notavi supra in serm. 2, de Exodo, pag. 282, nam quod ibi non credatur jocus, sed opinionis constantia, faciunt non tantum quæ heic dicuntur, sed quæ ait infra serm. XII (nunc tract. LXV): *Agnus requirendus est tibi ex agnis et hædis discordi natura, quem in gregibus pecunius ipsi tui non invenere majores.*

Pag. 290. *In plancium et luctum profecerunt, etc.* Adde ex ms., *Illi profecerunt.*

Ibidem. *Sed bromosum latronis cruenti convivium, etc.* Legendum bromosum a Græco βρόμεω, strepo, fremo, ex eo Bacchus Bromius dictus. Etymologici Auctor: *βρόμιος παρά τὸν βρόμον, καὶ γὰρ τῆς Σεμέλης κεραυνώσεως, etc.*

IN TRACT. LXVI, LIB. II, DE EXODO XIII.

Pag. 295. *Sacerdotes jam non habent, qui eorum pro salute sacrificent, etc.* Lege cæteris consonanter: *Sacerdotes jam non habent, quis eorum pro salute sacrificet?*

Ibidem. *Ut vilem libidinem magis ac magis augeant, vilioribus se lavacris omni momento baptizant, etc.* Hunc morem etiam As-yriis fuisse testatur Strabo, lib. XVI: *τὸ λουτρὸν ἐν ἔθει ἔστιν:* quod potest Arabi ad munditiam; Ovid. *Amor. lib. v, Eleg. vii, postrema, sed etiam ad delicias, et incen-tiva libidinis fuere qui traheret.* Artemidorus lib. II, cap. 66, vocavit ὁδὸν ἐπὶ τροφῆν, *viam ad cibum*, quod, ut ille inferebat, non prius ederint quam laverint, tum accepto cibo, sed et ante cœnam. Sed in Suida legitur ἐπὶ τροφῆν, *viam ad delicias*, quod rectum esse etiam Rigaltius putavit. Alter scriptor apud eundem Suidam in λουτρά, ait, *μεθ' ἡδονῆς πρὸς ὠφελίαν τε, etc.*, adhibita lavacro. Hieronymus Salvinam monet cavere, ne balnearum calor novum adolescentiæ calorem incenderet. Certe lavacro etiam lassitudini mederi docet Athenæus, libro I, capitul. 19.

IN TRACT. LXX, LIB. II, DE DANIELE II.

Pag. 298. *Martyrii quodam modo pars est fr. dil. martyres non horruisse supplicium, etc.* Tertull., *Scorpiac. cap. 8, de istis ipsis tribus pueris: O martyrium, et sine passione perfectum, satis passi, satis exusti sunt, quos propterea Deus texit, ne potestatem ejus meriti viderentur.*

Ibidem. *Etenim multiformis crudelitas, legendum ex ms. Multiformis crudelitatibus, lugubris contemplatio.*

Ibidem. *Quique illi fuerit cruciatus, sua complicata rota; legendum nimirum fuerit, hoc est tanto ardentius appetebant certamen, quanto atrocius videbatur, cui illis occurrerunt erat. Puto typographicum fuisse sphalma pro fuerint, quod scripserit, fuerit.*

IN TRACT. LXXIV, LIB. II, DE DANIELE VI.

Pag. 301. In ms. præter primum omnes inscribuntur de tribus pueris.

Pag. 302. *Lambunt rosidos flammæ blandientes. Infra serm. vii, nunc tract. LXXVI, Excipiuntur non flamma, sed rore Dei.*

IN TRACT. LXXV, LIB. II, DE DANIELE VII.

Ibidem. *Anhelantibus flammis, camino rugiente non læduntur, etc.* Anhelantibus, iniantibus, appetentibus. Cicero in *Catilinam primæ initio, Catilinam furentem audacia, scelus anhelantem.* Ammianus Marcellinus lib. xxvi, fol. 449: *Velut imperatoris cognatus alius anhelabat: altiora, quæ animo suo conceperat, ut consequeretur, annitebatur. Ignis hujusmodi appetitu videtur ferri, ut circumjacentia abro-*

PATROL. XI.

Affinia in parte sunt, quæ habet Salomon in *Proverb. cap. xxx, num. 16, de igne, qui numquam dicit: Sufficit. Camino, addit, rugiente, hoc est crepitante flamma.* Virgil., *Georgic. lib. I, 85.*

Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis.
IN TRACT. LXXVI, LIB. II, DE DANIELE VIII.

Pag. 303. *Supplicio suffragante gloriosi, etc.* Quod illud ipsum, quod pati debuerant supplicium, refrigerium eis factum sit.

Ibidem. *Caninum jussit incendi, etc., fornacem.* Virgil., lib. III *Æneid.*, 579;

Ingentemque insuper Ætnam,
Impositam ruptis flammam expirare caminis.

Ad quæ Servius: *Caminis fornacibus Græce dicit. Isidorus, lib. XIX, cap. 6: Caminus est fornax, et est Græcum derivatum ἀπό τοῦ καύματος, id est a calore.*

Ibidem. *Æstuantibus globis, etc.* Virgil., *Georgic. I, 472:*

Vidimus undantem ruptis fornacibus Ætnam,
Flammarumque globos, liquefactaque volvere saxa.

Pindarus Pythior., *Od. I, Stroph. 2, dixerat, ex Ætnæ cavernis eructari πρὸς ἀργύρατος (f. ὑδροτάτος) παρὰς ποταμούς τε, Ignis liquidissimos fontes fluviosque.*

Ibidem. *Rubescit quoque ipsum alienis ignibus cæ-tum, etc.* Varro lib. VI de *Ling. lat.* 78: *Aurora dicitur ante solis ortum, ab eo, quod ab igne solis tum aureo aer avrescit.* Aer enim, et cæelum eodem sunt significatu. Plin. lib. II, cap. 38: *Namque, et hoc cæelum appellavere majores, quod alio nomine aera: aer enim ob raritatem facile quasvis recipit impressiones: In sole lumen habet exactum: in luna dilu-tiorem: in stellis dubium: in nubilo interdiu perturbatum: noctu prorsus caret: in iride picturatos refert orbes. Sic et in magno incendio videtur et ipse accendi, et contrahere ab igne ruborem, cum potius ipsa flamma diffundat in aerem vim suam, et colorem, sicuti vis, et potestas solis in aere qualitates variat, ut docet Cleomed. I. II Πολυκῆς θεωρίας.*

IN TRACT. LXXVII, LIB. II, DE DANIELE IX.

Pag. 304. *Nec tres pueri qua ardere putabantur incendio de suis incensibus liberati. Alia distinctio est in ms.: Quo ardere putabantur incendio, de suis incensibus, etc.*

Ibidem. *Sed de Domino nostro, quem (proh nefas!) venerantur, etc.* Cum hujus argumentum ignotum mihi sit, quorsum hæc verba retulerit divinari non possum. Plures quidem Zenonis tempore hæreticos fuisse constat, sed de quibus voluerit, brevitatis sermionis scire non permittit.

Ibidem. *Nullis argumentis armatus, etc.* Philosophicis nempe et demonstrativis, quæ a Christiano exulare debent, quoniam cum fides sit firma opinio, ut ait Cicero, partit. Orator. 21, nulla eget demonstratione. Cyrillus: *τὸ πιστεῖ παραδεκτὸν ἀπολο-πραγμόνητον εἶναι χρῆ. Τὸ γὰρ βασανιζόμενον, πὼς ἐστὶ πιστόνται. Quod fide suscipitur, non debet curiose examinari; nam quod rationibus inquiritur, quomodo adhuc creditur? De hoc latius supra.*

N. B. *Notis abhinc usque ad col. 600 sequentibus, quæ textui in duobus præcedentibus Patrologiæ tomis edito respondent, horum tomorum paginationem parenthesisibus inclusam præposuimus. Eo cui liberit se lector conferat.*

IN TRACT. DE LAZARO IN APPENDICEM REJECTUM.

Pag. 313. *(Tom. VIII nostræ editionis Patrologiæ, col. 1411). In cavato vertiginis sinu, etc.* Legendum censeo voraginis.

Ibidem (*Ibid.*). *Deo hic familiaris.* In ms. sic legitur: *Deo hic familiaris, ut fertur, teste Evangelio cum apud Joannem quadragenariæ, etc.*

Ibidem (*Ibid.*). *Cum quadragenariæ voluntatis gestu*

carnis detrimenta pensasset, etc. Quid sit gestus quadragenariae voluntatis, ego non assequor, forsitan nec alius. Subiulit legi posse *quadragenariae vitae gestu*, nam Lazarum juvenem infra vocat, quod quadragenariae atque consistenti aetati indiguitamentum incongruum non est. Gerere autem vitam est carnis pondus portare, cui particulis minimis consistenti, atque illis quotidie decedentibus, alienae extrinsecus in eorum locum accedunt, ut ait Alphenus in l. 76, de iudiciis, quod est carnis detrimenta pensare.

Ibidem (*Ibid.*). *Nam sub occasu jam propero*, etc. Seneca, *Hercul. fur.*, vers. 178,

Properat cursu

Vita citato.

Ante illum Anacreon, ode quae incipit: *Ἐπι μυσίvais τεπέivαις*,

Τροχὸς ἀρματος γὰρ οὐ
Βιωτὸς τρέχει κλισίαις.

*Rota ceu voluta currus,
Cita namque currit aetas.*

Ibidem (*Ibid.*). *Quod terrenis artubus debebatur*, etc. Homini ex humo: imo potius humo quam homini.

Ibidem (*Ibid.*). *Ut nobis ipsis juxta librum Genesis*, etc. Ut communiter et nobis juxta Scripturas, lutus et causam dedit, et materiam, qua efficeremur.

Ibidem (*Ibid.*). *Optimus luti liquor*, etc. *Optimus* meo iudicio superfluit; luti liquorem dixit, id est lutum ductilem, qualem requirit plastices.

Ibidem (*Ibid.*). *Longe alibi Christo censore*, etc. *Potius censente*, dum nollet mortuum Lazarum mortis esse mancipium, quem esset ad vitam revocaturus, atque ita legendum censeo.

Ibidem (*Ibid.*, col. 1412). *Dum desinit esse quod erat, forma vel fabula*, etc. Habebat formam hominis, at sine spiritu non erat homo, sed forma, sed fabula, ludibrium humanitatis et fastus humani.

Ibidem (*Ibid.*). *Graves tenebrarum globos*, etc. *Tenebras spissas et crassas*.

Ibidem (*Ibid.*). *Succidita incrementi, et decrementi vicissitudine renascentes*, etc. Tertull. de Pallio, c. 2, Dies et nox invicem vertunt. Ultima autem dies dicitur non reditura. Propertius, lib. II, Eleg. xv: Quia

Nobis, quum semel occidit brevis lux,
Nox est perpetua una dormienda;

ut canit Catullus non poetice, sed vere carmine v, num. 5.

Pag. 314 (*Ibid.*). *Pendolo mandibularum rictu*, etc. Rictus est non tantum os et orificium, sed labia, quae maxillas tegunt; ideo rictus *mandibularum*, labia vult intelligi. Pomponius Praestibula apud Nonium: *Quis hic est, quamobrem heic prostat rictum, et labia quum considero*. Lucillius, Satyr. lib. III, apud eundem. *Malas tollimus nos, atque utimur rictu*. Ovid., *Metamorph.* lib. XIV.

Aspiciam fluidos humano sanguine rictus.

Distinctio autem, quam facit Theodorus Gaza in Aristotele, inter mandibulas et maxillas improbat Julio Casario Scaligero in *Historiam Animal.*, lib. I, sect. 95. Hippocrates in prognosic. *Θανατώδες δὲ χεῖρα ἀπολούμενα, καὶ ψυχρὰ, καὶ ἐκλευκα γινόμενα: Lethale quoque labra resoluta, prudentia, frigida et exalbida*. Quandoque auctor affectatione peccat, cui accedente prava scriptura, fiat obscurus necesse est.

Ibidem (*Ibid.*). *Elisis in ore dentibus*, etc. Si scriptura mendo caret, vix credibile quatruiduano mortis decubitu dentes excidisse. Si legamus *interclusis dentibus*, aptius videri possit.

Ibidem (*Ibid.*). *De terrena labe confectus*, etc., de terrena illuvie, sordibus; ideo eleganter subnectit, *putris gleba marcesceret*.

Ibidem (*Ibid.*). *Nervorum traduces*, etc. Quia nervi inter se sunt conjugati, ac veluti per traduces uni alteri juncti, initio ducto a cerebro, vel medulla spinali, ut intra Hippocratem et Galenum decernitur, quorum opinionem video praeferrari Aristotelis, qui a

corde volebat, ipsa ἀπόψια contra ipsum stant.

Ibidem (*Ibid.*). *Cum corporis qualitate*, etc. Circumlocutio pro ipso corpore.

Ibidem (*Ibid.*). *Miserabili tabo infelix sepultura damnaret*. Arnobius, lib. IV, pari elegancia: *Atque in ultimam tabem diffluentium viscerum maceratione consumi*.

Ibidem (*Ibid.*). *Contractis membris*, etc. Quod dixerat Ovid. VI *Fastorum*, 495, de Isthmo,

Est spatium contracta brevi;

Noster de mortuo Lazaro dixit, quia mortua membra, succo amisso vegetabili, fiunt minora et contractiora.

Ibidem (*Ibid.*). *Inter jejunas et numerabiles costas*, etc. Extenuatas, carne detectas, et ideo eminentiores, quae apertius numerarentur.

Ibidem (*Ibid.*). *Fœtenti jam sentina*, etc. Corporis alveo.

Ibidem (*Ibid.*). *Per solum cadaveris*, etc. Respicit ad superiora, hoc est ipsi humo magis quam homini. Vult enim hominem humum, terram, solum, lutum.

Ibidem (*Ibid.*). *Heu! quando non poterat*, etc. Hoc est, mirumne fuerat? quomodo non poterat? Quando pro quomodo.

Ibidem (*Ibid.*). *Heu quando non poterat cadaver quatuor diebus et quatuor noctibus per totum oris, fellis et phlegmatis, flumina sentinarum corruptis artubus (sententia pulmonis spiramenta conflare?) etc.* Moschio Medicus apud Plutarchum *Symposiac.* tertio, capite postremo dicebat: *τὴν σπῆν, τῆς, καὶ ῥῶσιν σαρκὸς, εἰς ὕγρον φθορὰς μεταβαλλούσης; putrefactionem esse colliqutionem et fluxum quendam carnis corruptae et in humorem mutatae*, quod Plutarchus etiam ex se repetit in commentario, quem inscripsit, *Περὶ τοῦ πότερον ὕδωρ ἢ πῦρ χρησιμώτερον*, ideo recte dixit *flumina*. Sentinas autem, unde corruptorum humorum adversarum flumina derivantur. Sicut enim fellis vesicula attrahit choleram amaram, et eandem excludit, quae corruptioni magis obnoxia in vivente, quanto magis in mortuo: sic et phlegma, quod excrementum frigidum et humidum facilius corrumpitur in corrupto, nimirum ubi deest salillum illud animae Plautonium. De ore autem, quid dixit? An quia ex ejus faucibus exhalent odores tetri?

Ibidem (*Ibid.*). *Cum ipsa etiam rosa pudoris et venustatis fragranti folio*, etc. Rosae elogia habentur in Anacreonte et in Achille Tatii, quae invidiam cunctis floribus faciant. Sed nova florum in hoc saeculo reperta controversiam de priscorum sententia merito movere possunt.

Ibidem (*Ibid.*). *De rosario falce pollicis vellicata*, etc. Ipsam manum metaphoricè falcem pollicis vocavit: nam pollice et indice junctis vellitur. Martial., lib. X, Epigramm. 93:

Ut rosa delectat, metitur quae pollice primo.

Ibidem (*Ibid.*). *Marcenti morte tristis albescat*, etc. Non rosae tantum, sed quodcumque in speciem pulchrum est, facile evanescit. In Epigram. Platonis apud Laertium, de malo:

Σεφέει τὴν ἄρην ὡς ἀλιγοχρόνος.

Appuleius in Apologia vertit,

Quam pereat brevi tempore forma, vide.

Catullus carmine nuptiali, seu LXIII, aptissime atque elegantissime:

Ut flos in septis secretus nascitur hortis

Ignotus pecori, nullo contusus aratro,

Quem mulcent auræ, firmat sol, educat imber,

Multi illum pueri, multae optaverunt puellas;

Idem cum tenui carptus defloruit ungui

Nulli illum pueri, nullae optaverunt puellas.

Videre comparanti licebit apertam allusionem τῶν falce pollicis vellicata marcenti morte albescat τῶς:

Cum tenui carptus defloruit ungui.

Ibidem (*Ibid.*). *Ita ut colore floris careat*, in ms. additur: *Ita ut et colore floris careat, et odore*.

Ibidem (Ibid.). Aqua ipsa si de flumine rapta sit, A etc. Quomodo fiat, ipse Auctor dicit, quod limum contrahat: si quidem aqua, et aer media sunt elementa, et mistionem patiuntur, ut tradit Aristoteles lib. II de Generatione et Corruptione, cap. 3, versus finem: hujus putrefactionis rationem reddidit ille ipse Meteorol. lib. IV, cap. 1: quod in se majore major sit caliditas propria, atque frigiditas, quum ut potentia, quæ in circumfuso aere sunt, viviscant. Unde etiam fit, ut mare in partes quidem distractum celeriter putreat, sed integrum, et totum haud quaquam, et reliquæ aquæ pari modo.

Ibidem (Ibid.). Limum liquor abducit. Ms. obducit.

Ibidem (Ibid.). In ms. sic legitur: Nemo ergo mirari debet, si hominem, quem spiritus sapientiæ sale conditum redolenti aura servaverat, et ex cœlis suavitate anima vivacitate nectarea et balsami generositate melliflua corpus rexerat, ne faceret divortio recedentis spiritus lutea malis, pigra glebositas caduca, etc.

Ibidem (Ibid.). Et balsami generositate melliflua rexerat, ne fieret divortio recedentis spiritus lutea moles, etc. Rosa, inquit, avulsa a rosario torpescit: aqua a suo corpore sejuncta putrescit. Quid mirum si homo amisso spiritu foeteat? In quo demonstrando, ubi totus est, proculdubio credendus non scripsisse, ne fieret divortio recedentis, etc., ne destrueret adsumptum; sed pro ne scripsisse cum, aut quid simile, quod librario pro scriptura breviate facile fuit corrumpere: tum illa nectarea, et melliflua humilia nimis sunt, et forsitan aliud scripserat convenientius huic eleganti sermone.

Ibidem (Ibid.). Caduca linea defunctorum, etc. Hæc possent omitti, et credo ab alio inconsideranter intrusa, deturpant enim potius quam adornent orationem.

Ibidem (Ibid., col. 1413). Inde est, quod per distantiam rerum, etc. Quid si legatur per discordiam rerum? Non possunt enim distare, quæ in unum compacta sunt: de quorum resolutione infra elegantissime.

Ibidem (Ibid.). Qui corporis florum, etc. Verbum novum modo incorruptum.

Ibidem (Ibid.). Liventi gena, etc. Liventi facie lurorẽm præferente, lurida. Silius Italic. lib. XIII, vers. 559:

Has passim nigrum pandens mors lurida rictum.

Euripid. Elect. 319. Αἷμα δ' ἔτι πατρὸς κατὰ στήλας μέλαν σέσπεν, Sanguis vero patris adhuc in tectis ater putrescit. Virg., Æneid. lib. III, 622, Et sanguine rescitur atro, ut ex hoc loco, et Euripidis liqueat, Servii interpretationem non esse ibidem admittendam.

Ibidem (Ibid.). Et pro voce cadaveris nigri fellis teter mortui sætor hauritur, etc. Distinguo: Et pro voce cadaveris, nigri fellis teter sætor hauritur: abjecto verbo mortui, quod sensu, et constructione superfluit. Vult, quod sentitur ex cadavere esse tetrum odorem, vocem quam reddidit cadaver, esse factorem ex felle nigro, hoc est mortuo et corrupto.

Pag. 545 (Ibid.). Qui quatuor istis partibus loca dederat, etc. Id est, qui istis qualitatibus temperabat, at locum non dederat, sed in loco coercerat atque frenebat.

Ibid. (Ib.). Dominante flagro, etc. Præveniente ratione quam flagrum metaphorice dicit, quia motus moderari debet et coercere, ad instar aurigæ, uti vocavit Pythagor. in fine aurei Carminis, et Plato in Phædro. Aurigæ autem proprium est flagrum. Euripid. Rheseo 766: Πλήκτρα τ' ἐκ ἐπὶ ζυγοῖς ἵππων, etc. et scutica non jugis equorum applicata erant. Suidas: Κέντρα καὶ τὰ τῶν ἵππων πλήκτρα, Euripid. Iphig. in Aul. 220. Cæterum rationem θεῖον ἡγµόνα τοῦ βίου vocavit etiam Plutarchus in Carm. de Auditione divinum vitæ ductorem.

Ibidem (Ibid.). Hunc ergo Lazarum, cui liventi er-

rante connixu per cerulas venas membra tabuerant, etc. Hæc silere cogor, atque etiam a conjecturis abstinere: adeo cæcutio, ut nihil videam, et in ms. ista corruptissima sunt.

Ibidem (Ibid.). Immani objectus ex pondere lapsis perenni valva gravis libra detruserat, etc. Legi posse credo, immani obiectus pondere lapidis perenni valvæ gravis libra detruserat. Perennem valvam dixit, quod numquam ei esset reseranda: valvam maluit pro valvis: gravem autem libram, quam poetæ inexorabilem Parcæ, ἄρπυιον, ἐπὶ τὰ παρελθόντα πάντα ἄρπυιὰ ἔσσι, ut ait auctor libr. de Mundo, c. 7; Appuleius vertit: Atropos præteriti temporis fatum, quod ne Deus quidem faciet insectum: sed verba Græca non expressit, quæ sonant: Quoniam ea, quæ præterierunt verti et reparari nequeunt. Si lapsis, ut in vulgatis præmalimus, dicemus dictum atque pro lapidis, cui auctoritatem dant ex Ennio, lib. XV Amalium:

Occumbunt multi letho, ferroque lapique.

Ibidem (Ibid.). Lacrymarum ubertatibus ebriatæ, etc. Translatitè dictum, ut si cibo et potu essent abstinentes et sicca, lacrymarum ubertate udatæ essent, et madidæ.

Ibidem (Ibid.). Et hebræas voces, etc. Locutione, et sermone hebraico, qui illis naturalis et consuetus fuerat. In ms., et hebræas græcessando voces, quod non intelligo.

Ibidem (Ibid.). Mistas Salvatoris in laudibus expiabant, etc. Semper Zeno Hebræis infestus, nunquam non omittit eos vellicandi occasionem: ideo credi posset voluisse hebræas voces Christo alias exosas, expiatas ipsius laudibus. Quid si legas pro expiabant, complicabant, quod non fuerit ab auctoris genio alienum? Quamcumque autem ex his sententiam sequaris, consulo delectis præpositionem in, hoc modo: mistas Salvatoris laudibus; in ms. distinguitur: hebræas voces fractis in unum singultibus mistas Salvatoris in laudibus expiabant.

Pag. 316. (Ibid., col. 1414). Flevisse narratur, Ms. Flevisse narratur. Age, age, Pholami, servus Dei vivi, si aliquid prævalet, de lacrymis Domini vel pauca narrato. Flebat Deus mortalium lacrymis excitatus.

Ibidem (Ibid.). Diabolus per malitiam suam fecit invenire nocentes. Heu tenuis aura de cœlo, corpus, quod rexeras succiduis artibus deserebas, sed non te Pater: non Filius aliquando despexit: pro sua morte factus est Christus ipse mortalis. Harum ad lacrymas, etc. Illa omissa in edito sunt.

Ibidem (Ibid.). Sed quod sororum stetibus temperaret: quod infra dicit, stetit stetibus recontrabat, hoc est sono unisono. Arist., Quintil. libro I περὶ τῆς μουσικῆς: Ὁμόφωνοι φθόγγοι, οἱ τινες δῶνον μὲν ἄλλοιαν φωνῆς, τᾶσιν δὲ ἴσην ἐπέχουσι: Unisoni soni sunt, qui potestatem quidem vocis aliam, tensionem vero æqualem obtinent. Illud autem recontrabat, qualemque sit, potius reformarem in econtrabat, factum ex econtra.

Ibidem (Ibid., col. 1415). Et ad documenta virtutum ipse, etc. Distinguo, et ad documenta virtutum, ipse, qui fuerat. Ut discerent Christi virtutem. Aliter hic locus legitur in ms.: Et ad documenta virtutum ipse se mortuus, et adhuc pedibus vincius, ut Christus jusserat, suis manibus resolvebat. Quæ rogo vos, etc.

Pag. 317 (Ib.). Acies dirigitur in parentes, etc. Parentes, et propinquos conjunxit Cicero VII, in Verrem. Olim parentes pater, mater, et qui parentum loco. Caius in L. appellat, de verborum significatione: mox posteriori ætate dicti omnes qui aliquo modo conjuncti essent. Julius Capitolin. Gordiano III, cap. 23: Ducit uxorem filiam Mithrei, quem causa eloquentiæ dignum parentem suam putavit. Flavius Vopiscus Aureliano, cap. 31: Achilles cuidam parenti Zenobiæ parentes imperium. Idem Tacito cap. 10:

Cornelium Tacitum, quod parentem suum diceret. A Acies dirigitur in parentes, hoc est in Mariam et Martham ejus sorores, ut cum Casaubono sentio ad Capitolini Marcum.

IN TRACT. DE MARTYRIO ISAÏÆ PROPHETÆ, IN APPENDICEM REJECTUM.

Ibidem (*Ibid.*). Isaïæ martyrium certum est in Sacra scriptura non reperiri, sed ex apocrypho disseminatum apud plures memoratur. Sintque pro omnibus Justinus martyr, in Dialogo cum Triphone 349; Tertullianus, Scorpiac. cap. 8; et Origenes tum Comment. in Matth. 225, tum in responsione ad Africanum 232. Illud verum an falsum fuerit, non disquirio. Apud Hebræos pro certo haberi refert Huctius ad priorem Origenis locum.

Ibidem (*Ibid.*, col. 1415). *Isaïas cum Christum prædiceret, vel cum futuræ damnationis elogium, etc.* Ambigit causam, neque apud alios certa. Quidam apud Origenem homil. i in Isaïam credere sectum, quasi legem prævaricantem.

Pag. 318 (*Ib.*). *Duabus eum violento supplicio quasi offulis bifidavit, etc.* Offa abseymen carnis globi forma, ideo dicitur Martiali curva, lib. ult., Epigram. 221, penita tunc dicta, cum caudæ juncta esset; ducta enim antiquitus penis. Videndus Festus in *Penis*, et in *penita offa*, Arnobius, lib. vii, 250: *Offa autem penita est, cum particula visceris cauda pecoris amputata.* Isidorus, Origin. lib. xx, cap. 2. Nescio unde habuerit offam esse propriè frustum dentium. An maxilla tunc ex quadam similitudine sequiori illo sæculo offa, et offula dicta? Noster pro avulsa parte a corpore, et abseymine quantumcumque carnis usurpavit.

Ibidem (*Ibid.*). *Aut ipsa lamina insontis viri per jugerum fideiculae sævientis per costas stridente ictu sulcaret, etc.* Accedo Octavii Ferrarii τοῦ μακαρίτου opinionem, qui in Electis, lib. priori cap. 6, fideiculas docet fuisse nervos aive funiculos, quibus religabant arctissime martyris aut cruciarii membra, ut intumescens pars sævius laceraretur; hinc metaphora *jugerum, et sulcaret*. Ungulis enim proscindebant membra, et dum percurrerent costas, collisione ossium stridorem referrebant. Cæterum scripturam corruptam clamat per-versa syntaxis.

Ibidem (*Ibid.*). *Sed in tanto cœlestis palestræ miraculo nullus (ut arbitror) spectaculo resultanti, ita videre eum poterit, qui gesta numerare pertentet, etc.* Corrupta esse ista sentio, atque forte sic reformanda. *Sed in tanto cœlestis palestræ miraculo, nullus, ut arbitror, spectaculo resistente ita videre, etc.* Spectaculorum alia grata sunt, quibus visum libenter accommodamus, alia ingrata et inhumana, quæ vel cogitatione abhorremus, et a quibus oculis abstinemus, cujus modi in Ædipo Tyranno Sophoclis 1305.

οὐκ οὐδὲν ἐπιθυμῶν ἰσχυροῦται.

Quod vel hostem ad misericordiam commovere queat; nam, quod alicubi ait Polybius, 721: οὐδὲς τοῖς παρὰ φύσιν ἐγγρηνοῖζων εὐδοκεῖ, Nemini rebus contra naturam immorari est gratum. Spectaculum igitur resistere dicitur, quod repellat spectatorem, uti factum, quamvis alia causa, in Eumenidum Æschili tragœdia, quarum in scenam ingrediente choro, τοσοῦτον ἐπληξῆαι τὸν δῆμον, ὥστε τὰ μὲν νῆπια ἐκψύξαι, τὰ δὲ ἔμβρονα ἐξαεθλωθῆναι, ita percussum terrore populum, ut infanti deliquium, gravidæ abortum paterentur, narrat ejus vitæ auctor.

Ibidem (*Ibid.*). *Ita videre eum poterit, etc.; ms. ita videre se poterit.*

Ibidem (*Ibid.*). *Veteris disciplinæ novam de passionibus celebritatem advertite, etc.* Ex veteri dignitate, quantæ sit Christianæ dignitas passionis ob martyrium Christi. Tertull. Scorpiac., cap. 8, de his qui ante Christum. *Statim ut coli Deus cœpit, invidiam religio sortita est, qui Deo placuerat occiditur.* Mox de Christianis: *Uti que spiritus Dei agebantur, ab ipso in martyria dirigebantur; demum concludit: Talia a*

primordio, et præcepta, et exempla debitorum martyrii fidem ostendunt.

Ibidem (*Ibid.*, col. 1416). *Cum in capite hoc est collectæ sensualitatis umbilico, etc.* Caput umbilicum vocat, hoc est centrum omnis sensualitatis; nam in capite omnis motus, sensusque principium sumit, quod subjecta membra parendo exsequuntur. Siculi enim cor officina spirituum vitalium, ita spiritus animales in cerebro resident, ubi quoque omnium sensuum locus est. Plin. lib. ii, cap. 37: *Hanc habent sensus arcem, huc venarum omnis a corde vis tendit, hic desinit, hic culmen altissimum, hic mentis est regionem.*

Ibidem (*Ibid.*). *Et stridore reciproco sulcos dentium duceret, labebatur, etc.* Colliduntur inter se hæc membra, et absonum quid reddunt, nesciam Auctoris, an librariorum culpa. Jam a dentium stridore peracto, pergit incipere de capillorum messe, et capitis cute detrita, quod præposterum est.

Ibidem (*Ibid.*). *Hebræas capitis litteras testum verticis mersit, etc.* Aliud fuisse munus Pontificum, aliud munus Prophetarum notius est quam ut dicere debeat. Pontifices inter habitus sacerdotalis ornamenta habuisse etiam in capite, ἐπι τῆς μέρας, nomen Dei in lamina aurea inscriptum, notum ex Exodi cap. xxviii, a num. 36. Sed illud neque in Pontifice perpetuum, neque in cute, neque Prophetæ commune. Quid ergo sibi velint Zenonis ista (*Potamii non Zenonis, ut ex Admonitione nostra liquet*), satius est fateri me non intelligere, quam aliena comminisci quæ ut non illustrent, obscurant potius obscurissimam periodum.

Ibidem (*Ibid.*). *Concinamenti nisu sector sollicitus defixisset, etc.* Ut medium spinæ teneret, neque serra hinc inde prævaricaretur, quod facile in tantum ossium articulatione aliqua sollicita cura adhibenda fuerat, quam *concinamenti nisu* vocat suo more. In ms. *Nissus est*, quod est nixu.

Ibidem (*Ibid.*). *Fonsis fluenta purpurci laxatis venarum lupsibus, etc., propalatis, et apertis ductibus sanguis decideret, non jam guttis, quæ digito possent abstergi, sed irruptione et inundatione, qua totum corpus obrueret.* Corrigenda porro interpunctio est; neque enim duo puncta locum habent post *imber infudit*, sed illorum loco reponenda commatis nota sic, *infudit, ut tecta gurgite.*

Ibidem (*Ibid.*). *Ne venas vermiculatum pollice profanus, etc., in ms. profanatus.*

Ibidem (*Ibid.*). *Non tremere, neque miraretur, quale esset illud, unde victus erubescere cogeret, etc.* Forsan legendum non *tremere*, neque *miraretur*, qualemque illud esset; unde *victus erubescere cogeret*: hoc est non objectabat facinus, neque objugabat auctorem cædis suæ; quid enim objugaret, si res ipsa ad pudorem cogere debuit, aut tam indigna, tamque atrocia in Prophetam immerito peregisset? *Victum* vocat, qui cædem Prophetæ machinatus, cum videret eum imperterritum atque morti proximum mortis contemptiorem. Euseb., *Histor. Eccles.*, lib. v, cap. 1: *Τὸ γὰρ νεκρῆσθαι αὐτοῦς οὐκ ἰδυσάπει, διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἀνθρώπινον ἐπιλογισμὸν. Neque enim ex eo quod a martyribus victi fuissent, pudore frenabantur, quippe humana ratione essent destituti.* Anguntur enim, dum obtinere non possunt, quod conando enituntur, et idcirco victi. Tat. *Achill.* lib. vi, 407: *Ἀγῶνα θεάσασθε κωνὸν πρὸς πάσας τὰς βασάνους ἀγωνίζεται μία γυνή, καὶ πάντα νικά. Videte novum certamen: omnibus supplicii resistit una mulier, cunctaque vincet, id est perstabit in proposito, neque amovebitur quantumcumque detrita, et lacinata vestris tormentis.*

Ibidem (*Ibid.*). *Ut tecta gurgite, etc. Ms., Ut tecta gurgite sanguinis venarum pictura non tremere, et quale esset illud, unde victus erubescere miraretur.*

Ibidem (*Ibid.*). *Patuerunt quippe interiorum viscum, etc.* Huc usque in isto sermone per ambages ivimus, et conjecturas forsan alienas ab Auctoris mente affinximus, cum aliter non potuerimus in tam per-

plexo tamque confuso labyrintho: tamen, cum utcumque hoc progressi fuerimus, paulisper interim subsidere decrevimus, nam aliquibus sine fructu immorari neque laudis est, neque operæ pretium. Primum nescire fatendum est, de quo *castidico* juvene loquatur, quom Isaias jam senex octogenarius et ultra, tantum enim vixisse dicitur, juvenis nomen non meretur. *Laqueata commercia* intelligamus licet de intestinis, quæ flexuosique gyris, anfractibusque ἐπαναδιπλούνται replicantur, ut ait Aristoteles, quid ad cætera? Quis sonus buccinæ ferientis, neque enim subsidium ab actis passionis hujus? Pro Belial certum est intelligere Manassem filium Ezechiæ, sub quo, ut ait D. Hieronymus, Isaias sectus in duas partes occubuit. At dum eum dicit prodigum genealogiæ, manemus in incerto, voluerit ne despexisse sobolem, et successorem, quod falsum redarguitur ex Matthæi cap. 1, Μακάσσης ἐγέννησεν τὸν Ἀμών, aut quid aliud, quod nedum concipere possum.

Pag. 319 (Ib.). *Vir cruentus, et prodigus genealogiæ.* Adhuc animus gestit in istis tentare. De prodigalitate neque in sacris litteris, neque in Josepho quidquam Manassi imputatur. Iaque hæc scriptura suspecta est, neque enim credibile, Zenonem rerum cognitione instructum, atque sacra Lectione imbutum adscribere illi voluisse immeritam culpam. Ideo censerem legendum potius *crucoris prodigus*, pro *cruentus et prodigus*. Suffragatur Josephus, qui ἀρχαιολογ, lib. x, cap. 4, sub hoc ait: Τῷ αἵματι ῥίπται τὰ Ἰεροσόλυμα. Præterea cur prodigum genealogiæ dixerit rationibus jam dictis non video. Igitur, scripturam non recte procedere dicemus, et, si res mei sit arbitrii, scribendum ducerem ἀρετῆ τοῦ genealogiæ, *genethliaci*. Convenit nimirum genethliaci titulus illis, quos Manassi subunctos attribuit recte, ex lib. iv Regum, cap. xxi, num. 6. Genethliacos dicit Agellius, lib. xiv, initio, qui de motu deque positu stellarum dicere posse, quæ futura sunt, profitentur; at pressius et proprius Manilius, lib. 1, fol. 2, a vers. 30:

Primum per artem
Sideribus videre vagis pendentiæ fata,
Nascendi quæ cuique dies, quæ vita fuisset,
In quas fortunæ leges quæque hora valeret.

Qui Genesim et horam nativitatibus alicujus inquirunt, ut illi de vitæ successu prædicationes suas accommodent.

Ibidem (Ibid.). *Mathematicus Catabolicorum, fatidicorum et pytonicorum antistes*, etc. Pro fatidicorum legi in ms. *phitidicorum*, monstrum lectionis. Mathematicus propria significatione est, qui disciplinas scit, et qui in illis versatus cum laude et gloria nominis sui videtur, quod voluerit consecutus, ut ait Cicero circa principium lib. 1 de Oratore. Sed abusus aliud voluit, nam quos gentilitio vocabulo Chaldæos dicere oportebat, mathematici dici cœpti; Agell. lib. 1, cap. 9, hi nimirum, qui stellarum potestati hominum fata subijciunt. Sextus Empiricus, lib. v: Γενεαλογίαν σεμνοτέρους κοσμοῦντες ὀνόμασιν οἱ Χαλδαῖοι. μαθηματικοῖς, καὶ ἀστρολόγοις σφᾶς αὐτοὺς ἀναγορεύουσι: Genealogiam Chaldæi magnificis ornantes nominibus, se ipsos mathematicos appellant, et astrologos: idcirco magi, incantatores, mathematici, astrologi eodem reputantur in canone 36 synodi Laodicenæ.

Ibidem (Ibid.). *Catabolicorum, fatidicorum et pytonicorum antistes*. Tertullianus, de Anima, cap. 28, in fine: Scimus etiam magiæ licere explorandis occultis per catabolicos, et paredros, et pytonicos spiritus. Catabolici verbum, de quo prins dubitabamus, certum habemus ex loco Tertulliani citato; sed ejus interpretationem ad gustum nostrum non habemus; nam quam habet Turnebus in Adversariis, prorsus non placet, licet videatur approbata ab Leone Allatio in suo de Engastrin, cap. 4, quem vide, et in eo de Pytonicis.

Ibidem (Ibid.). *Intra loricam sacri pectoris fidei comitum, prædicationis*, etc. Videtur ex his dissectus

A Isaias, quasi ab ejus exitis futura perquirerent, quod contradicit causis, quas tetigit initio sermonis. Frustra fuerit, si moneam *sacrum pectus* heic haberi pro corde in animo residenti, *loricam* autem pro ossibus, quæ præcordiis et vitalibus natura circumdedit.

Ibidem (Ibid.). *Prædicationis politicæ litterarum curiam requirebat*, etc. Lego *litterariam curiam*, quasi sperarent in ejus præcordiis videre inscriptum, quod aut prædicasset, aut quod prædicaturus fuisset. Curia etenim templum mentis atque consilii, ut vocat Cicero pro Milone.

Ibidem (Ibid.). *Et quale esset illud*, etc. Lego *et tale esset illud*.

Ibidem (Ibid.). *Erubescere cogetur*. Ms. *mira-retur*.

Ibidem (Ibid.). *Dentibus alienis*, etc., serræ.

Ibidem (Ibid.). *Resupinatos sectores et pendulos*, etc., Debuerant enim curvi stare, et depressi, ut serram ducerent, reducerentque in partibus imis.

Ibidem (Ibid.). *Qui figuras gentium cum suo persecutore damnarunt*, etc. Justinus Martyr Dialogo in Triphon: Si intellexissent magistri vestri eos, credite, fuisse, dispuncturos, quæ de cæde Isaïæ scripta erant, quem serra liqnea dissecuistis, quod ipsum et sacramentum est, Christum bifariam genus vestrum concisurum, atque alios quidem dignos, atque in se credentes una cum sanctis Patriarchis et Prophetis regno æterno dignaturum; alios autem infideles cum gentibus ad condemnationem.

IN INTERPRETATIONEM PS. CXXVI, IN APPENDICEM REJECTAM.

Pag. 322 (Tom. ix Patrologiæ nostræ, col. 692). Contra morem Zenonis est de historiis esse sollicitum, et inquirere superstitiose in tempora; quibus facta successerint, quæ in sacris Libris præfigurata leguntur, cum semper præcipue tendere nisus sit, ut populum duceret, quo Archipastore Christo ipse doctrinam Christianam animis fidelium intimaret, ne quid a se requirendum superesset in muneris injuncti exercitio. Utitur item in hoc digressionibus longis, præter quod solet, et in sola prophetiæ applicatione tendit in externam quamdam disquisitionem, quæ nihil spiritui, tota inani curiositati conferat: alioquin solitus acuto sermone auditorum animos pertentare, διδασκαλικός esse potius quam ἐξηγητικός, tum etiam ἐξηγητικός ipsa enthusiastica est, incohærens; exempli gratia quæ longa παρακλῆσις de domo Dei? cum potius in id satagere debuisset, ut cuilibet domus generi tum spiritali, tum corporeæ, tum animatæ, tum inanimatæ: exigeretur, divinus favor, pro prophetæ instituto, qui quidem etsi forsitan præfixerit sibi de Templo Hierosolymis, ἀπλῶς cum fructu majore ad quamcumque domum, et Civitatem, sed ad humanum quemcumque conatum in quo, nisi adjuvante Domino, nil homo profecturus sit, trahi poterat. Neque satis constat Christianum virtutibus et doctrinis Dei plenum, tamquam domum istis fundamentis ædificatam per Dominum, non debere sua sollicitudine custodiri, cum Christus præcipiat et suis electis Apostolis vigilandum et orandum, ne tentatio eos seduceret; et D. Paulus, ad Romanos cap. xi, num. 22, dicat: Vide ergo bonitatem et severitatem Dei: in eos quidem qui ceciderunt severitatem. in te autem bonitatem, si perinanseris in bonitate; alioquin, et tu excideris. Ergo conatus ex nostra parte esse debet, ut fulciamus quod Deus commodavit nobis. Humanæ siquidem naturæ imbecillitas maxima, sed gratia divina resistenti tentationibus adest, ut docet idem Apostolus ad Corinth. n, cap. xn, num. 8. Mitto reliqua, nam cum ad verbum reperiantur in Hilario Pictaviensi, credo fuerit justitiæ opus illi relinqui, neque Zenonis conscientiam alieno labore onerare. Hilarii autem esse arguit, quod cum is dicitur Origenem in Psalmos exscripsisse, si recte perpendere, Origenem

nus prorsus hic sit interpretandi modus, ut ex comparatione eorum liquet, quæ in Sacra Scripta commentariorum supersunt illius.

IN INTERPRETATIONEM PSAL. CXXVII, IN APPENDICEM REJECTAM.

Pag. 330 (Tom. ix nostræ edit. col. 703). Sermo de Psalmo CXXVII, legitur iisdem verbis in Hilarii Pictaviensis operum Syntagmate: sed sicuti superiorem illi reddere non dubitavimus, hoc Nostrum fraudare prorsus ausi non sumus. Zenonianum enim quid sapit, et elegantem illam majestatem, qua inter PP. Latinos præcelluisse acutissimi viri iudicii Isaacus Casaubonus censuit. Tum coheret sibi auctor in isto, ut vagatur in illo, quo dissimilis ingenii partum facillime noscas. Sed in tractatu de Timore (nunc tract. viii, lib. i) easdem sententias, easdem verborum laciniæ, eosdem mentis conceptus reperias, strictius quidem et pressius, ut illum prius, hunc posterius composuisse, et utrosque ejusdem ingenii factura cognoscas (Vide Dissertationem nostram 4, cap. 1, § 2, et adnotationes in tract. 8, lib. 1).

Ibidem (Ibid.). Numquam eum solitarium relinquere, etc. Timor Domini est obedientia præceptorum, qui et sanctus dicitur Psal. xviii, versic. 10. Hic dum fide excitatur, præceptis docetur, pietate imbitur, voluntate obfirmatur, sapientiam parit. Cum igitur hac virtutum societate nascatur, non poterit solitarii dici.

Ibidem (Ibid. col. 704). Quod per Salomonem in Proverbiis dictum est, etc., cap. 2, num. 3, quæ Schol. Septuagint. interpret. Hilario adscribitur, quorum tamen auctoritate non moveor. Certe sermo hic cum sermone de Timore sic consonat, ut sententiæ quidem in hoc Zenonis sint, dictio et compositio nec abludat, ut dubitare vix restet.

Pag. 331 (Ib.). Metuentis id perpeti, quod sibi nolit accidere, etc. Intra de Timore metuis autem, quod tibi nolis accidere. Aristotel. de Morib. lib. iii, cap. 9: φοβούμεθα δὲ διπλοῦν τὰ φοβερὰ ταῦτα δὲ ἴσθι, ὡς ἄπλωσ ἐπιτείν, κακὰ. Timemus et omnia quæ extereant, quæ uno verbo mala sunt. Totum autem locum ex ms. lege: Sed quantum ad communem humane imbecillitatis trepidationem metuentis est id perpeti, quod sibi nolit accidere. Existit, et commovetur in nobis de reatus, etc.

Ibidem (Ibid.). Hic ergo timor non docetur, etc. Intra de Timore (nunc tract. viii, lib. 1): Timor Dei et discitur, et docetur, quia non in trepidatione, sed in doctrinæ ratione consistit; sicuti scriptum est: Venite, filii, audite me: timorem Dei docebo vos. Sequitur: Sed ex naturæ infirmitate occurrit; ms. legit, sed ex natura infirmitatis.

Ibidem (Ibid. col. 705). Cæterum si quis timeat, neque parcat: lege ex ms. neque pareat.

Pag. 332 (Ib.). Multæ sunt autem viæ Domini, etc. Origenes, in Joannem t. ix, per plures esse vias docet ad tollendum peccatum, quarum aliæ vulgo sint manifestæ, aliæ vero solis iis innotescant, qui divina sapientia illuminati eas cognoscere possint. Inter has recenset flagella, spiritus malos, morbos difficillimos, atque infirmitates laboriosissimas; verbo est illa crux, quam tolli jubet Christus ei qui velit venire post se, ut ait Clemens Alexandrinus Stromate vii, non necessitate, metu, vel spe, sed ex libero animi instituto, quam viam regiam dicit, et quam ingreditur regale genus: Ἀπὸ τῆς ὁδοῦ λέγεται βασιλική, ἢ τὸ βασιλικὸν ὁδεύει γένος.

Ibidem (Ibid.). Docens nos omnes. Melius distinguit ms. docens nos, omnes, qui in Christum crediderint, unum esse, etc.

Ibidem (Ibid., col. 706). Labores fructuum manducandos, etc.; in Græco: Τὸς πόνοὺς τῶν καρπῶν σου φάγισαι; Schol. Græca adnotant: καρπὸν οὐ τὴν ἐπικαρπίαν ἐκάλεσαν, ἀλλὰ τὸ μόνιον τῶν χειρῶν. Symmachus apud Theodorum κόπον χειρῶν σου ἰσθίω, laborem manuum tuarum manducans, quibus

A adnectit, ὅς ἐστι δῆλον, ὅτι καὶ οἱ ἐβδομήκοντα καρπῶν οὐ τὴν ἐπικαρπίαν ἐκάλεσαν, ἀλλὰ τὸ μόνιον τῶν χειρῶν, Ut planum sit etiam septuaginta interpretes carpos non fructuum perceptionem vocasse, sed manuum partem. Sed scriptor noster etiam ex difficili psalmi interpretatione acumen ingenii sui exserit. Fructus est merces laboris, non labor merces fructuum. At quod operamur in Deum, spiritale est, ut manducare labores fructuum sit præmium consequi ex fructu bonitatis, castitatis, misericordiæ, patientiæ, tranquillitatis, qui sunt fructus per quos in hac corporali vita anima nostra alenda sit, ut æternis bonis perfruarur.

Pag. 333 (Ibid., col. 707). Ut ex misericordia Dei pacifica, et utilis, etc., deest verbum quod regat; restitue ex ms.: Ut ex misericordia Dei suppetat pacifica, et utilis, etc.

Ibid. (Ib.) Sed si hæc perfecta bona fuissent, non tamen cælestia bona sunt, etc. In Psalmo CXXVI, num. 3, filii dicuntur hæreditas Domini: sed hæc hæreditas non semper jucunda, neque grata, cum neque perpetuum, immo rarum ut filii sint parentibus gaudio. Exstat proverbialis locutio Ἀνδρῶν ἠρώων τέκνα πατρῶα: cui consonat Euripides Oenonias apud Stob. Tit. 76, κακοὶ γεῶτες, ἐχθίστη νόσος: Malis moribus nati inimicissima pestis. Cæterum neque perfecta bona vocavit filios, ducto exemplo ex Abraham, qui sine prole usque ad decrepitam senectam mansit, quamvis Deo acceptus et gratus esset, et ex filiis Isaac, qui fraterno dissidio paternos affectus exagitarunt, quamvis et ipse favore divino frueretur: neque cælestia bona dici patitur, cum negata Sanctis, peccatoribus usitata, non speranda virginibus, quarum conditio nuptiarum beatorum prædicatur.

Ibid. (Ib.) Cui uxor diu sterilis bis arrepta est, etc. Semel in Ægypto, Genesis cap. xii, rursus in Gerara Palæstinae ab Abimelecho, Genesis cap. xx.

Ibid. (Ib.) Et riventis funus parricidali fratrum mendacio plangens. Intelligit de Josepho, quem venditum a fratribus, ut mortuum luit, Genesis cap. xxxvii.

Pag. 335 (Ibid., col. 709). Domini autem non ambigitur, hoc animæ nostræ esse domicilium, etc. Justinus Martyr Dialogo cum Tryphone. Τὸ μυστήριον οὐν τοῦ προβατοῦ ὃ τὸ πάσχα θύειν ἐπέλλεται ὁ Θεός, τύπος ἦν τοῦ Χριστοῦ, οὐ τῷ αἵματι κατὰ τὸν λόγον τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως, χρίονται τοὺς οἴκους ἑαυτῶν, τουτέστι ἑαυτοῦς, οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτὸν: Mystrium; arcumque agni, quem Pascha immolare Deus mandavit, typus et figura erat Christi, cujus sanguinem juxta rationem nostræ in illum fidei, ades suas, hoc est se ipsos, adspergunt in eum credentes.

Ibid. (Ib.) Nisi in operum bonorum ministerio versentur, etc.: illud bonorum abest a ms.

Ibid. (Ib.) Optimum quasi laborum, Ms. opimorum.

Ibid. (Ib.) In hac terra nostri corporis plantatur: Ms. plantantur, et rectum, puto.

Pag. 336 (Ibid.). Assistentes; et quia, etc. lectio ms. est, tamquam plantatæ olivæ in mensæ nostræ circuitu assistentes, quia hæc timentium beatitudo est. Propheta subjicit. Ecce sic benedicetur, etc.

Ibidem (Ibid., col. 710.) De Hierusalem, et Sion in superioribus Psalmis frequenter, sumus locuti, etc. Hinc argues in alios Psalmos sermones edidisse, eosque periisse. Alii dicunt pro Hilario argumentum, quasi qui cum in superioribus Psalmis scriperit, atque in illis quædam de Jerusalem et Sion legere sit; hinc concludendum sit, Hilario et hunc esse adscribendum. Sed materia de Sion et Jerusalem cunctis potuit esse communis, quod passim videmus. Zenonem sæculis ante Hilarium fuisse constat. Cum igitur plurima, et præcipua in hoc sermone reperiantur e sermone de Timore desumpta, qui inscribitur nostro Auctori, aut et ille ab eo fuerit abdicandus, aut sicut ille adserendus Zenoni est, et hic quoque, aut dicendus Hilarius suffragari a Zenone. In tanta ambiguitate cum Origene concludo de epistola Pauli ad Hebræos. Εἰ τις ἔχει ταῦτον τὸν λόγον ὡς ἑήνωνος αὐτοῦ;

εὐδοκίμειται καὶ ἐπὶ τούτῳ. οὐ γὰρ εἰκὴ οἱ ἀρχαῖοι ἄνδρες ἄς Ἐθνηγῶς αὐτὸν παραδιδῶκασι. Τίς δὲ ὁ γράψας τὸν λόγον, τὸ μὲν ἀληθές Θεός οἶδεν.

IN INTERPRETATIONEM PSAL. CXXVIII, IN APPENDICEM REJECTAM.

Pag. 337. (*Ibid.*, col. 711). *Non otiosa virtus religiosi viri est, neque quietam exigit vitam, etc.* Male corrigere tentant, non otiosa aetas. Ut plurimum erroneæ sunt marginales notæ in editione Veronensi, et qua corrigere tentant, strenuissime depravant: legendum autem esse virtus, indicio est, quod paulo infra dicat, sed ea sæpe eliam ab ipsis initiis ætatis infesta sunt, quæ si prius dixisset, non fuisset de ætate repetiturus. Confirmatur infra adhuc ex illis. Certamen tamen non sufficit ad coronam, etc. Quasi virtute constante, permanente et continua hic agon sit peragendus, quod virtutis est non ætatis. Hostis enim noster, quanto magis nos sibi rebellare conspiciat, tanto amplius expugnare contendit: eos enim pulsare negligit, quos quieto jure se possidere sentit, ut usurpem verba et sententiam Gregorii Magni, homil. 2.

Pag. 338 (*Ibid.*, col. 712). *Per direptionem substantiæ ejus primum deserviturus, etc.* Lego deserviturus. *Ibid.* (*Ib.*) *Et non sibi efficit, quisquis aliquid per turbulentæ voluntatis impetum gerit, etc.* Nova forma dicendi non sibi efficit, pro non a se efficit. Quod ad Zenonis sensum consimiliter Aristoteles, de Moribus lib. II, cap. 4: Οὐ λέγόμεθα, inquit, κατὰ τὰ πάθη σπουδαῖοι ἢ φαῦλοι, non dicimur ex perturbationibus aut boni, aut mali, sicuti dicimur ex habitu virtutum, aut vitiorum, quoniam κατὰ τὰ πάθη κινεῖσθαι, κατὰ τὰς ἀρετὰς, καὶ τὰς κακίας οὐ κινεῖσθαι, ἀλλὰ διακείσθαι λεγόμεθα, perturbationibus moveri, virtutibus aut vitiiis non moveri dicimur, sed disponi.

Ibid. (*Ib.*) *Aut in corporis voluptates atendas adhortationis sollicitamur instinctu, etc.* Clemens Alexand., Pædagog. lib. III, cap. 7, voluptatem contra ponit honesto; quippe si liceat omnibus vesci, ex omnibus bibere, et in coitu vagari pro libitu, nascetur nefarium divitiarum studium, et præceptorum divinatorum contemptus: quo excludemur hæreditate regni Dei, quod ut obtineat hostis ille noster, voluptatum incensivum, quod inter omnia est vehementissimum, præbet.

Ibid. (*Ib.*) *Sed potius in his detestandi officii intercessio fæda miseranda est, quod sint vasa diaboli, etc.* Titus apud Philostratum de vita Apollonii, lib. VI, cap. 14, ob devictos Judæos captasque Hierosolymas coronas ablatas recusavit, quod non ipse talia se patratum diceret, sed Θεῶ ὄργην, φίναντι χεῖρας accommodasse. Eadem forma Clemens Alexand. Stromat. lib. VII, vocat diabolum in peccatis nostris σήμερον potius quam ἕνεργον, quod quid sit in postremo totius operis Stromatum Commentario declarat inquiring, τὸ σήμερον ὑπηρεσίαν σημαίνει, καὶ τὴν σὺν ἐτέρῳ λειτουργίαν; ut sit ministerium et cooperatio cum alio; hujusmodi serialis minister vocatur in L. VI De Custod. reorum in Cod. Theod. lib. IX, tit. 5.

Pag. 339 (*Ibid.*, col. 715). *Sæpe impugnaverunt me a juventute mea, etc.* Aliiter legitur in ms.: Sæpe impugnaverunt me a juventute mea, dicat nunc Israel: Quid dicere debeat? tum deinde tamquam doctus, et exemplo prophetice confessionis imbutus, Israel ipse jam loquitur.

Ibid. (*Ib.*) *Quia iterari necesse est, quod et diu geritur, et nunquam obinetur, etc.* Appius Claudius apud Titum Livium, lib. V, cap. 6: Ad disciplinam militiæ plurimum intererat insuescere militem nostrum, si res lentior sit, pati lædium, et quamvis seræ spei exitum exspectare, et si non sit ætate perfectum bellum, hunc operiri. Hujusmodi adversarium nostrum delineat Augustinus, de Sing. Cleric. : Tamdiu diabolus sopitum ignem sine ullis flammis occultat, donec duas faculas jungens simul ambas accendat; et tamdiu cessat sævitiæ suæ tela supponere, donec sicut peritus venator, quod occurrus est, laquei vinculis alliget.

Ibid. (*Ib.*). *Ethinc sit impugnationis nostræ assiduitas quia non sit impugnantium præpotens fortitudo, etc.* Quod enim assidue impugnet in causa est, quod non expugnet, et hinc debilitas ejus arguitur.

Ibid. (*Ib.*). *Mos autem est eorum, qui nequaquam longis atque assiduis præliis prævalent, ut victorem exercitum et firmis agminibus incidentem a tergo adeant, etc.* Veget. lib. III, cap. 9: Si adversarium intelligit potiore, certamen publicum videt: nam pauciores numero, et inferiores viribus superventus, et insidias facientes sub bonis ducibus reportaverunt sæpe victoriam.

Ibid. (*Ib.*). *Ita et peccatores tentatos in cassum fideles viros, etc.*, Ms. tentant, et rectum est; respicit ad ea, quæ dixit supra: In omni igitur quam perpelimur injuria, alterius opus, alterius instinctus est.

Ibid. (*Ib.*). *Fabricabant: indefiniti enim temporis significatio est, etc.* Fallitur. Non indefiniti, sed imperfecti temporis significationem habet, aliud est χρόνος ἀοριστος: aliud χρόνος παρατακτικός. Hesychius παρατακτικός, ἐκτεταμένος, quasi extensivum in rem non perfectam. Ita Apellem et Policletum operibus suis inscripsisse faciebat, testis est Plinius in præfatione naturalis historiae, tamquam inchoata semper arte et imperfecta, contra judiciorum varietates supereset artifici regressus ad veniam veluti emendaturus quidquid desideraretur. Diomedes, lib. I, cap. 4: Præteritum imperfectum, id est præteritum, non tamen perfectum: cum quasi præteritum tempus affirmamus, utloquin cæpimus, nec perfectimus, unde nonnulli inchoativum tempus appellaverunt.

Pag. 340 (*Ibid.*, col. 714). *Et tamquam funem longum implexa ea semper extendere, etc.* Ms. Et tamquam funis modo in longum implexæ semper extendere, etc., fol. 441.

Ibid. (*Ib.*). *Moyses ad Dominum arcuit, etc.* ms. arguit. Pag. 341 (*Ibid.*, col. 715). *Humilitatis nostræ corpore in gloriam corporis sui conformando. Corrige ex ms. humanitatis.*

Ibid. (*Ib.*). *Est enim speciale adversus fideles infidelium omnium odium, etc.* Sic et Tertullianus Apologet. cap. 4, exprobrat gentilibus, quod solo odio nulla culpa convictos damnarent Christianos; nam odium ex præconceptione opinionis adversus genera contingere adserit Aristoteles Rhetoric. lib. II, cap. 4.

Ibid. (*Ibid.*). *Ad terrena sua, et originalia revertentes, etc.* Prudentius de Exsequiis defunctorum:

Si terrea forte voluntas
Luteum sapit, et grave captat,
Animus quoque pondere victus
Sequitur sua membra deorsum.

Ibid. (*Ib.*). *Pudorem iniquitatis suæ judicii tempore sentientes, in ms. elegantius deest suæ.*

Ibid. (*Ib.*). *Amissa resurrectionis demutatione, etc.* Habuisse præ oculis puto, dum hæc scriberet, locum D. Pauli ad Philip. cap. III, vers. 21: ἔξ οὐ καὶ σωτῆρα ἀπακδέχομεθα κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, ὃς μετασχηματίζει τὸ σῶμα τῆς ταπεινωσεως ἡμῶν εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σῶμα μορφῶν τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ: Unde etiam Salvatorem expectamus Dominum nostrum Jesum Christum, qui reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ.

Pag. 342 (*Ibid.*, col. 716). *Humana sunt corpora aut firma, aut infidelitate, etc.* ms. Humana sunt corpora, aut fide firma, aut infidelitate ruitura.

Ibid. (*Ib.*) *Plus enim meti conscientia, quam gesta, etc.* Lege gestat, ut sensus constet, et ita in ms. Porro, et si hic in psalium cxxix Commentariis totidem pene verbis reperiatur in Hilario, nihilominus non ausim (1) Zenoni eripere, cum dicatur in veteri manuscripto illi adscribi; ut interdicto, uti possidetis, ut loquuntur Jurisconsulti, noster vincat necesse est. Certe de Zenone in pluribus participat, ni dicamus Hilarium in suum usum accommodasse, et nonnulla addidisse a medio præcipue, unde desciscere videtur.

(1) Vide Præfationem generalem, num. 2, ac præsertim proœmium dissertationis primæ in fine.

Cæterum sequens sermo in psalmum cxxix meo iudicio tam diversa œconomia, sic aliena ratione et forma dicendi variat, ut antestari posse me sine dolo malo credam Zenonis non esse.

IN INTERPRETATIONEM PSAL. CXXIX, IN APPENDICEM REJECTAM.

Pag. 350 (*Ibid.* col. 725). De sermone (1) posteriore in psalm. cxxx. qui reperitur in Hilario, et in quo omnia argumenta, omnes colores fere qui in

(1) Vide proœnium, diss. 1, in fine, et cap. 1, § 2, ejusdem dissertationis cum præfatione ad Appendicem.

A priori reperiuntur, concludendum est, aut Zenonis recta esse, pro ejus more repetendi pluries quæ in uno, aut suffarcinatum ex priore. Hilario certe non adscribendus, cum Zenonis structura sit, sensus illius, forma dicendi illius, nisi qua aut restrictior, aut dispositione parum diversa. Hinc etiam liqueat plagii crimen incurrisse, qui sermonem de psal. cxxvii et cxxviii Hilario adscripsere, quamvis mala manus accesserit, et ut mangonizaret, corrumpet, et vappam vino immiscuerit. In hunc nulla restant observanda, quæ non adnotata fuerint in priorem. Itaque nihil addo.

Pag. 351 (*Ibid.*, col. 726). *Corde autem, ex quo secundum evangelium.* Ms. habet. *Cor autem, ex quo, etc.*

APPENDIX SECUNDA

COMPLECTENS DUOS DE SERMONIBUS ET MARTYRIO SANCTI ZENONIS LIBROS, CUM DUPLICI DISSERTATIONE IPSIS SUBJUNCTA, AUCTORE FRANCISCO BONACCHI.

LIBER PRIMUS.

DE SERMONIBUS SANCTI ZENONIS

EPISCOPI VERONENSIS.

CAPUT PRIMUM.

Rationes dubitandi an S. Zeno Sermonum qui ipsius nomine inscribuntur sit auctor.

De Sermonibus, qui Divo Zenoni tribuuntur, diversa doctorum virorum sententia est. Quidam enim, recentiores præcipue, nullum Sermonem Sanctum Zenonem scripsisse putant; illos vero, qui ipsius nomine prodierunt, Sermonum collectionem dicunt, quæ plures habeat auctores. Rectius tamen alternant alii, Sermones de quibus agimus, nonnullis exceptis, edidisse Zenonem. Verum de horum auctore Sermonum cur dubitent, his potissimum rationibus adducuntur: quod scilicet antiquitus hi sermones penitus fuerint ignoti; compluresque eorum apud alios auctores reperiantur; ut puta sermones in Psalmos, qui totidem fere verbis in commentariis Divi Hilarii leguntur, et sermones in illud *Attende tibi*, et de Livore et invidia, tum ex stylo, tum ex communi sententia Divi Basilii esse videantur. Maximum autem pondus ad has augendas dubitationes affert temporis conjectura. Sanctus namque Zeno, imperante Gallieno anno 360, martyrium subiisse dicitur: horum vero sermonum auctorem a Gallieni temporibus multum abesse, ex eo evidenter intelligitur, quod in sermone de Continentia sententiam Divi Pauli allegans ex epistola prima ad Corinthios quadringentos ferme annos ab eadem epistola scripta numeret, quæ septimo et quinquagesimo C. anno data ad Corinthios creditur. Tum etiam quod in quibusdam sermonibus errores confutet Aarii, cujus impia dogmata anno Christi 325 Nicæni concilii decreto damnata ipso vivente, et Imperatoris Constantini mandato igni tradita sunt. Has rationes, et si quæ aliæ sunt expendemus, et in hac quæstione quid sentiendum sit, Deo dante, demonstrabimus. Primum vero horum sermonum auctorem veteribus os-

B tendemus non ignotum: tum recentiorum doctorum opiniones diligentissime discutimus.

CAPUT II.

Sermones Sancti Zenonis antiquitus noti.

Extare apud Veronenses in vetusto ex membranis manuscripto codice sermones S. Zenonis in præfatione ad eosdem sermones, Veronæ typis impressos anno 1586 testantur Raphael Bagatta, et Baptistia Peretus, eosdemque in antiquissimo libro Veronensis Episcopatus a Guarino Oratore repertos esse, ac de iis in antiquis lectionibus officii S. Zenonis mentionem fieri dicunt. At multo ante Guarinum eosdem sermones vidit Rotherius, Veronensis episcopus, qui teste Ughello, anno 929, Veronensem regebat Ecclesiam. Ipse namque horum sermonum suis in opusculis (quæ e tenebris Dacherius eruit, et in secundo tomo Spicilegii habentur) meminit, primo de contemptu canonum agens, ubi sic legitur: *Utar hic auctoritate Zenonis Beati in sermone videlicet, quem de Juda Patriarcha, et Thamar nuru ipsius more suo luculentissime fecit, dicentis: Omnium corrupte viventium Diabolus pater est.* Hunc locum in prælo mandatis sermonibus non reperiri notat Dacherius in margine: et in Bibliotheca Patrum editionis Parisiensis anni 1624 reperitur his verbis: *Pater omnium corrupte viventium Diabolus designatur.* Et in manuscripto sermone S. Zenonis, quod in Archivio Reverendissimorum canonicorum insignis hujus Cathedralis Ecclesie Pistoriensis servatur: *Pater enim omnium corrupte viventium Diabolus designatur.* Eundem locum in sua Synodica laudat Rotherius. *Et cum specialis noster Doctor atque provisor Beatus utique Zeno dicat in sermone utique, quem de Juda filio Jacob, et Thamar nuru ipsius elegantissime composuit. Quod omnium corrupte viventium Diabolus pater sit.*

Neque solis Veronensibus hi S. Zenonis sermones